

62982

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

1740 - 1792 OSMANLI - RUS MÜNASEBETLERİ
(SİYASİ VE TİCARİ)

Danışman
Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL

Hazırlayan
Hayri ÇAPRAZ

ISPARTA - 1997

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ.....	1
1. OSMANLI-RUS MÜNASEBETLERİ (BAŞLANGICINDAN XVII. YÜZYILA KADAR).....	1
1.1. RUS ADININ MENŞEİ VE RUS VATANI.....	1
1.2. OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ ÖNCESİNDE RUSLAR'IN SİYASİ TARİHİ.....	1
1.3. İLK OSMANLI-RUS MÜNASEBETLERİNİN BAŞLAMASI VE GELİŞMESİ.....	8
1.4. XVII. YÜZYILDA OSMANLI-RUS MÜNASEBETLERİ.....	12
1.5. XVIII. YÜZYILDA RUSYA VE OSMANLI DEVLETİ'NİN ASKERÎ, SİYASÎ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUMLARI.....	22
2. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI VE RUSYA HÜKÜMDARLARI	24
2.1. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI HANEDANI.....	24
2.2. XVIII. YÜZYILDA RUS HÜKÜMDAR AİLESİ.....	24

I.BÖLÜM

3. BELGRAD ANTLAŞMASI'NDAN KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI'NA KADAR OLAN MÜNASEBETLER (1739-1774)	25
3.1. BARIŞ DÖNEMİ.....	25
3.1.1. Mehmed Emni Beyefendi'nin Sefareti	25
3.1.2. İsveç-Rus Savaşında Osmanlı-Rus ilişkileri	27
3.1.3. Osmanlı-İran Savaşlarında Rusya'nın Kırım Hanı'ndan Şikâyeti.....	27
3.1.4. Derviş Mehmed Efendi'nin Rusya Sefareti.....	28
3.1.5. Yedi Sene Harplerinde Osmanlı-Rus İlişkileri	29
3.1.6. Şehdî Osman Efendi'nin Rusya Sefareti.....	31
3.2. II. KATERİNA DÖNEMİ (1762-1768).....	31

3.2.1. II. Katerina'nın Rusya Çariçesi Olması ve Osmanlı Devletine Karşı İzlediği Politika.....	31
3.2.2. Lehistan Meselesi.....	33
3.2.3. Lehistan'daki Gelişmelere Avrupa'nın Bakışı	39
3.2.4. Sadrazam'ın Savaşa Karşı Çıkması ve Azledilmesi.....	40
3.3. 1768 - 1774 SAVAŞI	42
3.3.1. Harbin Sebepleri	42
3.3.2. Devlet Erkanında Bazı Değişiklikler ve Umumi Efkârın Harp İlanına Bakışı.....	44
3.3.3. Savaş İlanı Karşısında Avrupalı Devletlerin Tutumu	47
3.3.4. Rusya'nın Savaş İçin Yaptığı Hazırlık	48
3.3.5. Harbin Başlaması	49
3.3.5.1. Hotin Savaşları:	49
3.3.5.2. Bender'in Durumu:.....	50
3.3.5.3. Turla Faciası.....	52
3.3.5.4. Kartal Bozgunu	53
3.3.6. Akdenizde Mücadele	56
3.3.6.1. Mora İsyanı	56
3.3.6.2. Deniz Güçleri	58
3.3.6.2.1. Rus Donanması'nın Gücü	58
3.3.6.3.2. Türk Donanması.....	59
3.3.7. Çeşme Deniz Faciası	61
3.3.8. Kırım Meselesinin Çıkışı.....	65
3.3.9. Fokşani Kongresi	70
3.3.10. Bükreş Kongresi	71
3.4. KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI	73
3.4.1. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Değerlendirmesi	74
3.4.2. Küçük Kaynarca Antlaşmasının Sonucu	79

II. BÖLÜM

4. KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI'NDAN YAŞ

ANTLAŞMASINA KADAR OLAN OSMANLI-RUS MÜNASEBETLERİ.....	82
4.1. KAYNARCA ANTLAŞMASI'NIN UYGULANMASI.....	82
4.1.1. Abdülkerim Efendi'nin Sefareti	82
4.1.2. Necati Efendi'nin Sefareti.....	82
4.1.3. Kaynarca Antlaşması'ndan Sonra Kırım Meselesinin Şekillenmesi	83
4.1.4. Devlet Giray'ın Han Olması.....	84
4.1.5. Şahin Giray'ın Han Olması	85
4.1.6. Eflak Boğdan Meselesi	89
4.1.7. Aynalıkavak Antlaşması.....	91
4.1.8. Kırım Meselesinde Avusturya'nın Rusya'ya Destek Vermesi.....	92
4.1.9. Mikenos Adası Krizi.....	96
4.2. KIRIM'IN İLHAKI.....	97
4.2.1. Kırım'ın Ruslar'a İlhakının Kabulüne Dair Sened Verilmesi.....	97
4.2.2. Kırım Senedi'nin Tasdik Edilmesi Üzerine Prusya'nın Notası...	102
4.2.3. Avrupalı Devletlerin Kırım'ın İlhakı Olayına Bakışı.....	102
4.3. KIRIM'IN İLHAKINDAN SONRAKİ GELİŞMELER.....	104
4.3.1. Ruslar'ın Gerginliği Arttıran İttifak Arayışları	104
4.3.2. 1780-1787 Arası Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya	106
4.3.3. Gürcistan Meselesi	109
4.4. 1787-1792 SAVAŞI.....	112
4.4.1. 1787-1792 Osmanlı Rus Savaşı'nın Sebepleri	112
4.4.2. Yabancı Devletlerin Gerginliğe Bakışı.....	115
4.4.3. Osmanlı Devleti'nin Harp Hazırlığı.....	116
4.4.4. Rusya'nın Harp Hazırlığı	117
4.4.5. Harbin Gelişmesi	118
4.4.6. Osmanlı-İsveç İttifakının Kurulması ve Bozulması	118
4.4.7. Savaşın Osmanlı Devleti Aleyhine Dönmesi	119

4.4.8. Osmanlı-Prusya İttifakı.....	120
4.4.9. Rusya Cephesi	121
4.4.10. Yaş Andlaşması (1792)	123
4.5. II. KATERİNA'NIN OSMANLI SİYASETİNİN NETİCELERİ..	125

III. BÖLÜM

5. XVIII. YÜZYIL IKİNCİ YARISINDA.....	126
OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİNDE TİCARET.....	126
5.1. KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI ÖNCESİNDE KARADENİZ'DE TİCARET	126
5.2. KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI'NDAN SONRA KARDENİZ'DE TİCARET	128
5.3. OSMANLI DEVLETİ REAYASININ RUSYA İLE TİCARET KONUSUNDA UYMAK ZORUNDA OLDUĞU HUSUSLAR	131
SONUÇ.....	135
BİBLİYOGRAFYA	137
EK.....	147
KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI*	147
HARİTALAR	158

Kısaltmalar

A.Ü. : Ankara Üniversitesi

B.O.A. : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

B.T.T.D.: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

D.T.C.F.: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

İ.A. : İslâm Ansiklopedisi

İ.Ü. : İstanbul Üniversitesi

M.E.B. : Milli Eğitim Bakanlığı

M.Ü. : Marmara Üniversitesi

O.D.T.Ü.: Ortadoğu Teknik Üniversitesi

T.T.K. : Türk Tarih Kurumu

Yay. : Yayınları

ÖNSÖZ

Tarihi yazanlar yani tarihçiler, tarihi yapanlara sadık kalabilmek için elinden gelen çabayı gösterirler. Onlar objektif davranışın zirvesine çıkabilmek ve taraf olmamak için kendi duygularını olaya karıştırmamaya çalışırlar. Ancak bu durum, tarihçinin ülkesi ile diğer bir ülkenin belirli bir zaman diliminde ilişkilerinin nasıl geliştiğini ve sonuçlandığını ortaya koymaya gelince güçleşir. Fakat tarihçinin duygularını, hislerini, ön yargılarını bir tarafa bırakması kendisi ve ortaya koyması gerektiği hususlar bakımından isabetli olacaktır. Bunu başarabildiği ölçüde, eserinin doğruluğu ve kıymeti artacaktır. Çalışmış olduğumuz *1740-1792 Osmanlı-Rus Münasebetleri* de bu duruma bir örnektir.

Tarihimizde Rusya'nın diğer komşularımıza göre ayrı bir yeri vardır. Bu, tarihi sürecin bir sonucudur. İki devletin tarihi seyir içerisindeki ilişkileri, birbirine iyi gözle bakmayan iki toplumu, hatta aydınları ortaya çıkarmıştır.

Tarihi seyir içinde Orta Asya'da Çinliler, Anadolu'da da Ruslar daîmî düşmanımız olmuştur. Ruslarla olan düşmanlığımızın esas sebebi, her iki tarafın dinî ve siyasî emellerinin çatışmasıdır.

İlk Osmanlı-Rus Münasebeleri, Osmanlı Devleti'nin XV. yüzyılda Karadeniz taraflarına yönelmesi ile başlamıştır. İlk zamanlar Osmanlı Devleti, Avrupa ve Güneydoğu Asya ile meşgul olduğundan dolayı kuzey komşusu ile olan ilişkilerini fazla geliştirmemiştir. Uzun süre, bu bölgeyi Kırım Hanlığı vasıtası ile kontrol etmiştir. Ancak Rusya, kurulduğu günden itibaren sıcak denizlere inme idealini gerçekleştirebilmek niyetinde olduğundan Osmanlı Devleti'nin kendisine olduğu kadar ilgisiz değildi. Nitekim Ruslar, bu ideallerini XVIII. yüzyılda Çar I. Petro ve II. Katerina zamanlarında gerçekleştirmek için teşebbüslerde bulunmuşlardır.

II. Katerina dönemi Rusyasının Osmanlı ile olan ilişkileri oldukça dikkat çekicidir. Bu dönemde Rusya'nın yıllardır içinde büyüttüğü idealler, yavaş yavaş uygulamaya geçmeye başlamıştır. Özellikle, Küçük Kaynarca Antlaşması *Şark*

Meselesi olarak bilinen problemde önemli bir dönüm noktasını teşkil eder. Osmanlı'nın gün geçtikçe zayıfladığı bu dönem, Batılılaşan Rusya'nın gücüne güç kattığı devredir.

Yapmış olduğumuz bu çalışma ile XVIII. yüzyıl Osmanlı-Rus -siyasî ve bir ölçüde de ticarî- ilişkilerini vermeye çalıştık. Çalışmamızda Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinden, Osmanlıca Türkçesi ile yayımlanmış eserlerden ve günümüz alfabesi ile yazılmış telif eserlerden yararlandık.

Çalışmamızı iki bölüm halinde ortaya koyduk. Birinci bölümde Küçük Kaynarca Antlaşması öncesi ilişkileri ve iki devletin Avrupa'daki yerini tesbit etmeye çalıştık. İkinci bölümde ise, Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası oluşan ilişkileri ve meydana gelen olayları inceledik. Çalışmamızın araştırılması safhasında, gerek kaynak sağlamada, gerekse maddî ve manevî yönden destekolmada hiçbir yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Ali Ünal'a ve diğer hocalarıma şükran ve minnettarlığımı sunarım.

Hayri Çapraz.

Isparta - 1997

-GİRİŞ

1. OSMANLI-RUS MÜNASEBETLERİ (BAŞLANGICINDAN XVII. YÜZYILA KADAR)

1.1. RUS ADININ MENŞEİ VE RUS VATANI

Slavların Hind-Avrupa (arı) menşeli kavimlerle aynı ırktan oldukları antropoloji ve dil çalışmalarıyla tespit edilmiştir. İlk Slav vatani Vistül nehrinden başlamakta, Pripet havzasını ve orta Dinyeper sahasını içine almaktadır. Yerleştikleri bölgenin icabı Fin ve Türk ırklarına mensub kavimlerle komşu bulunmaları yüzünden, Slavların gittikçe “*Turanlı*” unsurlarla karışmağa başladıkları ve ırkî özelliklerini de tedricen kaybettikleri anlaşılıyor¹. Slavlar geldikleri bölgede ticareti ve beledî hayatı genişletmeğe müsait bir takım şehirler veya şehircikler buldular. Zevklerine ve yeteneklerine uyan şehir merkezlerine doğru yöneldiler. İşte bu suretle, Batı Avrupa’nıkinden farklı olarak, Rusya’nın siyasi ve iktisadi tekâmülünün başlangıç noktası: Ticaret ile şehir olmuştur. Bu yüzden Rusya’nın ilk tarihi, şehirler zaptetmek için mücadeleler ile doludur².

1.2. OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ ÖNCESİNDE RUSLAR’IN SİYASİ TARİHİ

Slavlar, 8.yüzyılda Avar hakimiyeti altında bulunmuşlardır. Bu, onların tarihi gelişmeleri üzerinde son derece müessir olmuştur. Balkanlar’da ve Bohemya’da yerleşmeleri, ilk siyasi teşkilâtı kurmaları ve hatta etnik bakımdan ve karakter itibariyle değişmeleri Avar hakimiyetinin tesirinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Avarlar’ın zayıflayarak Slav sahasından çekilmeleri üzerine, Slavlar ikinci

¹ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, T.T.K. yay., Ankara 1993, s. 3.

² Brian-Chaninov, *Rusya Tarihi* (Çev.Galip K. Söylemezoğlu), Ankara 1939, s. 6, 7.

bir Türk kavminin nüfuz ve tesiri altında kaldılar. Bu kavim Hazarlar idi³. Hazarlar Doğu Avrupa'nın güney bölgesini hakimiyet altına almışlardır. Kuzeyini ise Vareg-Ruslar kontrol ediyordu. 9. yüzyılın ortalarında Hazar nüfuzu Peçenek tazyiki sonucu zaafa uğradı. Bu defa da, Orta Dinyeper'de yaşayan Slavlar, Hazar nüfuzundan çıkıp tedricen kuzeyden gelen Vareg-Rus tesiri altına girmeye başladılar⁴. Rusya'nın yerli ahalisi (Slavlar), yeni gelen yabancılar (Vareg-Rus) ile iyi geçinmenin kendileri için faydalı olacağını idrak etmişlerdi. Vareg-Rus unsurları yeni geldikleri bölgeye altın ve mamul eşya getirerek refahı ve gelişmeyi sağladılar. Bu sebeble Vareg-Rus unsurunu, Slavlar fazla yadırgamamışlardı. Zaten Vareg-Ruslar da Slav memleketinde ne bir fetih ne de bir istila hareketine girişmemişlerdi. İki taraf arasında, birbirlerinin imtiyazlarını tayin eden zimmi (gönül bağı) bir ittifak vardı⁵.

Vareg-Rus başbuğlarından biri olan Rurik (862-879), geniş bir mntıkayı idaresi altına alarak ilk defa hakimiyet tesis etti. Yerli Slav ve Fin zümreleri üzerinde hakimiyetini kurması, Rurik'in Rus devletinin kurucusu olarak kabul edilmesinde önemli rol oynamıştır⁶. Rurik'in ölümünden sonra yerine, yakın akrabası olduğu anlaşılan Oleg (880-912) geçti. O, 882 yılında Kiyef'i işgal etti ve devletin merkezi yaptı. Böylece Rusya'da Kiyef Devri başladı⁷. Oleg, Bizans üzerine seferler yaptı. Zor duruma düşen Bizans, vergi ödeme karşılığında Rus devleti ile anlaştı. Bizans imparatorluğunu tazminat vermeye mecbur kıldığı gibi, yine bu devletle muntazam ticarî münasebetler geliştirdi. Dinyeper havzasında sakin ve dağınık halde bulunan Slav kabilelerini aynı idare altında topladı. Birçok şehirler ve kaleler yaptırdı. Rus hükümetinin kudret ve azametinin temelini atan Oleg, Rus folklorunda bir kahramandı⁸. Oleg'in ölümünden sonra Kiyef Rusyası tahtına, Rurik'in oğlu İgor geçti (912-945). İgor, büyük ganimetler elde etmek maksadıyla Müslümanların bulunduğu Hazar Denizinin

³ A.N.Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 5.

⁴ A.N.Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 19.

⁵ Brian-Chaninov, a.g.e., s. 11.

⁶ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 19.

⁷ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 21.

⁸ E.F. Tugay, *Rusya Tarihi*, cilt 1, İstanbul 1948, s. 82.

güney kıyılarına bir akın tertib etti. Bunun intikamını almak maksadıyla Hazarlar'ın hizmetinde bulunan Müslüman kıtaları, Ruslar'a hücum ettiler ve birçok Rus'u öldürdüler⁹. Bir süre sonra da, İgor'un öldürülmesi üzerine karısı Olga yerine geçti. Olga'nın Rus tarihindeki yeri Hristiyanlığı kabul etmiş olması açısından önemlidir. Nitekim bundan sonra Rus yurdunda, Ortodoksluk mühim bir rol oynamaya başlamıştır¹⁰. Ayrıca, Kiyef Rusya'sının Bizans kültür dairesi içine alındığına delalet eder. Bizans ile Rusya'yı birbirine yakınlaştıran din bağının haricinde diğer bir olay da, dördüncü Rus knezi Sviatoslav zamanında - 967- gerçekleşti. Balkan yarımadasında Bizans İmparatorluğu, Tuna Bulgarları tarafından gittikçe arttırılan bir tehlikeye maruz kalınca imparator II. Fokas, Rus knezi, Sviatoslav'dan yardım istedi. Rus knezi bu çağrıya olumlu cevap verdi. Tuna Bulgarları'ndan gelen yardım sayesinde Bulgarlar'ın isyanları bastırıldı. Knez, yeni gördüğü Balkanlar'ı oldukça beğendi ve burada devamlı kalmak istedi. Ruslar'ın Balkanlar'a yerleşmek isteğinin farkına varan Bizans imparatoru İonnes, kendisi için yeni bir tehlikenin baş göstermekte olduğunu anladı. Bunun üzerine büyük bir ordu ile 971 yılında Rus knezi üzerine yürüdü ve yendi. Böylece Ruslar, Kiyef'e dönmek zorunda kaldılar. Bu dönüş sırasında Rus knezi Sviatoslav, Peçenekler tarafından pusuya düşürülüp öldürüldü¹¹.

Sviatoslav'ın ölümünden sonra, Vlademir knez oldu (978-1015). Vlademir, Rus topraklarının idare tarzına yeni bir şekil vermek istedi. Merkeziyetçi bir yönetim kurmak istiyordu. Fakat bu idare tarzı Slav anlayışına uymuyordu. Bu yüzden adem-i merkeziyet (yerel yönetim) usûlünü uygulamaya mecbur oldu. Esasen ulaşım hususundaki zorluklar da memleketin doğrudan doğruya Kiyef'den idaresine engel oluyordu. Bu sebeplerden dolayı Vlademir, çeşitli eyaletlerin muhtariyetini tanıdı. Her birinin başına oğullarından birini geçirdi¹².

Vlademir Hristiyanlığı resmen kabul eden Rus knezi idi (988). Bundan

⁹ A.N. Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 22.

¹⁰ A.N. Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 23.

¹¹ A.N. Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 25.

¹² E.F. Tugay, **Rusya Tarihi**, s. 122.

dolayıdır ki, bütün Rus hükümdarları arasında istisnai bir yer tutmakta ve “aziz” diye anılmaktadır.

Vlademir’in Hristiyanlığı kabulünden çok önce, Kiyef’teki Vareg-Ruslar (ve büyük ihtimalle Slavlar) arasında Hristiyanlığa girenler vardı. Knez Vlademir’in büyükannesi (Olga), da çok önce Hristiyan olmuştu. Rusya’nın Bizans ile olan ticari ilişkileri ve bazı Rus askerlerinin Bizans sarayında kalmaları, bir kısım tüccar ve askerinin Hristiyanlığı kabul etmesine sebep teşkil etti¹³. Hristiyanlığın kabulü ile birlikte Ruslar’ın sosyal hayatında önemli değişiklikler oldu. Ruslar’ın Hristiyanlığı kabulü, o zamanın güçlü ve zengin bir devleti olan Hristiyan Bizans’la siyasî ve ticarî ilişkiler kurma amacına dayandırılabilir¹⁴.

X.yüzyıl sonlarında, Hristiyanlığın -Ortodoks- Kiyef Rusya’sına Bizans kanalıyla girmesi ve Ruslar’ın ilk din hocalarının Bizanslı Rumlar olması sebebiyle, Rusya ile İstanbul arasındaki bağlar dinî bir mahiyet taşıyordu. Bu tesir daha sonraki asırlarda İstanbul Patrikhanesinin Kiyef Rusyası üzerinde uzun süreli bir tesir kurmasına yaradı. Rusça din kitapları Bizans’tan getirildi¹⁵.

Knez Vlademir’in Hristiyanlığı bizzat kabul etmesine vesile olan olay, 987 yılında Bizans’ta çıkan bir isyandı. Bizans imparatoru II.Basil’e (967-1017), kendisinin tanınmış kumandanlarından biri olan “Bardos” isyan etti. Yine bu sırada Balkanlar’da da Fokas adlı başka bir general de isyan etti. Bardos ve Fokas’a karşı askeri gücü bulunmayan II.Basil, Kiyef knezi Vlademir’den yardım istedi. Vlademir, yapacağı yardımına karşılık II. Basil’den kız kardeşi Anna’yı istedi. II. Basil’de bu teklifi kabul etti. Vlademir’in yardımı ile isyan bastırıldı. Ancak, imparator II. Basil sözünde durmak istemedi. Bunun üzerine Vlademir de, Bizans’a ait olan Kırım sahilindeki Chersones şehrini işgal etti. Zor duruma düşen imparator, kneze elçi göndererek, Hristiyanlığı kabul ederse prensesi (kızkardeşini) göndereceğini bildirdi. Vlademir Hristiyanlığı kabul

¹³ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 29.

¹⁴ Muzafer Erendil, *Tarihte Türk-Rus İlişkileri*, Ankara 1975, s. 11.

¹⁵ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya, Kültür Bakanlığı yay.*, Ankara 1990, s. 2.

ederek bu teklifi olumlu karşıladı (988)¹⁶.

Rus tarihi için önemli bir dönüm noktası sayılan Hristiyanlığın kabulünün en mühim neticelerinden biri, knez hakimiyetinin sağlanmasıdır. Diğer bir neticesi ise; yerli Slav ahalisi ile yabancı Vereg-Rus zümreleri arasındaki ayrılıkları kaldırmasıdır. Ortak din her iki zümrenin kaynaşmasına yardım edecekti. Böylece Rus kilisesi de, İstanbul Patrikhanesine bağlı bir metropolitlik olmuştu¹⁷.

Vladimir'in ölümünden (1015) sonra oğulları arasındaki mücadeleden Novgorod şehrindeki Yaroslav galip çıktı (1019-1054). Kiyef Rusya'sının milletlerarası münasebetlerinin yapılanması bu devre rastlamaktadır. Yaroslav Lehistan'a, Macaristan'a, Fransa'ya, İskandinavya'ya elçiler ve tüccarlar gönderdi. İlk defa olmak üzere bir Rus knezi, Avrupalı hükümdarlarla akrabalık kurdu¹⁸. Yaroslav iktidarı zamanında, güney Rus topraklarına akın etmekte olan Asyalı aşiretler ile uğraşmak zorunda kaldı¹⁹. Gerek içerideki savaşlar gerek dışarıdan gelen baskı ile knezliği gün geçtikçe güç kaybetmekteydi. Ölümünden sonra oğulları arasında mücadele çıkacağını bildiği için, Kiyef knezliğini üç oğlu arasında paylaştırdı²⁰. Bundan sonra Kiyef ve Novgorod'u alan oğul Büyük Knez olmuştu. Ancak mücadeleler zamanla birliğin parçalanmasına sebep oldu. XII. yüzyılda Rusya belli başlı 12 prensliğe bölündü²¹. Kiyef şehrine yerleşen, "Büyük Knez" olarak kabul ediliyordu. Kiyef Rusya'sında ilk knezlerden beri, belli usullere bağlı bir veraset sistemi yoktu. Knezlerin en kuvvetlisi olan Kiyef'te hakimiyetini ilan edebiliyordu.

Sonraki yıllarda Lehlilerin, Peçeneklerin ve Kuman Türklerinin saldırıları Rusya'yı zayıf duruma düşürdü. XII. asra gelindiğinde Rusya birçok feodal beyliklere bölündü. Bunlardan birisi de, 1147'de Büyük Vladimir tarafından kurulan Moskova şehri ve bu şehrin adını alan knezlikti.

¹⁶ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 30.

¹⁷ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 31.

¹⁸ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 36.

¹⁹ Brian-Chaninov, a.g.e., s. 31.

²⁰ A.N.Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 37.

²¹ E.F. Tugay, *Rusya Tarihi*, s. 156

XII. yüzyılda doğudan gelen yeni bir istila hareketi, Rusları uzun bir süre hakimiyeti altına alacaktır. Bu, Moğol istilasidir²². Ruslar ile Moğolların ilk karşılaşmaları, 16 Temmuz 1223 tarihinde Azak kalesi yakınlarındaki Kalka civarında oldu. Nitekim burada iki taraf arasında yapılan meydan muharebesinde, Ruslar mağlup edildi²³. Moğol ordusu komutanı Batu Han 1237-1238 seferinde Rusya'yı baştanbaca istila ederek, Karpatlara kadar ulaştı. Böylece Aşağı İdil bölgesinde, Altınordu (Altınorda) devleti kuruldu. Kıpçaklar, Bulgarlar, Finler ve Ruslar da dahil olmak üzere birçok halk, yeni nüfuz kurmuş olan Altınordu Hanlığı'nın egemenliğini tanıyordu²⁴. Altınordu hükümdarı Batu Han Rusya toprakları içinde bulunan knezlere haber göndererek, knezlik makamında kalmak isteyenlerin Orda'ya gelip "yarlık" almaları gerektiğini bildirdi. Bütün knezler bu çağrıya uyarak Batu Han'a itaatini sundular. Her knezlik Moğol devletine vergi vermeyi de kabul etti²⁵.

İşte bu yüzyılda, Kafkasya'nın kuzeyinde kuvvetlenmeye başlayan Rus knezlerini büyük bir güç olma yolunda engelleyen faktör Moğol ve Türk kuvvetleri olmuştur. Denilebilir ki XIV. asırdan itibaren Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yapacağı mücadeleyi, Moğollar ve onlarla birlikte olan Türk unsurları XIII. yüzyılda yapmışlardı²⁶. Moğollar, Rusya'yı zabtettikten sonra eski nizama dokunmadılar. Bu nedenle eskiden uygulanan Büyük Knezlik modeli devam etti. Bir süre sonra Ruslar'ın Altınordu devletine ödediği vergi ağır gelmeye başladı. Ayrıca yoğun bir baskı altında idiler. Bu durum Knezliklerin yavaş yavaş birleşmelerine neden oldu. Birleşme, Moskova Knezliği etrafında gerçekleşiyordu. Moskova Knezliği Altınordu hakimiyeti sırasında devamlı güçlenmekte idi. Moskova knezi I. İvan (1328-1341) daha önce Altınordu memurları tarafından toplanan verginin, önce kendisi alıp sonra Altınordu

²² Süleyman Kocabaş, *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, Vatan yay., İstanbul 1989, s. 15

²³ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 64.

²⁴ Muzaffer Erendil, a.g.e, s.17, 18.

²⁵ Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti*, İstanbul 1979, s. 12.

²⁶ A.Yu. Yakubovskiy, *Altın Ordu ve Çöküşü*, (Çev. Hasan Eren), Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1976, s. 3940.

Hanlığına ödenmesi usulüyle toplanmasını Han'a kabul ettirmişti. Bu da Moskova knezliğinin maddi bakımdan oldukça güçlenmesini sağlamıştır. Bir de metropolitliğin Kiyef'den Moskova'ya taşınması (1300) Moskova knezliğine ayrı bir güç vermişti. Nitekim, XVI. yüzyılda Moskova şehri, Rusya'nın siyasi ve idari merkezi haline geldi²⁷.

Altınordu hükümdarı Mamay Mirza, gün geçtikçe güçlenen Moskova knezinin uzun zamandan beri kendilerine kafa tutmakta olduğunu farkında idi. Mirza, Moskova şehrine hareket için bir ordu hazırladı. İki tarafın orduları, 8 Eylül 1380 tarihinde Kulikova ovasında karşılaştılar. Yapılan muharebede Ruslar galip geldi. Buna rağmen Ruslar, bu savaştan herhangi bir kazanç sağlayamadı. Yine Altınordu hakimiyeti devam etti²⁸.

XV. yüzyıl boyunca Altınordu devleti günden güne zayıfladı. Gerek Timur'un darbeleri, gerekse iç karışıklıklar ve kardeş kavgaları devleti zor duruma düşürmüştü. Ruslar bu durumu iyi değerlendirdiler ve Kasım 1480 yılında Altınordu devletine saldırdılar. Fakat, Rus kuvvetleri belli bir süre sonra güçten düştü. Kremeneç şehrine doğru çekilmeye başladılar. Bunu hile zanneden Altınordu hükümdarı da geri çekildi. Bu fırsatı iyi değerlendiren Rus knezi büyük zafer kazanmış edasıyla Moskova'ya girdi. Meydana gelen şartlar Rusya'nın kendiliğinden Moğol-Türk hakimiyetinden çıkmasına imkan verdi. Bu nedenle tarihçiler, 1480 tarihini Rusya devletinin bağımsız hale gelişi olarak kabul ederler²⁹. Yaklaşık otuz yıl sonra da Altınordu devleti parçalandı. Toprakları üzerinde Kırım, Kazan, Nogay, Astırhan, Kasım ve Sibir hanlıkları kuruldu.

²⁷ Süleyman Kocabaş, a.g.e., s.17, 18.

²⁸ Brian-Chaninov, a.g.e., s. 89.

²⁹ A.N. Kurat, Rusya Tarihi, s.115, 116.

1.2. İLK OSMANLI-RUS MÜNASEBETLERİNİN BAŞLAMASI VE GELİŞMESİ

Osmanlı padişahı II. (Fatih Sultan) Mehmed İstanbul'u feth ettikten (1453) sonra , Rusya'ya karşı daha aktif ve hususi bir siyaset izlemeye başladı. Çünkü Karadeniz'in hakimiyeti meselesi ortaya çıkmıştı. Fatih, Karadeniz'i bir Osmanlı iç denizi haline getirmeye çalıştı. Devlet için iktisadi açıdan büyük bir değere sahip ve hazineye de önemli ölçüde gelir kaynağı sağlayacak olan Karadeniz'deki Kırım, Azak, Kefe kıyıları ve Çerkezistan bölgesi Osmanlı hakimeyeti altına girdi. Nitekim 1475 yılında da Kırım Hanlığı Osmanlı metbuluğunu resmen kabul etti³⁰.

Kuzeydeki bu gelişme, ilk Osmanlı-Rus ilişkilerini XV. yüzyılın ikinci yarısında başlattı. Bu sırada Rus Çar'ı, III. İvan iken Osmanlı hükümdarı II. Bayezit Han idi. III. İvan ülkesini ticari ve ekonomik yönden güçlendirmek için dış ülkelerle iktisadi münasebetlere girmek gerektiğini biliyordu³¹. Bu devirde Rusya, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerini Kırım Hanlığı aracılığı ile yapıyordu. III. İvan, 31 Ağustos 1492 tarihinde Mengli Giray'ın vasıtasıyla Mihail Peleşçeyev başkanlığında bir heyeti Osmanlı Devleti'ne gönderdi. Bu heyetin getirdiği namede, Kuzey Karadeniz'de Osmanlılar'a ait iskele ve limanlarda ticaret yapan Rus tüccarlarına Sancakbeyleri tarafından Osmanlı reayasındanmış gibi muamele yapılmasından, angaryada çalıştırılmalarından ve mallarının kısmen ellerinden alınmasından şikâyet ediliyor ve Rus tüccarlarının serbest ticaret yapmaları isteniyordu. Ayrıca komşuluk sebebiyle dostluk kurulması arzu ediliyordu³². Çar'ın istediği şeyler kabul olunup elçi Peleşçeyev geri gönderildi. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim'in cülûsundan sonra Ruslarla olan ticari münasebetler Kefe sancakbeyliğine bırakılmıştı³³.

Osmanlı Devleti süratle genişlediği ve dünyanın en kuvvetli mertebesine çıktığı bir sırada, Karadenizin kuzeyinin yukarı bölgelerinde gelişmekte olan

³⁰ Tülay Duran, "Türk Rus Münasebetlerinin Başlaması", B.T.T.D., sayı 5, yıl 1968, s. 31.

³¹ Ali Kemal Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, Kitap yay., İstanbul 1969, s. 23.

³² İsmail H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt II, T.T.K. yay., Ankara 1988, s. 476.

³³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt II, s. 477.

yeni siyasi durum İstanbul'daki Rum patriğinden başka kimsenin dikkatini çekmemiştir³⁴. Patrikhanedeki Hristiyan liderler Rusları Türklere karşı kışkırtıcı girişimlerde bile bulunuyorlardı. Papa VI. Sixte, Ortodoks ve Katolik kiliselerini birleştirmek amacıyla Bizans prensesi Sophia ile III. İvan'ı evlendirmek için gayretler sarfetti. Bu gayreti evlilik ile sonuçlandı. Prensesin telkinleri sonucu III. İvan kendisini Bizans'ın varisi olarak görmeye başladı³⁵. Bu sırada Rusya'nın baş şehrinde de "Moskova-III.Roma Nazariyesi" adıyla bilinen bir siyasi görüş ortaya çıktı. Bu nazariyeye göre I.Roma yıkılmıştır (476).II. Roma olarak kabul edilen İstanbul'da elden çıkmıştır. "Teslis" kaidesine göre her mukaddes şeyin üç olması gerektiğinden, III. Roma'da Moskova olmalıdır. Bunun neticesi olarak Moskova Rusya'sı Bizans'ın halefi olacak ve Ruslar da İstanbul'u zabteceklerdi³⁶.

Diehl, *Bizans imparatorluğu Tarihi* adlı kitabının 298. sayfasında; hemen hemen bütün Rus çarlarının,1453 yılında yıkılan Bizans İmparatorluğunu yeniden canlandırmak ve Ayasofya kilisesinde bir kez daha imparatorluk tacını giymek ümidi ile yaşadıklarından bahseder. Yine aynı kitapta "büyük kilise üzerindeki hilâli haç'a çevirmek ve Türkler tarafından söndürülen kandilleri yeniden yakmak Ruslar'ın en büyük arzusu idi" diye yazmaktadır³⁷. Bütün bu isteklerine rağmen Ruslar, XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti ile başa çıkacak kadar güçlü olmadıklarını bildiklerinden harekete geçemiyorlardı.

Rus çarı IV. İvan'ın amacı Kazan, Nogay, Astrahan ve Kırım hanlıklarını ortadan kaldırıp Karadeniz'e inmekti. Bu amaçla Rusya'nın Türk illerinde yayılması 1552'de Kazan ve 1556'da Astrahan hanlıklarının ele geçirilmesi ile başlayacaktır. *Bu tarihler aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu için Rus meselesinin başlangıcı demektir*³⁸.

³⁴ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 118.

³⁵ Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 22.

³⁶ A.N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 3.

³⁷ Sevim Tekeli, *Modern Bilimin Doğuşuna Bizans'ın Etkisi*, Kalite Matbaası, Ankara 1975, s. 25.

³⁸ Halil İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", *Belleten*, cilt XII, sayı 45, Ocak 1948, s. 363-368.

Astırhan'ın Ruslar tarafından ele geçirilmesi, bozkır müslümanları ile İstanbul ve Mekke hacıları arasındaki doğrudan ilişkileri sona erdirdi. Rusya'nın hızla yayılması bozkır müslüman halkını telaşlandırdı. Onlar İstanbul'a, özel heyetler ve mektuplar gönderdiler. Osmanlı kuzeyde harekete geçmesi zamanının geldiğini anlamıştı. İşte bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin müdahalesine yol açtı³⁹. Osmanlı'nın bu müdahalesi, yalnızca Ruslar'ın Karadeniz ve Kafkaslar üzerinde oluşturduğu siyasî tehlikeyi önlemek için değil, aynı zamanda kuzeyde ve Orta Asya'daki Müslümanlar nazarında "Halife-yi Ruy-ı Zemin" sıfatına sahip olduğundan dolayı, bu dini nüfuzu korumak içindi de.

Alton S. Donnelly, *The Russian Conquest of Bashkiria 1552-1740* isimli kitabının birinci bölümünde, Ruslar'ın Orta Asya'ya doğru ilerleyişini şu beş sebebe dayandırmaktadır⁴⁰:

- 1-Steplerde oturan kabilelerin Rusya'ya yaptığı akınlardan korunmak,
- 2-Rusya'nın gelirlerini artırmak için bu havaliyi istila etmek ve halkından ağır vergi almak,
- 3- I.Petro zamanında madence zengiliği anlaşılan Urallar'da bir endüstri sahası kurmak,
- 4-İngilizlerin ve Hollandalıların Hindistan, Çin, İran ve Orta Asya'ya doğru yayılmaları ve oraları kârlı bir pazar olarak kullanmaları üzerine Ruslar'ın da aynı hevese kapılmaları,
- 5-Çarlık hanedanının etrafında gelişen bürokrasi sınıfının bu tahakkümden kaçarak buralara gidip yerleşmek istemeleri.

Bütün bu amaçları gerçekleştirmek isteyen Rusya devletinin adı geçen sahalara inmesi elbette kolay olmayacaktı. Osmanlı Devleti başta olmak üzere bölgede çıkarları ve nüfuzu olan Avrupalı devletler ile karşı karşıya kalacaktı.

Astırhan'ın düşmesi ile Ruslar'ın Terek boyuna kadar sokularak Osmanlı

³⁹ Mehmet Saray, "Rusların Orta Asya'yı Ele Geçirmeleri", (Çev.Erkut Gökten), O.D.T.Ü. Asya-Afrika Araştırmaları Grubu Yay., Ankara 1984.

⁴⁰ Orhan F. Köprülü, "Alton S. Donnelly'in Kitabının Tanıtımı", *Türk Kültürü*, sayı 88, Şubat 1970, s.286.

ülkesine kadar yaklaşımları ve diğer faaliyetleri İstanbul'da büyük endişelere yol açtı. Tehlikeyi uzaklaştırmak isteyen Osmanlı, 1569 yılında *Ejderhan Seferi* adıyla bilinen ilk Rus seferine çıktı⁴¹. Ancak sefer başarısızlıkla sonuçlandı ve geri dönüldü. Başarısız olunması Osmanlıların Kafkaslar'daki hakimiyetine gölge düşürdü.

Kafkaslar'da daha güçlü olmak için Sokollu Mehmed Paşa başta olmak üzere bazı Osmanlı devlet adamları, Don-Volga nehirlerinin birbirine en çok yaklaştığı yerde bir kanal açılması fikrini ortaya attılar. Bu kanal açılrsa Karadeniz'den Hazar Denizi'ne gemilerle doğrudan doğruya erzak ve mühimmat sevkolunarak şark seferleri kolaylaşacak, Şirvan, Karabağ ve bütün Gürcistan'ın itaati sağlanacaktı. Böylece bölgedeki rakip İran'ı vurmak da kolaylaşacaktı⁴².

Kırım Hanı Osmanlı Devleti'nin Astırhan seferinde başarılı olmasını istemediği gibi, Kanal projesinde de başarılı olmasını istemiyordu. Çünkü Hanlığın nüfuz ve ehemmiyetinin kalmıyacağından endişeleniyordu. Hatta Kırım'ın bir Osmanlı valisi idaresine verileceğinden korkuyordu⁴³. Sonuç olarak; gerek Astırhan seferinde gerekse Kanal projesinde Osmanlı başarılı olamamıştı.

Türklerin kanal projesinden vazgeçmeleri ile beraber, Ruslar Asya'da tekrar adım adım ilerlemeye başladılar. Önce bozkırlardaki rakibi Tatarlar'ın, Başkurtlar'ın ve Kazaklar'ın vaziyetlerini öğrenmek maksadıyla oralara önceden bir keşif seferleri yaptılar. Bölge halkının kendilerini ilkel silahlarla savunduklarını gördüler. Birçok bakımdan üstün olduklarını anlayan Ruslar Asya'da ilerlemelerinin kolay olacağını anlamışlardı⁴⁴. Osmanlı'nın Astırhan'da başarısız olması da cesaretlerini artırıyordu. Böylece Kafkaslar üzerindeki siyasi emellerini gerçekleştirmek için fazla bir engel ile karşılaşmayacaklardı. Ancak XVI. asırda başlayan bu Rus istilası bir asır daha gecikmiş olsa idi, Sibiryadaki

⁴¹ A.N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 5.

⁴² Halil İnalçık, "Osm.-Rus Rekabetinin Menşei...", s. 372.

⁴³ Halil İnalçık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei...", s. 384.

⁴⁴ Mehmet Saray, "Rusya'nın Asya'da Yayılması", *İ.Ü. Edebiyat Fak.*, Yıl 1979-1980, sayı 10-11, s. 283, 284.

bütün Fin ve Türk kavimleri İslâmlaşmış olacaktı⁴⁵.

Ruslar'ın 1581'de Sibir Hanlığını yıkmaları ile aynı bölge yakınlarında bulunan Buhara Hanlığı, sıranın kendilerine geleceğinden endişelenerek Osmanlı Devleti ile irtibata geçti. Türkistan hanlarının ve bölge Tatarlarının çağruları üzerine, Ruslar'a karşı ittifaka olumlu cevap verilmiş, 12 Eylül 1587'de yeni bir Astırhan seferi için karar alınmıştı. Ancak 1578'den beri İran ile yapılan yıpratıcı harpler, sefer hazırlıklarının tam olmayışı, III.Murad'ın seferden vazgeçmesine neden oldu. Böylece, Rus yayılcılığını durdurma fırsatı kaçırıldı. XVII. asrın başlarına gelindiğinde, Osmanlılar, Kafkaslar'da Türk-Rus rekabetindeki ilk mücadeleyi kaybetmiş görünüyordı⁴⁶.

1.4. XVII. YÜZYILDA OSMANLI-RUS MÜNASEBETLERİ

XVII. yüzyıl başında Rusya'da Romanovlar sülalesi hakimiyeti başlayacaktır. 2 Mayıs 1613 tarihinde Michail Federoviç'in taç giymesıyla başlayıp 1917'de yıkılışına kadar bu sülaleden kişiler çar olacaktır. Osmanlı'ya karşı eski Rus politikasının (sıcak denizlere inme) aynısını devam ettirmişlerdir⁴⁷. XVI. yüzyıl sonunda Osmanlı Devleti'nin Türkistan ve Kafkasya'da etkin bir rol oynamayışi sebebiyle XVII. yüzyılda da aynı politikalarını uygulamak için çekinmiyorlardı.

1630 tarihinde Moskova Rusya'sı için en büyük tehlikeyi batı komşusu olan Lehistan-Litvanya teşkil etmekte idi. Moskova hükümeti, Osmanlı padişahı ile Lehistan'a karşı bir ittifak akdetmek maksadıyla İstanbul'da bazı girişimlerde bulundu. Fakat, Osmanlı Devlet adamları, Osmanlı topraklarına yapılan Kazak hücumlarında Ruslar'ın parmağı olduğunu düşündüklerinden teklifi olumlu karşılamadılar⁴⁸. Nitekim Osmanlı Devleti'nin şüplerinin bir süre sonra doğru olduğu da açığa çıktı. Kazaklar, Ruslar'ın yardımı ile 1637 yılında Azak kalesini

⁴⁵ Abdülkadir İnan, "Sibirya'da İslamiyetin Yayılışı" Makaleler ve İncelemeler, Cilt II, T.T.K. yayınları, Ankara 1991, s. 277.

⁴⁶ Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 48, 49.

⁴⁷ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 213.

⁴⁸ A.N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 6, 7.

ele geçirdiler⁴⁹. Uzun süre ellerinde tutamayacaklarını anlayınca da kaleyi Ruslar'a teslim edebileceklerine dair çar'a bir heyet gönderdiler. Rus çar'ı, Osmanlı Devleti karşısında kendisini zayıf gördüğünden teklifi kabul etmeyip Kazaklar'dan kaleyi boşaltmalarını istedi. Bunun üzerine, Kazaklar, kaleyi tekrar Osmanlı Devletine teslim ettiler (1642)⁵⁰. Teslim etmeden önce, giderlerken kaleyi yakıp, yıktılar. Kalenin imar ve yeniden iskânı için, Kefe beylerbeyi İslâm Paşa memur edildi⁵¹.

Bu olay üzerinden çok geçmeden Rusya, Osmanlı ve Lehistan arasında "Ukraynalı Kazaklar" meselesi çıktı. 1654 *Pereyaslav Antlaşması* ile Kazaklar, Moskova'nın hakimiyeti altına girmişlerdi. Ancak belli bir süre sonra Rus baskısından rahatsız olarak Çar'a karşı ayaklandılar. Ayaklanma Osmanlı Devleti tarafından da desteklendi. Ukrayna Hetman'ı Doroşenko Osmanlı'nın himayesini kabul etti. Bunun üzerine Rus çarı ile Leh kralı, Türk tehlikesine karşı ortak bir cephe kurmak amacıyla aralarında 1667'de *Andrusovo Barışını* yaptılar. Antlaşma gereğince, Rusya'nın, Kırım Hanlığı'na cephe alması için stratejik mevki güçlendirilecekti⁵². Antlaşmanın Osmanlı Devletini ilgilendiren yönü, Dinyeper nehrinin sol kıyısının Rusya, sağ kısmının Lehistan (Polonya) arasında bölüşülmüş olmasıydı. Ayrıca Kiyef'in Rus egemenliğine katılmış olmasıyla, Kazakları içine alan bir Rusya da ortaya çıkmış oluyordu⁵³.

Kazakların Osmanlı Devleti himayesine girmesinden rahatsız olan Lehlilerin zorbalıkları ve saldırıları üzerine Devlet-i Aliyye 1672 yılında Lehistan seferine çıktı. Sefer sonunda Lehliler mağlup edilerek Bucaş antlaşması imzalandı. Lehliler'den yakayı kurtaran Ukrayna Kazakları Hetman'ı Doroşenko, bu defa da Ruslar'a uyup bağlılığını bildirdi. Ukrayna ülkesinin başşehri olan Çehrin kalesini onlara teslim etti. Bunun üzerine Kırım Hanı Selim

⁴⁹ M.Cavid Baysun, "Azak", İ.A, cilt II, M.E.B. yay., İstanbul 1961, s. 87.

⁵⁰ Muzaffer Erendil, a.g.e., s. 41, 42.

⁵¹ M.Cavid Baysun, "Azak", İ.A, Cilt II, M.E.B. yay., İstanbul 1961, s. 88.

⁵² A.N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 8, 9.

⁵³ A.Kemal Meram, a.g.e., s. 41.

Giray ve buradaki Türk birlikleri komutanı İbrahim Paşa Ukraynalılardan kaleyi almaya çalıştılsa da başarılı olmadılar. Bunun en önemli sebebi, kale savunması sırasında Ukraynalılara Ruslar'ın büyük destek vermesi idi. Başarısızlık üzerine, Osmanlı Devleti Merzifonlu Kara Mustafa Paşa komutasında bir orduyu Çehrin'i alması için gönderdi. Kale alındı⁵⁴. Ancak uzak olması dolayısıyla elde tutulması güç olduğundan 1679 yılında yıkıldı. Bu sefer, sonunda iki yıl süren müzakereler yapıldı ve 13 Şubat 1681 tarihinde, "İlk Türk-Rus Barışı" olan *Bahçesaray Antlaşması* imzalandı⁵⁵.

Ruslarla barış şartlarının kararlaştırılması ve antlaşmanın imzası konusunda Kırım Hanlığı yetkili kılındı⁵⁶.

Antlaşmaya Göre;

1-Dinyeper (Özi), Kırım ve Rusya arasında sınır olacak.

2-Dinyeper ile Aksu arasında, Kırım Hanı ile Osmanlılar hiçbir kale yaptırmayacak, iltica edenleri geri çevirecekler.

3-Kırım Tatarları Dinyeper'in her iki yakasında da sürülerini otlatacak, buna karşılık, Kazaklar da Dinyeper boyunca balık avlamak ve tuz almak için Karadeniz'e inecek.

4-Kiyef, Moskova hükümetine kalacak.

5-Çar'ın ünvanları tüm yazışmalarda tam yazılacak.

6-Osmanlı sultanı ve Kırım Hanı, Çarın düşmanlarını korumayacaklardı. Çar'da antlaşma koşullarına uyacak.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da ilerleyişi karşısında Lehistan, Almanya Çesarlığı ve Venedik Cumhuriyeti arasında Osmanlı'ya karşı 1684 yılında "Mukaddes Birlik" akdedildi. Bu ittifaka 1686 yılında Rusya da katıldı⁵⁷. 1683 yılında Viyana'da bozguna uğramış olan Osmanlı Devleti'ne karşı açıkça harekete geçmekten çekinmeyen Rusya, bu birliğe girmekle Avrupa devletlerini

⁵⁴ Mehmet Saray, "Türk-Ukrayna Münasebetlerinin Tarihçesi", *Avrasya Etüdleri*, cilt 2, Sayı 3, Sonbahar 1995, s. 84.

⁵⁵ Mustafa Nuri Paşa, *Netayüçü'l-Vuku'at*, (Çev. Neşet Çağatay), cilt I-II, T.T.K. yay., Ankara 1992, s. 278, 279.

⁵⁶ Ali Kemal Meram, e.g.e., s. 65.

⁵⁷ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 237.

arkasına almıştı.

Ruslar, Avrupa'ya güvenerek Kırım ve Azak bölgesine taarruzlara başladı. Moskova çarları bu zamana kadar, Osmanlı Devleti himayesindeki yerlere hücumdan çekinirlerdi. İşte bu tarihten itibaren çarların Kırım, Karadeniz, Kafkasya ve Balkanlar'a doğrudan doğruya taarruzları ve istilaları başladı⁵⁸.

Ruslar 1687 yılından itibaren, Kırım üzerine iki yıl boyunca seferler düzenledi. Kazak kuvvetleri ile birlik olarak Mayıs 1689 yılında Kırım'a saldırdılar. Tatarların *Urkapı* dedikleri mevkiye kadar geldiler. Ancak Kırım Hanı Selim Giray'ın karşı koyması ile perişan bir halde geri çekildiler⁵⁹.

Ruslar'ın içeride ve dışarıda güçlenmesi, 1689 yılında fiili olarak iktidarı ele geçiren I. Petro ile başlayacaktır.

Petro, Orta Asya'daki altın yataklarının incelenmesi için emrindeki adamlarından Aleksander Bekovich Cherkasskii ve İvan Bucholtz'u bölgeye gönderdi. Onların bu seferinde, bozguncu Hive Hanı en büyük yardımcıları olmuştu. Rus baskısı ve nüfuzunun artması üzerine harekâta geçen Başkurtlar, Kazaklar ve Karakalpaklar'a han seçilen Murad Han, önce Kalmuklar ve Kossaklar ile ittifak etmek istemiş, gerçekleştiremeyince de Kırım'a ve İstanbul'a yardım temin edebilmek maksadıyla gelmiş fakat istediği yardımı alamamıştı⁶⁰.

Petro'nun ilk hedefi, Karadeniz'e ulaşmasını sağlayacak olan Azak kalesini almak idi. 1695 yılında yaptığı seferde kaleyi ele geçiremedi. Çünkü deniz yoluyla kale devamlı yardım alıyordu. Bunu bilerek gemilerle destekli ordusuyla 1696 yılında Azak kalesi üzerine ikinci kez sefer düzenledi. Nihayet, Temmuz 1696 tarihinde Karadeniz'in kilidi sayılan Azak kalesi düştü ve Ruslar'ın eline geçti⁶¹. I. Petro, XVII. yüzyıl boyunca durmuş olan Ruslar'ın Asya'daki yayılışını XVIII. yüzyıl başında yeniden canlandırdı. Bu dönemde Urallar'dan

⁵⁸ Mirza Bala, "Kırım", İ.A., cilt VI, M.E.B. yay, İstanbul 1967, s. 750

⁵⁹ İsmail H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt 3, Türkiye yayınevi, İstanbul 1972, s. 467.

⁶⁰ Mehmet Saray, "A.S. Donnelly'in Kitap Tanıtımı", s. 287.

⁶¹ Haluk F. Gürsel, *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri*, İstanbul 1968, s. 48, 49.

Tiyeşar'a, Sibirya'dan Türkistan çöllerine kadar uzanan Kazak steplerinin alınması yavaş yavaş gerçekleşti. Ruslar, bu bölgede diğer yerlerde uyguladıkları gibi askeri harekâtı değil, barışçı bir usul takip ettiler. Sibirya'dan gelen Ruslar pirinç tarlalarıyla çevrili steplerin kenarlarına geldikleri sırada buralarda ikamet eden ve XVI., XVII. yüzyıllarda zoraki müslüman olmuş göçebe Kazaklar ile karşılaştılar. Onlar Büyük ordu, Orta ordu, Küçük ordu, Bükey ordu olmak üzere 4 büyük aşiret halinde teşkilatlanmış bulunuyorlardı. Aralarında yaylaları paylaşamamaları dolayısıyla kavgalıydılar. Yine, en uçta bulunan Kazaklar, Batı Moğolistan Uygur Budistleriyle ölümüne bir mücadele içindeydiler. Stepteki anarşi ortamı Ruslar'ın güneye ve doğuya doğru yayılışını kolaylaştırıyordu. Ruslar bu karışıklığın içinde zor duruma düştükleri zaman Kazaklar'dan yardım istiyorlardı. Bu da onların zamanla Rus himayesine girmelerine yol açtı⁶². Ruslar'ın yayılma siyasetinde kullandıkları en büyük kozlardan, biri dönekek karakterli Kalmuklar ile Kossaklar, diğeri de Türk kavimleri arasındaki anlaşmazlıklar idi⁶³.

Osmanlı Devleti, 1683 yılından beri Mukaddes Birlik üyelerinin her biri ile savaş halinde idi. Dolayısıyla kuzey komşusu üzerine gidemiyordu. Nihayet 1699 tarihinde Mukaddes Birlik üyeleri ile, Osmanlı adına şartları çok ağır olan *Karlofça Antlaşması* imzalandı. Bu antlaşmaya, müttefik devletler tarafında yer alan I. Petro pek taraftar değildi. O, Kerç Boğazını da alıp Karadeniz'e çıkmayı hedefliyordu⁶⁴. Ancak kendi başına harbi devam ettiremeyeceğini ve Karadeniz'e çıkamayacağını anladığından, bu defa İsveç'ten Fin ve Riga körfezlerini almaya karar verdi. Babiali ile de savaşı bitiren *İstanbul Antlaşmasını* yaptı. 1700 yılında yapılan antlaşmaya göre; Azak kalesi Ruslar'da kalacak ve Çar, İstanbul'da daimi bir elçi bulundurabilecekti. Bu antlaşma, *Ruslar'ın Türkiye'ye karşı kazandığı zaferin ilk belgesiydi*⁶⁵.

⁶² Aleksandr Bennigsen, *Step'de Ezan Sesleri*, (Çev.Nezih Uzel), Selçuk yay. İstanbul 1981, s. 5.

⁶³ Mehmet Saray, "A.S. Donnelly'in Kitap Tanıtımı", *Türk Kültürü*, Sayı 88, Şubat 1970, s. 287.

⁶⁴ Ali Kemal Meram, a.g.e., s.70. ; Haluk F. Gürsel, a.g.e., s. 49.

⁶⁵ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 255, 256.

Güneye inme plânını geçici süre yavaşlatan Rusya, 1700 yılında Lehistan ve Danimarka ile İsveç'e karşı harekete geçti. İsveç başlangıçta başarılı olarak üç devletin de ordusunu yenmişti. Ancak kesin netice alamamıştı. İsveç kralı XII. Karl (Demirbaş Şarl) Ruslar'a kesin darbeyi vurmak amacıyla harekete geçti. 1708 yaz başlarında Poltova şehrini kuşattı. Buradan Kırım Han'ı Devlet Giray ve Bender muhafızı Yusuf Paşa ile haberleşerek yardım istedi. Ancak Osmanlı Padişahı III. Ahmet ve sadrazam Çorlulu Ali Paşa, İsveç kralına yardım göndermek istemediler. Nitekim kral XII. Karl, 8 Temmuz 1708 tarihinde Ruslarla yaptığı Poltova Meydan Muharebe'sinde yenildi ve Osmanlı Devleti'ne sığındı⁶⁶.

Çar Petro, Poltava zaferinin cesaretiyle Osmanlı'ya karşı yapmakta olduğu harp hazırlıklarını bir kat daha artırdı. Gerek Rusya'nın hareketleri, gerekse XII. Karl'ın Rusya aleyhine Osmanlı Devlet adamları üzerindeki tesiri Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ya harp açmasına sebep oldu. 1711 yılında Baltacı Mehmet Paşa komutasında Prut seferi düzenlendi⁶⁷. Sefer sonucunda Ruslar yenildi. Taraflar arasında harbi sona erdirmek için 1711 yılında *Prut Antlaşması* imzalandı. Buna göre⁶⁸;

- 1- Azak kalesi tekrar Osmanlı'ya bırakılacak.
- 2- Aşağı Özü boyundaki Taygan, Kamenka, Samara kaleleri yıkılacak.
- 3- Ruslar, Lehistan işlerine karışmayacak.
- 4- İstanbul'da sefir bulundurmayacak.
- 5- İsveç kralı istediği yoldan memleketine dönecek.

Antlaşma maddeleri daha sonraları birçok tarihçi tarafından eleştirilmiştir. Rus ordusunun yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı bir anda, şartları bu kadar hafif bir antlaşma imzalanmasını hatalı bulurlar.

I.Petro, Prut'da ordusunu kurtardıktan sonra antlaşma şartlarını birtakım

⁶⁶ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 256, 257, 258, 259.

⁶⁷ A.N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 19.

⁶⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt 1, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s.212.

bahanelerle yerine getirmemeye çalışacaktır. Çarın bu tavırları karşısında iki defa harp tehlikesi baş göstermişse de 1712'de *İstanbul* ve 1713 *Edirne Antlaşmaları* ile savaş önlendi⁶⁹. Osmanlı karşısında geri adım atan Petro tekrar kuzeye yönelerek İsveç'e saldırdı. 1721 *Niştağ Barışı* ile İsveç'ten istediği yerleri aldı. Aynı yıl içinde de imparatorluğunu ilan etti⁷⁰.

Petro, Prut yenilgisinden sonra Osmanlı Devleti ile açıkca bir askeri mücadeleden kaçınmıştı. Ancak güneye ve doğuya yayılması için elverişli olan, Hazar Denizi kıyıları ve Kafkasya'dan vazgeçmedi. Hazar'ın batı ve güney bölgeleri ham ipek yönünden zengin idi. Nitekim Rusya, güney komşusu İran'daki istikrarsızlığı değerlendirip Hazar Denizi kıyılarını işgal etti. Rusya'nın bu ilerleyişi Osmanlı'ya bağlı hanlıklar tarafından İstanbul'a bildirilmişti. Şirvan ve Dağistan'dan gelen beyler rahatsızlıklarını ifade etti. Bunun üzerine 13 Şubat 1723 tarihinde Osmanlı sultanı, Çar'a bir mektup yazarak Derbend'i terkedip Dağistan'daki faaliyetlerine son vermesini istedi. Bunun üzerine 24 Haziran 1724 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya *İstanbul Antlaşması*'nı imzaladı. Antlaşma ile İran topraklarını paylaşıyorlardı. Böylece Rusya'da güneye inmiş oluyordu. İran'da Nadir Şah'ın başa geçmesi ile her iki tarafında bölge üzerindeki gücü azalmıştı. Nitekim Rusya, Nadir Şah ile 1735 yılında imzaladığı antlaşma ile işgale son vermiş ve 1760 yılına kadar politikası Terek hattını savunmak olmuştu⁷¹.

Petro, Rusya'ya Avrupa tekniğini ve kültürünü sokarak Avrupalılaştırmayı hedef aldı. Yeni doğmakta olan Rus sanayiini himaye ve Batı Avrupa rekabetinden korumak maksadıyla Merkantalizm⁷² politikasını uyguladı. Ülkesini deniz ülkesi haline getirebilmek için de Karadeniz ve Baltık Denizi

⁶⁹ İsmail H. Danişmend, a.g.e., cilt 4, s. 5, 7.

⁷⁰ Haluk F. Gürsel, a.g.e., s. 55.

⁷¹ Mustafa Budak, "Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya", *Avrasya Etüdüleri*, Sayı 4, Yıl 1995, s. 102, 103, 105, 106.

⁷² **Merkantalizm:** Bir ülkenin zengin ve güçlü olmak için ithal ettiğiinden fazlasını ihraç etmesi. Yani dış ticaret fazlası sağlamak. XIV. yüzyıldan XVIII. yüzyılın ortalarına kadar İngiltere, Fransa, Hollanda, İspanya gibi ülkelerde geçerli olmuştu. Halil Seyidoğlu, *Uluslararası İktisad, Güzem yayınları*, İstanbul 1994, s. 4.

istikametinde genişleme siyaseti izledi⁷³.

Petro ve ondan sonra gelenler, XVIII. yüzyıl ve sonrasında Hristiyan olmayan birçok devlet ve milleti, ulusal haklarına bakmaksızın hakimiyeti altına alıp tutsak gibi davrandılar. Osmanlı'ya bağımlı Hristiyanları da bağımsızlığa kavuşturmayı dini ve medeni görev sayarak harekete geçip, sonra da onları çıkarları doğrultusunda -özellikle boğalara yaklaşmak için- kullandılar⁷⁴.

Petro'nun Rus tarihindeki diğer bir önemi de, bırakıp bırakmadığı belli olmayan bir vasiyetname ile ilgiliydi. Bu vasiyetnamenin gerçek olup olmadığı, ilmî yollarla ispatlanamamış, ancak Rusya'nın XVIII. ve XIX. yüzyıl boyunca uyguladığı planlar, hep bu vasiyetnameyi destekler nitelikteydi.

1812'de Paris'te Fantin kitabevi tarafından yayınlanan, Lesur'un, "*Başlangıcından XIX. yüzyıl Başlarına Kadar Rus Devletinin İlerlemeleri*" adlı eserin 177-199. sayfalarında yer alan çar I. Petro'ya ait olan 14 maddelik vasiyetnamenin Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren maddelerini aşağıya alıyoruz.

Vasiyetname⁷⁵:

1- Türkleri Avrupa'dan atmak mevzuunda, Avusturya sarayına tesir ve onu teşvik etmeli, bu maksatla orduyu devamlı olarak silah altında bulundurmalıdır. Yine aynı maksatla Karadeniz kıyılarında tersaneler kurmalı, ilerlemeye devam edilerek İstanbul'a kadar varmalıdır.

2- İngiltere ile sıkı bir ittifak kurulmalı, ve bir ticaret anlaşması ile doğrudan doğruya münasebete geçilmelidir. Hatta ona memleket içinde bir nevi inhisar hakkı tanınmalıdır. Bu, farkına varılmadan İngiliz tüccar ve gemicileri ile bizimkiler arasında bir dostluk kurulmasına sebep olacak ve bizimkileri Rus donanmasının islahı ve büyümesi imkanlarını araştıracaklardır. Donanmanın yardımı ile derhal Baltık ve Karadeniz'de hakimiyet kurulmasına çalışılacaktır. bu husus plânın hızlandırılması ve başarılması için en önemli noktayı teşkil eder.

3- Bütün haleflerim şu noktayı çok iyi görmelidirler: Hindistan ticareti

⁷³ A.N.Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 263-265

⁷⁴ Hikmet Bayur, *XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerine Etkileri*, T.T.K., Ankara 1989, s. 19.

⁷⁵ Refik Özdek, *Siyasi Vasiyetnameler*, Boğaziçi yay., İstanbul 1975, s. 117-163.

dünya ticaretidir. İstanbul ve Hindistan'ı elinde tutan devlet Avrupa'nın gerçek hakimi olur. Binaenaleyh, İran ile harbetmek için hiçbir fırsat kaçırılmamalı. İran körfezine kadar sızmalı ve Suriye vasıtası ile eski Şark ticaretini canlandırmalı, dünyanın hazinesi olan Hindistan'a ulaşılmalı. Bunu başardığımız gün İngiliz altınına ihtiyacımız kalmayacaktır.

4- Macaristan'a Osmanlı topraklarına ve Polonya'nın güneyine yayılmış bulunan ve dinî bakımdan birlik arz etmeyen veya tarikatlere ayrılan Ortodokslar üzerinde din nüfuzundan faydalanmalı, aldatıcı yolların hepsine başvurarak onları kendimize bağlamalı, kendimizi onların hamisi olarak tanıtmalı, ruhani önderliğimizi kabul ettirmeli, bu ünvanı kazanmalıyız. Bu bahane ile ve onların vasıtası ile Türkiye hakimiyet altına alınacaktır. Osmanlı İmparatorluğu ne kendi kuvvetleriyle, ne de siyasi bağlantıları ile artık tutunamayacak, kendiliğinden boyunduruk altına girecektir.

Petro'nun ölümünden sonra 1725-1727 yılları arasında karısı I.Katerine, 1727-1730 arası torunun II. Petro, 1730-1740 arasında da kızı Anna Rus çarlığı makamında bulunmuşlar ve I. Petro'nun çizdiği politikayı izlemişlerdir. Bunun için de dikkatlerini Osmanlı üzerinden eksik etmemişlerdir. Osmanlı Devleti'ne savaş açmak için fırsat kollamaya başlamışlardır. Nitekim bu fırsat 1735 Osmanlı-İran savaşları sırasında doğmuştur.

I. Mahmud, Bağdat'ı İran hücumlarından kurtarmak için dikkati kuzeye çekmeye çalışıyordu. Kars havalisinde hazırlık yapmaya başladı. Kırım hanı Kaplan Giray'ın dahi, Kırım kuvvetleri ile Azerbaycan bölgesine gelmesini ferman buyurdu. Hanzadelerden Fetih Giray bir kısım asker ile Kafkaslar'ı geçerek Azerbaycan'a doğru ilerledi. Bundan rahatsız olan Ruslar, kendilerine ait toprakların tecavüze uğradığı gerekçesi ile, Osmanlı Devleti nezdinde protestoda bulundular. Hatta sınır bölgesinde iki tarafın çarpışmaları oldu. Osmanlı Devleti vakitsiz bir savaşa girmemek için Kırım hanının Kafkas bölgesinden çekilmesini istedi. Bu emir üzerine Han çekildi. Ancak gerginlik

yine de sona ermedi⁷⁶. Zaten Rusya, Prut ve Edirne Antlaşmaları'nın maddelerini içine sindiremiyor ve ilk fırsatta bunları değiştirmek istiyordu. İşte bu sebeplerle, 10 Nisan 1736 tarihinde Ruslar Azak'a saldırarak savaşı başlattılar. Savaş sebebi olarak da, Osmanlı Devleti'nin antlaşma şartlarına aykırı davrandığını öne sürdüler⁷⁷.

Ruslar'ın savaş ilanı üzerine Osmanlı Devleti, İran ile olan savaşını durdurmak zorunda kaldı. İran ile bir antlaşma imzaladı. Buna göre, IV. Murad zamanındaki sınır esas alınıyordu. İran devletince resmi mezheb olarak kabul edilen Caferi mezhebi, Osmanlı Devleti tarafından incelenecek ve İran'ın resmi mezhebi olduğu kabul edilecekti⁷⁸.

Rus çaricesi Anna (1730-1740), Osmanlı Devleti ile yapacağı harbi yalnız başına başaramayacağını düşünerek, Avusturya İmparatoru ile ittifak yaptı. Avusturya İmparator'u VI. Şarl'da Osmanlı Devleti aleyhindeki maksadını gizliyerek, güya Osmanlı-Rus harbini önlemek için arabuluculuk yaptığı izlenimini veriyordu. Nitekim, 12 Temmuz 1737 tarihinde Avusturya gerçek niyetini ortaya koyarak Rusya'nın yanında savaşa girdi⁷⁹. Niş, Vidin, Eflak-Boğdan, Özü, Kırım gibi birçok bölgede üç yıl boyunca savaş sürdü. Avusturya karşısında başarılı olan Osmanlı orduları aynı başarıyı Prusya karşısında gösteremedi. Fransa elçiliğinin aracılığı ile Avusturya uzun zamandan sonra sulhe razı oldu. Bu durumda yalnız kalan Rusya da antlaşma yapmayı kabul etti. 18 Eylül 1739 tarihinde Osmanlı Devleti, Avusturya, Rusya arasında *Belgrad Antlaşması* imzalanarak savaş sona erdirildi⁸⁰. Antlaşmaya göre; 1-Azak kalesi yıkılarak dolayları Rusya'ya verilecek, 2-Kafkas eyaletlerine Rusya ve Osmanlı karışmayacak, 3-Rus tüccarları İstanbul'a ve Karadeniz'e gemileri ile gelebilecekler. Ancak yabancı gemilerle gelip alışverişlerini yapabilecekler.

⁷⁶ Münir Aktepe, *Mehmet Emin Beyefendinin Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi*, T.T.K., Ankara 1989, s. 4, 5.

⁷⁷ *Mufassal Osmanlı Tarihi*, cilt 5, Güven Basımevi, İstanbul 1962, s. 2490.

⁷⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I.Bölüm, Ankara 1988, s. 252.

⁷⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I.Bölüm, s. 255, 258, 267.

⁸⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 288-294.

Kara yoluyla İstanbul'a gelmelerine izin verilecek⁸¹.

Bu antlaşma, Osmanlı Devletine 28 yıllık bir barış hayatı getirdi. Antlaşma ile Ruslar Karadeniz'e inme izni almış oluyorlardı.

On üç senelik İran harbinden sonra Avusturya ve Rusya ile harbe tutuşan Osmanlı, oldukça yıpranmıştı. Bu nedenle Sultan I. Mahmud, Belgrad Antlaşması'nın yapılmasında büyük etkisi olan Fransa hükümetine müteşekkirdi. Fransızlar'a 1740 yılında yeni imtiyazlar tanıyarak ne kadar memnun kaldığını ifade etti⁸².

1.5. XVIII. YÜZYILDA RUSYA VE OSMANLI DEVLETİ'NİN ASKERİ, SİYASİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUMLARI

Rusya'da I.Petro ile birçok alanda reformlar yapıldı. Endüstriyel alanda büyük değişiklikler oldu. Eski fabrikaların yanında yeni mal yapım merkezleri kuruldu. Dış ticaret arttı. XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan endüstrilerin yapısı tümüyle devletin ihtiyaçlarına göre biçimlendirilmiş bulunuyordu. Petro'nun ardı arkası kesilmeyen savaşları bu endüstrinin başlıca itici gücünü oluşturdu. Askeri ihtiyaçları karşılamak amacıyla top dökümevi, silah yapımevi, ordunun üniforma ihtiyacı için yünlü dokuma fabrikaları açıldı⁸³. Petro, yeni oluşturmakta olduğu Rus sanayiini Batı Avrupa rekabetinden korumak için de, "Merkantalizm" politikasını esas aldı⁸⁴.

Petro'nun ölümünden sonra endüstriyel gelişme yavaşladı. Madencilik, demirçelik gibi alanlar ise gelişmesini sürdürmeyi başardı. II. Katerina zamanına kadar çok hızlı olmasa da süreklilik arzeden bir gelişme yaşandı⁸⁵. İç ticaretteki sınırlamalar yavaş yavaş gevşetildi. 1753'te iç gümrük vergileri kaldırıldı.

⁸¹ Ali K. Meram, a.g.e., s. 113, 114.

⁸² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / LBölüm, s. 295.

⁸³ M.E. Falkus, *Rusya'nın Endüstrileşmesi 1700-1914*, (Çev.Alaaddin Şenel), Ankara 1986, s. 30.

⁸⁴ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 265.

⁸⁵ M.E. Falkus, a.g.e., s. 38

Yabancı mallara karşı yerli endüstrinin korunması amacıyla yüksek gümrük vergisi uygulandı. II. Katerina zamanında ise gümrük vergilerinde indirimler yapıldı⁸⁶.

Osmanlı Devleti ekonomisi ise bu yüzyılda gün geçtikçe gerlemekteydi. XVI.ve XVII. yüzyıl boyunca devam eden Osmanlının küçük el sanatları, çinicilik, dokumacılık, silah ve gemi yapımında XVIII. yüzyılda düşüş yaşamıştır. Bu geri kalış büyük çoğunlukla askerî alanda yapılan düzenlemelerle telafi edilmeye çalışılmıştır. Ordu bozuk bir nizam arz ediyordu. Özellikle Kapıkulu ocakları disiplinden yoksun bir hâl almıştı. Düzeltmesi için bazı çalışmalara gidilmişse de, (Humbaracı Ocağı Teşkili gibi) Kapıkulu ve Yeniçeri Ocağı'na dokunulmaması sebebiyle⁸⁷ istenilen sonuç alınamamıştır.

Aynı şekilde, ilmî ve sosyal alandaki çalışmalardan geri kalmamak için çeşitli gayretler gösterilmişti. Viyana yenilgisinden sonra Avrupa'yı taklit yolu ile yenilikler yapılması görüşü, aydınlar arasında yerleşmeye başlamıştı. Lâle devrinde bilim, kültür ve sanat alanında Avrupa'yı daha iyi anlayabilmek için Paris'e elçi gönderilmişti⁸⁸. Bu dönemde matbaa kurulmuş (1729), medrese için müsbet ve sosyal bilimler arasından kitaplar basılmıştı. Yine bu yüzyılda Osmanlı Devleti, savaşlardaki yenilgisini, Avrupa subay ve askerlerinin iyi yetiştirilmesine bağlayarak 1773'te Mühendishane-i Bahr-ı Hümayûn, 1793'te de Mühendishane-i Berr-i Hümayûn adlı askeri okulları açmıştı⁸⁹.

⁸⁶ M.E. Falkus, a.g.e., s. 40

⁸⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 /LBölüm, s. 321-325.

⁸⁸ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, A.Ü. yay., Ankara 1989, s. 154.

⁸⁹ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 164.

Yabancı mallara karşı yerli endüstrinin korunması amacıyla yüksek gümrük vergisi uygulandı. II. Katerina zamanında ise gümrük vergilerinde indirimler yapıldı⁸⁶.

Osmanlı Devleti ekonomisi ise bu yüzyılda gün geçtikçe gerlemekteydi. XVI.ve XVII. yüzyıl boyunca devam eden Osmanlının küçük el sanatları, çinicilik, dokumacılık, silah ve gemi yapımında XVIII. yüzyılda düşüş yaşamıştır. Bu geri kalış büyük çoğunlukla askerî alanda yapılan düzenlemelerle telafi edilmeye çalışılmıştır. Ordu bozuk bir nizam arz ediyordu. Özellikle Kapıkulu ocakları disiplinden yoksun bir hâl almıştı. Düzeltmesi için bazı çalışmalara gidilmişse de, (Humbaracı Ocağı Teşkili gibi) Kapıkulu ve Yeniçeri Ocağı'na dokunulmaması sebebiyle⁸⁷ istenilen sonuç alınamamıştır.

Aynı şekilde, ilmî ve sosyal alandaki çalışmalardan geri kalmamak için çeşitli gayretler gösterilmişti. Viyana yenilgisinden sonra Avrupa'yı taklit yolu ile yenilikler yapılması görüşü, aydınlar arasında yerleşmeye başlamıştı. Lâle devrinde bilim, kültür ve sanat alanında Avrupa'yı daha iyi anlayabilmek için Paris'e elçi gönderilmişti⁸⁸. Bu dönemde matbaa kurulmuş (1729), medrese için müsbet ve sosyal bilimler arasından kitaplar basılmıştı. Yine bu yüzyılda Osmanlı Devleti, savaşlardaki yenilgisini, Avrupa subay ve askerlerinin iyi yetiştirilmesine bağlayarak 1773'te Mühendishane-i Bahr-ı Hümayûn, 1793'te de Mühendishane-i Berr-i Hümayûn adlı askeri okulları açmıştı⁸⁹.

⁸⁶ M.E. Falkus, a.g.e., s. 40

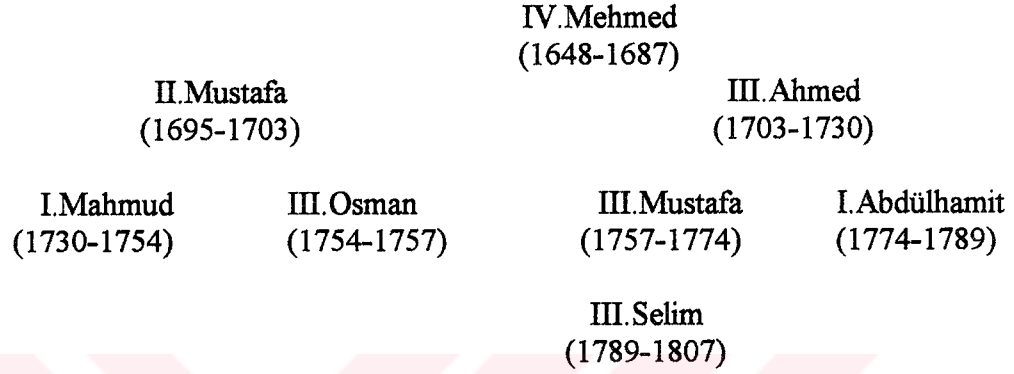
⁸⁷ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, cilt 4 /I.Bölüm, s. 321-325.

⁸⁸ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, A.Ü. yay., Ankara 1989, s. 154.

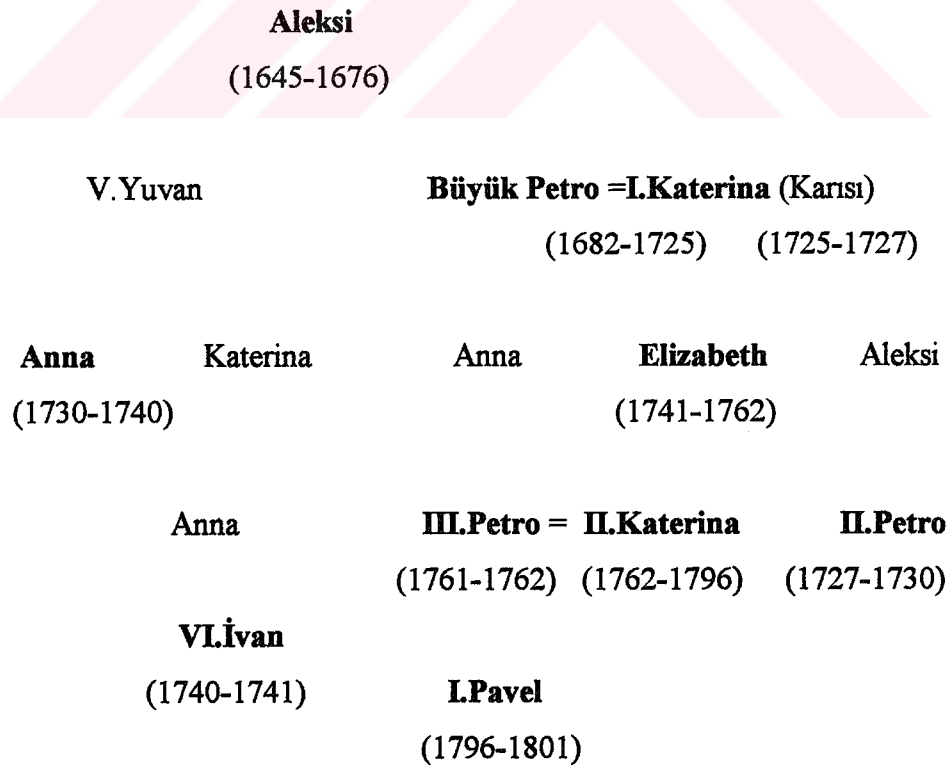
⁸⁹ Yahya Akyüz, a.g.e., s. 164.

2. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI VE RUSYA HÜKÜMDARLARI

2.1. XVIII. YÜZYILDA OSMANLI HANEDANI

2.2. XVIII. YÜZYILDA RUS HÜKÜMDAR AİLESİ

I.BÖLÜM

3. BELGRAD ANTLAŞMASI'NDAN KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI'NA KADAR OLAN MÜNASEBETLER (1739-1774)

3.1. BARIŞ DÖNEMİ

Belgrad Antlaşması sonrası Osmanlı-Rus ilişkileri ilk zamanlarda, antlaşma pürüzlerinin halledilmesi için gidip gelen elçiler ile devam etti. Daha sonra Avrupa'da cereyan eden savaşlarda taraf olmaları sebebiyle, birbirlerine karşı tavır takındılar. 1760'larda ise Lehistan meselesi iki taraf arasındaki gerginliği hat safhaya çıkardı. Nihayet 1768 yılında da yaklaşık yirmi yıldır aralarında devam eden soğuk savaş sıcak savaşa dönüştü ve altı yıl devam etti. Sonucunda da, Osmanlı Devleti için tam bir hezimet göstergesi olacak olan Küçük Kaynarca Antlaşmasını imzaladı.

3.1.1. Mehmed Emni Beyefendi'nin Sefareti

Osmanlı Devleti ve Rusya, Belgrad antlaşmasının imzalanmasından sonra aralarındaki münasebetlerin düzenlenmesi ve bilhassa esirlerin geciktirilmeden mübadelesi, Rus çarlarına imparator ünvanının verilmesi, Azak kalesinin yıkılması gibi hususların görüşülüp antlaşma metinlerinin değiştirilmesi için karşılıklı elçiler gönderilmesine karar verildi⁹⁰. İşte bütün bu meselelerin halledilmesi gayesiyle Osmanlı Devleti, Anadolu payesi ve mir-i mirân⁹¹ rütbesiyle Mehmet Emni Paşa'yı, 11 Mayıs 1740 tarihinde başkent Petersburg'a göndermişti⁹². Paşa, Haziran 1741 yılında Petersburg'a ulaştı⁹³. Elçi Rusya'ya

⁹⁰ Mûnir Aktepe, *Mehmed Emni Beyefendi'nin Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi*, T.T.K, Ankara 1989, s. 6.

⁹¹ *Mir-i mirân* : Beylerbeyi

⁹² Mûnir Aktepe, *Mehmed Emni Bey...*, s. 12.

⁹³ Mûnir Aktepe, *Mehmed Emni Bey...*, s.19.

vardığında Rus çariçesi Anna'nın vefat etmiş olduğunu ve yerine iki yaşındaki İvan'ın hükümdar tayin edildiğini öğrendi. Bu değişikliği İstanbul'a bildirmesi üzerine daha önce Anna'ya hitaben gönderilen name-i hümayun değiştirilerek İvan adına yeniden yollandı⁹⁴.

Mehmed Emni Beyefendi, Petersburg'da bulunduğu süreler içinde iki devlet arasındaki meseleler ile ilgili müzakereler yaparak anlaşmazlıkları giderdi. Buna göre; Azak kalesi yıkılacak, esirler mübadele olunacaktı. Osmanlı Devleti, Rus çarlarına bundan böyle imparator ünvanı ile hitap edecekti. Taraflar arasında, bu hususla alâkalı bir de temessük⁹⁵ imzalandı⁹⁶.

Mehmed Emni Paşa, Kasım 1741 başlarında İstanbul'dan bir mektub aldı. Bu mektubda İstanbul'daki Rus elçisi Aleksandr Romansof'un İstanbul'daki görevinin sona erdiğini ve 4 Aralık 1741'de İstanbul'dan ayrılacağı bildirilip, Türk sefaret heyetinin bu duruma göre sefer hazırlığı yapması emr olundu. 10 Aralık'da dönme hazırlığı yapan Türk heyetinin Petersburg'da bulunduğu sırada çar değişikliği oldu. I. Petro'nun kızı Elizabeth Petrovna, çariçe olarak Rus tahtına çıktı. Yeni çariçenin Türk elçisini görmek istemesi üzerine, Türk sefaret heyetinin dönüşü sekiz gün gecikme ile 18 Aralık'da gerçekleşebildi. 20 Mayıs 1742 Pazar günü de İstanbul'a ulaştılar⁹⁷.

Bu sırada Osmanlı Devleti padişahı I.Mahmud, XXVIII. Çelebizâde Mehmed Efendi'yi, Rumeli Beylerbeyliği payesiyle Ağustos 1741 tarihinde Fransa kralı XV. Lui'ye elçi olarak gönderdi. Elçi ile gönderdiği mektubunda; savaş boyunca Fransa'nın Osmanlı'yı desteklemesinden ve barış hususunda Osmanlı lehine arabuluculuğundan dolayı teşekkür etmekte idi. Bu teşekkürün yanında; Rusya'nın, Belgrad antlaşması gereğince Azak kalesini yıkıp çekilmesi ve bölgenin tarafsız hâle getirilmesi konusunda hiçbir gayret sarfetmediğini bildirilerek bir ölçüde şikâyetde bulunmuştu. Çünkü antlaşma Fransa'nın

⁹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I.Bölüm, s. 185.

⁹⁵ *Temessük*: Devlet tarafından veya Antlaşmayı yapan tarafından verilen mühtürlü kağıd. (Mehmet Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, cilt III. İstanbul 1993, s. 453.

⁹⁶ Mîñir Aktepe, *Mehmed Emni Bey...*, s. 21.

⁹⁷ Mîñir Aktepe, *Mehmed Emni Bey...*, s. 22, 25.

teminatı altındaydı. Bu nedenle uygulanması konusunda teşebbüste bulunulması istenmektedir⁹⁸.

3.1.2. İsveç-Rus Savaşında Osmanlı-Rus ilişkileri

İsveç, Rus çarı Petro zamanında kaybettiği yerleri Rusya'dan geri almak için 1741 yılında harp açtı⁹⁹. 4 Ocak 1740 tarihinde Osmanlı Devleti ile yaptığı ittifak antlaşmasına¹⁰⁰ dayanarak da I. Mahmud'dan yardım istedi. Osmanlı, yaptığı ittifaka sadık kalarak mâli yardımda bulundu. Ancak İsveç'in içerisinde çıkan ayaklanmalar devleti güç duruma düşürdü. Neticede Osmanlı Devleti'nin harbe son verilmesi için Rus hükümdarına yazdığı mektub ve bulunduğu sulh teşebbüsü üzerine iki taraf 1743 tarihinde "Abo" antlaşmasını imzaladı. Barışın imzalanmasından sonra, her iki devlet arabuluculuğundan dolayı Osmanlı Devleti'ne teşekkür ettiler¹⁰¹.

3.1.3. Osmanlı-İran Savaşlarında Rusya'nın Kırım Hanı'ndan Şikâyeti

Rus-İsveç harbinin devam ettiği sıralarda Osmanlı Devleti ile İran arasında siyasi gerginlik mevcuttu. Doğuda, Hindistan ve Afganistan taraflarını istila eden Türkmen kahramanı Nadir Şah buradan sonra yönünü batıya çevirmişti. Dağıstan ve Şirvan taraflarına taarruz ettikten başka Erzurum, Erzincan ve Bağdat'ı istemeye başlamıştı. Bununla da yetinmeyerek İstanbul'a elçi gönderip Caferî mezhebinin beşinci Sünnî mezhep olarak kabulünü istemişti. Osmanlı Devleti Şah'ın bu talebini reddetmiştir. Bunun üzerine Nadir Şah 29 Mayıs 1743 tarihinde Irak hududuna saldırmaya başladı¹⁰². Üç yıl süren harp sonunda, Şah

⁹⁸ Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt 5, İstanbul 1962, s. 2521.

⁹⁹ A.N. Kurat, Rusya Tarihi, s. 272.

¹⁰⁰ Antlaşma hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, cilt 4 /I. Bölüm, s.294.

¹⁰¹ Mufassal Osmanlı Tarihi, cilt 5, İstanbul 1962, s. 2526.

¹⁰² İ.H. Danişmend, a.g.e., s. 29,30.

yenildi. 4 Eylül 1746 tarihinde de, iki taraf arasında bir barış antlaşması yapıldı¹⁰³.

Osmanlı Devleti'nin İran ile olan olumsuz ilişkilerini fırsat bilen Rusya, Bâbiâfi ile diplomatik ilişkilerini lehine yönlendirmek için harekete geçmekte gecikmedi. Elçisi ile gönderdiği yazıda, Kırım Hanı'ndan şikayetlerde bulundu. Antlaşma gereğince elindeki esirleri serbest bırakması lazım iken bunu yapmadığını, Osmanlı Devleti tarafından belirlenmiş bölgelerden tuz almalarına müsaade edilmiş olan Kazaklar'a hücum ile arabalarını yakıp mallarını alarak kendilerini de esir ettiğini bildirdi. Babiâli, İran ile meşgul olduğundan Ruslar'la yeni bir mesele çıkarmak istemiyordu. Ayrıca bunlara sebep olan Selamet Giray Han ciddi, bir adam olmadığından emrindeki mirzalara ve giraylara hakim olamıyor, bilhassa Nogayların sağa sola tecavüzlerinin önüne geçemiyordu. Bütün bu sebepler dolayısıyla görevden alınarak yerine Kalgay bulunan Selim Giray, Kasım 1743 tarihinde Kırım Hanı tayin edildi¹⁰⁴. Böylece Rus istekleri de yerine getirilmiş oldu.

3.1.4. Derviş Mehmed Efendi'nin Rusya Sefareti

13 Aralık 1754 tarihinde I.Mahmud'un ölümüyle boşalan Osmanlı tahtına, III. Osman geçti. Onun cûlûsü başlıca yabancı hükümdarlara tebliğ edildi. Bu meyanda sabık silahdâr kâtibi Derviş Mehmed Efendi de, Rusya'ya gönderildi. 23 Nisan 1755'de Petersbug'a varan elçi, sadrazamın gönderdiği mektubları ikinci başvekile sundu. 4 Mayıs'da da Çariçe Elizabeth'e teslim etti. Bu sefaretin en dikkate değer yanı, Osmanlılar'ın mektubta Rus çarlarına imparator ünvanı ile hitap edip etmeyecekleri meselesi idi. 1741 yılından Derviş Mehmet efendinin sefaretine kadar Rusya'ya elçi gitmediğinden Ruslar oldukça endişeli bir bekleyiş içindeydiler. Ancak hitabın antlaşmaya uygun olarak yazıldığını görünce rahatladılar¹⁰⁵. Petersburg'da altmış beş gün kalan Derviş Mehmed Paşa,

¹⁰³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / LBölüm, s.309.

¹⁰⁴ *Mufassal Osmanlı Tarihi*, cilt 5, s. 2526.

¹⁰⁵ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, T.T.K., Ankara 1992, s. 100.

imparatoriçe Elizabeth'in cevabını alarak 24 Temmuz 1755'de Petersburg'dan ayrıldı.

3.1.5. Yedi Sene Harplerinde Osmanlı-Rus İlişkileri

Avrupa veraset savaşları (1740-1748) neticesinde imzalanan *Eks La Şapel* antlaşması (1748) muharip devletler arasında tam bir barış inşa etmediğinden, hemen arkasından yedi sene savaşları (1756-1763) çıktı. Muharebede bir tarafda Prusya ile müttefiki İngiltere, diğer tarafta ise Avusturya, Fransa ve Rusya vardı.

Rusya, hakiki menfaatlerinin hiç de icap ettirmediği yedi sene savaşlarına Prusya'dan dolayı girmişti. Prusya kralı Fredrik, veraset savaşları sırasında Avusturya'yı (Almanya İmp.) mağlup ederek Silezya'yı almıştı. Bu durum Prusya'nın Lehistan'a doğru genişlemesi demek idi. Lehistan'ı alarak Avrupa içilerine girme siyaseti takip eden Rusya, Prusya'nın bu bölgedeki hareketinden endişeye kapılarak Avusturya ile ittifak yaptı¹⁰⁶.

Fransa ve Avusturya 1757 yılında Prusya'ya saldırdı. Arkasından Rusya'da saldırdı. Oldukça zor duruma düşen Prusya kralı Fredrik, Osmanlı Devleti'ne ittifak teklifinde bulundu. Osmanlı Devleti'nin özellikle Avusturya'ya ve Rusya'ya hücumunu istiyordu.

Halbuki arada Belgrad Antlaşması vardı ve bunu bozmayı gerektirecek bir hal mevcut değildi. Sadrazam Koca Ragıp Paşa, durumu müzakere için devlet ricalini topladı. Neticede Babiâli Prusya'nın ittifak teklifini reddetmedi fakat kabul de etmiyerek olayların gelişmesini bekledi. Hatta Osmanlı, Avrupa'da dost bir devlet olarak Prusya'yı kırmak istemediğinden Temmuz 1761'de dostluk ve ticaret antlaşması yaptı¹⁰⁷. Antlaşma 22 Mart 1761'de mübadele olunmuş, 27 Temmuz 1761'de III. Mustafa ve 30 Mayıs 1761'de de II. Fredric imzalamıştır¹⁰⁸. Zor duruma düşen Prusya'nın hâlimden, düşmanları beceriksizlikleri ve Rus imparatoriçesi Elizabeth'in ölümü (1761) dolayısıyla

¹⁰⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I.Bölüm, s. 352.

¹⁰⁷ *Mufassal Osmanlı Tarihi*, cilt 5, s. 2557.

¹⁰⁸ Kemal Beydilli, *Osmanlı Prusya Münasebetleri* (Başlangıcından III. Selim'in ilk devirlerine kadar), Doçentlik tezi, İÜ. Edebiyat Fak., İst.1980, s. 76.

yararlanamadılar¹⁰⁹.

Elizabeth'in yerine geçen III. Petro (Pierre) isimli veliaht Prusya'ya karşı devam eden harbi durdurdu. II. Frederik'e karşı büyük hayranlık beslediğinden, onunla ittifak yaparak, Almanya'da bulunan Rus kıtaatını onun emrine verdi. Bu suretle Prusya'yı mahvolmaktan kurtardı¹¹⁰. Bu durum dolayısıyla Prusya kralı, düşmanın bire indiğini belirterek Osmanlı devletine tekrar ittifak teklifini ilettili. Sultan III. Mustafa Prusya'nın teklifini olumlu karşıladı. Ancak Koca Ragıp Paşa padişaha "*Şevketlüm, Osmanlı Devleti bir harp aslamıdır. Yıllarca dünyayı titretti. Şimdi turnakları kırıktır. Pençeleri zayıflamıştır. Saldırırsak zaafını açığa çıkarırız. Ondan duyulan korku da ortadan kalkar. Hazine de para yok*" diyerek 1762'de çıkması muhtemel bir harbi önledi. Aynı zamanda tecrübeli devlet adamı sadrazam Koca Ragıp Paşa, Avrupa dengesinin bir buhran geçirdiğini, dolayısıyla devletlerin sık sık müttefik ve bununla beraber politika değıştirdiğini görüyordu. Bu nedenle kesin bir denge kurulmadan Osmanlı Devleti'nin durumu hakkında karar vermek istemiyordu¹¹¹. Nitekim III. Petro'nun ölümü ile yerine geçen karısı II.Katerina Prusya ile daha önce yapılan ittifakı bozarak Şark Meselesi hakkında Avrupa'nın dikkatini çekti. Bu meseleyi hemen ayrı veya beraber halledilmesi gerektiğini söyledi¹¹².

Yediyl harpleri, Osmanlı Devleti'ni iktisadi bakımdan da etki altında bırakmıştı. Fransa ve İngiltere arasında meydana gelen harplerin ağırlık noktası denizlerde oluyordu. Hatta Akdeniz'de, Osmanlı sularına sirayet etmekteydi. Bu durumda Anadolu'ya dışarıdan gelmekte olan çuha vesair ithal eşyanın gelmesine mani olmuş dolayısıyla sıkıntılara sebebiyet vermişti¹¹³.

¹⁰⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 /I.Bölüm, s. 355.

¹¹⁰ N.Brian-Chaninov , a.g.e, s. 308.

¹¹¹ *Mufassal Osmanlı Tarihi*, cilt 5, s. 2557, 2558.

¹¹² Eduart Driault, *Şark Meselesi Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar*, (Çev.Nafiz), Muhtar Halit Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1928, s. 78.

¹¹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 /I.Bölüm, s. 353.

3.1.6. Şehdi Osman Efendi'nin Rusya Sefareti

Yediyıl harplerinin devam ettiği sırada Osmanlı Devleti'nde padişah değişikliği yaşanmıştır. III. Osman'ın yerine III. Mustafa padişah olmuştur. Saltanat değişikliğini bildirmek üzere Şehdi Osman Efendi Rusya'ya gönderilmiştir. Osman Efendi'nin bir görevi de eskiden Rusya'ya esir düşmüş müslümanları tesbit etmektir. 12 İlk kanun 1757'de yola çıkan elçi 10 Temmuz 1758 tarihinde *Elizabet* ile görüşebilmiştir. Kendisine verilen nameyi Katerina'ya teslim ettikten sonra Elçi, Petersburg'da gezdirilmiş, bazı güzel yerler gösterilmiştir. Görevini tamamlayınca da, 21 İlk kanun 1758'de İstanbul'a dönmüştür¹¹⁴.

3.2. II. KATERİNA DÖNEMİ (1762-1768)

3.2.1. II. Katerina'nın Rusya Çariçesi Olması ve Osmanlı Devletine Karşı İzlediği Politika

III. Petro 1762 yılında ölmüştür. Yerine oğlu Grandüka'nın geçmesi gerekiyordu. Kocasının ölümünde rolü olan II. Katerina, Grandüka'nın çocukluğunu bahane ederek kendisini Rusya Çariçesi ilan etmeyi başardı¹¹⁵. Kendisine muhalefet eden papazların da mal ve arazilerine el koydu. Aslen Alman asıllı olan Katerina'nın asıl adı Sophie'dir. 2 Mayıs 1729 yılında doğdu. 15 yaşında Rus sarayına geldi. Ortodoks oldu ve Katerina adını aldı. 21 Ağustos 1745'te Saint Petersburg'da veliaht III.Petro (Grandük Petro) ile evlendi¹¹⁶. III.Petro'nun çar olmasıyla da çariçe sıfatını kazandı. Çar'ın haşın davranışlarından, dirayetsizliğinden bıkan üst tabaka Rus zabıtları bir komplo ile çar'ı öldürdüler. Yerine karısı Katerina'yı geçirdiler. Devlet yönetiminde oldukça kabiliyetli olan yeni Çariçe, Büyük Petro'yu andıran bir hamle başlattı¹¹⁷.

Katerina'nın Rusya tahtına geçtiğini bildirmek üzere Orta Elçilik rütbesi ile

¹¹⁴ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, s.107-111.

¹¹⁵ Cavid Bey'in *Esernamesidir*, T.T.K., Yazma Eserler Kataloğu, No:570, varak:?

¹¹⁶ N.Brian-Chaninov, a.g.e., s. 292, 296.

¹¹⁷ A.N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 24.

Pirinç Aleksandr Dulgoki adında bir elçi Babıâli'ye gönderildi. Elçi itina ile karşılandıktan sonra, padişahın iyi niyetini bildiren name eline teslim edildi. Namede sınırların eskiden olduğu gibi korunması, arzu edildiği gibi dostlukların sürdürülmesi için de temennide bulunuldu¹¹⁸. Osmanlı Devleti de, Katerina'nın başa geçişini tebrik için Derviş Mehmed Efendi'yi ikinci defa elçi olarak Rusya devletine gönderdi¹¹⁹.

Katerina'nın tahta geçişinden sonra iki devlet arasındaki ilişkiler normal olarak devam ediyordu. İstanbul'da bulunan maslahatgüzarları devlete mühürlü bir yazı verdi. Rusya'nın da diğer devletler gibi boğazlardan rahatça istifade ederek tüccar ve ticaret gemilerinin serbestçe geçebilmeleri için bir ruhsat verilmesini istedi. Babıali de, dostluğa aykırı hareket edilmediği sürece müsaade edileceğini bildirdi¹²⁰.

II. Katerina'nın Kafkasya, Tatar ülkeleri ve Lehistan'da çizdiği hedefler dolayısıyla bu dönemdeki Osmanlı-Rus ilişkileri çok önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlı toprakları üzerindeki siyasi emelleri hiçbir zaman dostluğu tesis etmemiştir.

II. Katerina, I. Petro'nun dış politikada izlediği yayılmacı siyaseti yeniden canlandırdı. Büyük hedefi Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırarak Karadeniz'i bir Rus gölü hâline getirmek, İstanbul'da Bizans tahtına oturmaktı. Batıda da Lehistan'ı almaktı¹²¹. Bu arada Balkan milletlerini de etkileyebilmek için Ortodoksluk menfaatini şiddetle müdafaa etti. Hatta bu bölgede toplu bir isyan başlatabilmek için, Osmanlı Devleti'nin kuzeyden gelen bir Sarı ırk tarafından tahrip edileceğine dair uydurma hikayeyi tüm Balkanlar'a yaydı¹²².

Avrupa'nın bu sıralarda yaşadığı siyasi buhran da, çarîçeye istediği politikayı uygulaması için zemin hazırlamıştı. Gerek Avusturya Veraset savaşları, gerekse Yedi Yıl savaşları Avrupa'nın huzurunu bozduğundan devletler iç

¹¹⁸ B.O.A., *Cevdet Tasnifi Hariciye*, Belge No:424, Tarihi 1177.

¹¹⁹ Faik R. Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, s. 246.

¹²⁰ Tülay Duran, "Türk-Rus Savaşlarının Neden ve Sonuçları", *B.T.T.D.*, İstanbul 1969, Sayı 19, s. 61, 62, 63.

¹²¹ Süleyman Kocabaş, *a.g.e.*, s. 105.

¹²² Eduart Dirault, *a.g.e.*, s. 79.

meselelerine dönmek zorunda kalmışlardır. Nitekim Rusya'nın siyasi emellerini gerçekleştirmek için aradığı fırsat Lehistan'da doğdu. Lehistan kralının hastalanması iki devleti karşı karşıya getirdi.

3.2.2. Lehistan Meselesi

Lehistan, Osmanlı Devleti için önemli bir bölge idi. Bildiğimiz ilk Osmanlı-Lehistan, ilişkileri II. Murad zamanında başlamıştı. 1439 yılında Bohemya'da çıkan bir olayda Lehistan tarafı tutularak kral nezdine bir elçi gönderilmesiyle başlamıştır. Eflak-Boğdan'ın alınmasından sonra ilişkiler dahada sıklaşmıştır. Kanunî Sultan Süleyman Eflak-Boğdan'da sükûneti temin ve Kırım ile daha kolay münasebetler kurulması için Leh kralı ile müzakerelere girişmiştir¹²³. Çünkü Lehistan devletinin de Eflak-Boğdan ve Erdel'de gözü vardı¹²⁴. Osmanlı Devleti aradaki ufak tefek anlaşmazlıklara rağmen Lehistan ile olan ilişkilerini kesmedi. Birçok olayda himaye etti. 1620 yılında cereyan eden ve Hotin antlaşmasıyla biten Osmanlı-Leh savaşından sonra ilişkiler düzgün bir hal almadı. 1683-1699 yılları arasında Osmanlı devleti ile Avrupa devletleri arasında yapılan savaşta Osmanlılar büyük bozguna uğradı. Lehistan'ın bu bozguna büyük rolü vardı. Bunu bilen Osmanlı devleti Lehistan'ı daha çok himaye etmek mecburiyetini duydu. Çünkü Çar Petro'nun büyük gayretleriyle kendini toplayan Rusya, Osmanlılar için büyük tehlike olmaya başlamıştı. O, merkezi Avrupaya yaklaşmak gayesini gerçekleştirebilmek için Lehistan'ın kısmen veya tamamen ortadan kalkmasını istiyordu. Bu sonuç göz önüne alındığında, Osmanlı toprakları Rus saldırılarına tamamen açık demektir. Böyle olunca Lehistan'ın elde tutulması ve saldırgan devletlere karşı korunması zaruri idi. Bunun içindir ki, Osmanlı devlet adamları, Lehistan'a karşı yapılan herhangi bir müdahaleyi hoş karşılamadılar¹²⁵. XVIII. yüzyılda Osmanlı devletinin Rusya ile yaptığı Prut antlaşmasında, 1720 antlaşmasında ve Belgrad Antlaşması'nda

¹²³ Selahattin Tansel, "Osmanlı-Leh Münasebetleri 1764-1768", A.Ü. D.T.C.F. Dergisi, cilt 4, T.T.K. Basımevi, Ankara 1946, s. 69.

¹²⁴ Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 106.

¹²⁵ Selahattin Tansel, "Osmanlı-Leh Mtn..." s. 70, 71.

Lehistan meselesi daima ön planda yer almıştır¹²⁶. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında da bölge, Rusya ve Osmanlı için önemini korumakta devam etmiştir. Nitekim, Rusya bölgedeki siyasi emellerini gerçekleştirmek için 1760 yılında Lehistan'ın Varşova şehrine 20 bin asker soktu. Bunun arkasından 30 bin askeri de yola çıkardı. Rus askerinin gelmesiyle memleket işleri düzensiz bir hâl aldı. Leh Baş Hetmanı'nın bildirdiğine göre de şehre şimdiye kadar bu kadar Rus askerinin girdiği vaki değildi. Ruslar'ın bundan amacı Prusya ile anlaşıp Lehistan kralı III. Ogüst'e Saksonya'yı teslim etmek ve oğlunu da Lehistan karılı yapmak idi¹²⁷. Gerek Kırım hanının gerek Baş Hetmanının uyarılarına rağmen, Osmanlı Devleti Leh meselesinde Rusya'nın önüne geçemedi. Bundan sonra Rusya daha etkili bir rol oynamaya başladı.

1763 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya'yı ileriki senelerde karşı karşıya getirecek bir olay cereyan etmiştir. Lehistan kralı bulunan III. Ogüst ağır hastalanmıştı. Yerine kral olmak isteyenler Rusya imparatoriçesine müracaat ederek yardımını istemişlerdir¹²⁸. Çünkü Lehistan'da eli olan Rusya'nın nüfuzunu kullanması seçimde etkili olabilirdi¹²⁹. II. Katerina, Lehistan kralının ölümünün yaklaştığını öğrenince Lehistan işine müdahale için önceden hazırlık yapmıştı. Yani Lehistan'daki kralı seçimine müdahale etmesine ilk itiraz edecek olan Prusya ile ittifak yaptı¹³⁰. Zaten, Prusya, Avusturya'dan çekindiği için Rusya ile uzun zamandır ittifak yapmak istiyordu. Fransa ile Avusturya ise, Katerina'yı Prusya ittifakının güçlenmemesi için Lehistan meselesinde pek ses çıkarmayarak yumuşak davranmışlardır. Aslında bunlar Lehistan'a katolik mezhebenden bir kral getirilmesini istemekteydiler¹³¹. Nihayet 5 Kasım 1763 tarihinde kral öldü. Bu ölüm Babalı'de büyük bir telaş meydana getirdi. Çünkü

¹²⁶ Selahattin Tansel, "Osmanlı-Leh Mün...", s. 71.

¹²⁷ B.O.A., Cevdet-i Haricîye Tasnifi, Belge No.1130.

¹²⁸ 1572 yılında kral II. Sigismund'un ölümlünden sonra krallığa seçilecek kişiyi Diyet meclisi (Büyük zâdegan ve yüksek rütbeli memurlardan oluşur.) belirlemeye başlamıştır. Bu durum Lehistan'a dışardaki devletlerin müdahalesine yol açacak hatta kolaylaştıracaktır. Her devlet kendi istediğini kral seçtirmek isteyecektir. Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 107; A.N.Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 287.

¹²⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt.4 / I.Bölüm, s. 356.

¹³⁰ Prusya'nın Lehistan ile sınır olması dolayısıyla Rusya öncelikle Prusya ile ittifak yapma ihtiyacını hissetmiştir.

¹³¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt.4 / I.Bölüm, s. 357.

ölümün bütün komşu devletleri ilgilendirdiğini biliyordu. Babiali, Avrupa devletlerinin bu husustaki düşüncelerini öğrenmek için İstanbul'daki yabancı elçiliklerden yararlandı. Kral seçimi konusunda üç farklı düşünce ile karşılaştı. Bunlar; 1-Rusya ve Prusyalıların düşüncesi, 2- Avusturya ve Fransızların düşüncesi, 3- Lehlilerin düşüncesi idi.

Ruslar ve Prusyalıların düşüncesi, kendilerine bağlı bir yerli prensin iş başına getirilmesini istiyorlardı. Avusturya ve Fransalılar ise; katolikleri hakim duruma getirecek katolik bir prensin gelmesi taraftarıydılar. Böylece Ruslar'ın merkezi Avrupa'ya yaklaşmalarına engel olmuş olacaktı. Bu sırada Fransa Osmanlı Devleti'ne bir takrir verdi. Burada Ruslar'ın Leh sınırına asker sevkettiklerini haber veriyor, buna karşılık Fransa'nın Lehistan'ı koruyacağını, Osmanlılar'ın da eskiden olduğu gibi Lehistan'a yardım etmesi lazım geldiğini bildiriyordu. Bâbiâli'de aynı düşüncede idi ve bu düşüncesini Prusya ve Rusya elçilerine de bildirmiştir¹³². Fakat bu sıralardadır ki Ruslar Lehistan'a asker sokmaya başlamışlardı. Lehistan'ın kuzeyinde bulunan ve Yedi Sene Savaşları zamanından kalan bazı Rus mahzenlerinin muhafızlarını değiştirmek bahanesiyle bir miktar Rus askeri Lehistan'a girmişti. Ruslar güya, Lehistan'da emniyet ve asayiş sağlamak için bölgeye asker soktuklarını iddia etti. Lehliler bu askerlerin çıkarılması için bir taraftan Rusya'ya diğer taraftan Avusturya, Saksonya, Fransa ve bilhassa Osmanlılar'a başvurular. 1764'de Leh Baş Hetmanı Rusya'dan şikayet etmek üzere 14 Lehlinin imza ettiği bir mektubu İstanbul'a gönderdi. Bunlar kralın "Magnatlar" arasından seçilmesini, Ruslar'ın Lehistan'dan çıkarılmasını ve kral seçiminde Osmanlılar'ın yardımını istiyorlardı. Buna karşılık Rusya taraftarı olan Lehliler de 26 kişinin imzaladığı bir kâğıdı Rusya'nın İstanbul elçisine gönderdiler. Ruslardan memnun olduklarını bildirdiler. Babiali, Lehlilerin bu müracaatına pek kıymet vermemekle beraber, Rus elçisine bir nota vermeyi de ihmal etmedi. Bu notada; yapılacak kral seçiminde müdahale edilmemesi ve asker bulundurulmaması isteniyordu¹³³. Zira,

¹³² Selahattin Tansel, "Osmanlı-Leh Mtn...", s. 73.

¹³³ Selahattin Tansel, "Osmanlı-Leh Mtn...", s. 74, 75.

Lehistan'ın Rus himayesine düşmesi Eflak, Boğdan ve Kırım'ın Ruslar tarafından tehdit edilmesi demektir¹³⁴.

Lehistan meselesinde, Osmanlı'nın tarafsız davranmasına rağmen Rusya aynı şekilde davranmıyordu. Uyarılmak üzere İstanbul'daki Rusya ve Prusya elçisi Babiali'ye çağrıldı¹³⁵. Rusya elçisi Obreskov'a birtakım sorular soruldu. Rusya'nın niçin Lehistan'a asker soktuğu soruldu? Elçi soruya şöyle cevap veriyordu: "Leh Başhetman'ı, III. August'un oğlunu kral yapmak istiyordu. Fikri kabul edilmeyince idaresindeki Leh kuvvetlerini alarak, Macaristan tarafına gitmiş, bu suretle kral vekili ve Lehistan askersiz kalmıştır. Halbuki Rusya, Lehistan'ın serbestliğini korumakla mükelleftir. Bundan dolayı Lehistan'a 7000 kişilik bir askeri kuvvet sokulmuştur" diyerek cevap vermiştir. Elçinin muhatap kaldığı diğer bir soru: Kamanice kalesini Ruslar niçin kuşatmak istemişlerdir? Cevap olarak bundan haberi olmadığını beyan etmiştir. Kemenice kalesi muhafızları Leh Başhetman'ının idaresi altındaki askerlerden oluşuyordu. Rusya bu bölgedeki askerleri krallık seçiminde kendisi için tehlikeli gördüğünden asker sevk etmiş olabilirdi¹³⁶. Başka bir soru da; Rusya devleti Poniatovstki'yi zorla kral yaptırmak niyetinde imiş, bunun sebebi nedir? şeklindeydi. Elçi, Rusya'nın böyle bir fikri olmadığını ve seçim işinin zorla olamayacağını söyledi. İstanbul'da bu türlü siyasi faaliyetler sürüp giderken Lehistan'da işler, Ruslar'ın istediği şekilde geliyordu. Vaktiyle bütün memuriyetlerden uzaklaştırılmış Ortodoks, Protestan Lehliler bir taraftan Rusya'ya bir taraftan da Prusya'ya müracaat ederek onların nüfuzu altına giriyorlardı¹³⁷. Zaten Litvanya'da Ortodoks Beyaz Rus nüfusunun, hakim unsur olan Katolik-Leh beyzadeleri tarafından ezilmeleri Moskova hükümetine Lehistan'a müdahale için imkanlar vermekteydi¹³⁸.

Nihayet II.Katerina imkânları iyi değerlendirip Lehistan'a soktuğu askerinin

¹³⁴ Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 107.

¹³⁵ Selahattin Tansel, "Osmanlı-Leh Mtn...", s. 75.

¹³⁶ Selahattin Tansel, "Osmanlı-Leh Mtn...", s. 76.

¹³⁷ Selahattin Tansel, "Osmanlı-Leh Mtn...", s. 77.

¹³⁸ A.N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 25.

de yardımı ile kendi istediği kişi olan Poniatovski'yi kral seçtirdi (7 Eylül 1764)¹³⁹. IV. August adıyla Lehistan tahtına oturan Poniatovski, Katerina'nın gözdelelerinden (aşıklarından) biriydi. IV. August'un kral olması ile Varşova'daki Rus elçisi Lehistan'ın işlerine büyük bir yetki ile karışmaya başladı¹⁴⁰. Rusya'nın Prusya ile anlaşıp yanlarında bulunan Leh beyzadesini Lehistan'a kral seçtirmesi üzerine, Leh halkının tepkisi doğdu. *"Cümle ahali dışarıdan gelen krala itaat etmek şimdiye kadar süregelen âdete muhaliftir"* deyip kavgaya tutuştu. Rusya hem muhalefet edenleri itaat altına almak hem de askerini Leh memleketine oturtmak maksadıyla asker sevketti. Bu sırada Lehliler Devlet-i Aliyye'ye haberler gönderip, Rusya'nın kral tayininden sonra Leh memleketine asker doldurmaktan muradı, Devlet-i Aliyye hududuna hücum etmektir" demektedirler¹⁴¹.

Rusya ve Prusya 25 Ekim 1764 tarihinde ittifak yaparak Yediyl savaşılarından yorgun çıkan ve kendilerine engel olabilecek olan Katolik Fransa'nın durumundan istifade etmek istediler. Lehistan'da bulunup ve Katolik olmayanlar için (Protestan-Ortodoks) mezhep serbestliği ve hukuk eşitliği talebinde bulundular¹⁴². Lehistan ileri sürülen teklifleri reddetti. Tabii bu red Rusya'nın işine geliyordu. Böylece Lehistan'a daha kolay müdahale edebilecekti¹⁴³.

Gerek Poniatovski'nin krallığa seçilmesi, gerekse Prusya ve Rusya'nın teklifleri Lehliler'i başlıca iki gruba ayırdı. İftirakçılar adını alan birinci grup Rusya tarafından son derece korunuyor ve destekleniyordu. Rusya'nın desteği, diğer grup olan Milli Katolik Partisini isyana sevk ediyor ve iki grup arasında çarpışmalara neden oluyordu. Karışıklıklar karşısında zor durumda kalan Poniatovski Lehistan'daki Rus kuvvetlerinin artırılmasını istedi. Yeni gelen kuvvetlerin baskısı altında kalan Diyet meclisi, Rusya ve Prusya'nın isteklerini

¹³⁹ Ahmed Resmi, *Hülasatü'l-İtibâr*, Kalem alınışı sene 1190, varak 1,2; sayfa 2, 3.

¹⁴⁰ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 287.

¹⁴¹ Ahmed Resmi, *Hülasatü'l-İtibâr*, Kalem alınışı sene 1190, varak 1,2; sayfa 2, 3.

¹⁴² Prusya'da Lehistan'da bulunan protestanların haklarını savunmak amacıyla ittifak yapmıştı.

¹⁴³ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt. I, s. 207.

kabule zorlanınca, Potočki'nin başkanlığında toplanmış olan Milli Katolik Partisi de Osmanlılar'a başvurarak yardım isteğinde bulundu¹⁴⁴. "Bunlar, Ruslar'ın barış antlaşmasına aykırı olarak Lehistan devleti işlerine karışmalarını ve topraklarına saldırıda bulunmalarını sırf bu ülkeyi ele geçirmek amacına yönelik olduğunu, bu amaçlarına ulaştıktan sonra da Osmanlı Devleti topraklarına el uzatacaklarını açık ve güçlü delillerle ortaya koydular. Ayrıca Osmanlı sultanlığı (saltanat-ı seniyye) Rusya'nın bu densizliğine engel olur, bu konuda Lehistan'a yardım ederse, bu lütufkârlığın şükran karşılığı olarak Podolya eyaletini Osmanlılar'a hediye olarak vereceklerini de bildirdiler"¹⁴⁵. Osmanlı Devleti de yeni seçilen Rus yanlısı kralı pek kabul etmiş görünmüyordu. Bu düşüncesinden dolayı yeni kralın seçiminden sonra gönderilen elçi kabul etmemiş ve bir yıl kadar sınırda oyalandırılmıştı. Yine, Osmanlı Reisülküttabının Fransa elçisiyle yaptığı görüşmede Poniatovski'nin ortadan kaldırılması, bu yapılmadığı takdirde krallığının red olunması üzerinde durmuştu¹⁴⁶.

Osmanlı Devleti Lehistan ile ilgili nasıl bir politika izleyeceği konusunda düşündüğü sırada işler gün geçtikçe daha karışık hâl alıyordu. Lehistan'ın Rus nüfuzuna geçmesinden sonra Türk reayası arasında Ruslar'ın tahrikleri gün geçtikçe arttı. Karadağlılar silaha sarıldılar ve isyan ettiler. Kırım hanı Ruslar'ın gittikçe artan nüfuzundan şikâyet etti. Ruslar tarafından sıkıştırılarak Türk topraklarına sığınmaya mecbur edilen Lehliler'in sayısı durmadan fazlalaştı. 19 Kasım 1767 tarihinde Lehistan Diyet meclisi daha önce reddettiği Prusya ve Rusya'nın tekliflerini kabul etmek mecburiyetinde kaldı¹⁴⁷. Aynı zamanda 24 Şubat 1768 tarihinde Rusya ile Lehistan arasında bir antlaşma yapıldı. Buna göre; Katolik mezhebi dışındaki mezheplerde bulunan Lehlilerin, Katolik Lehlilerle aynı hakka sahip olacaklarına dair olan bir kanun kabul olduğu gibi ıslahat taraftarlarının isteği *leverum veto ipka* (Daimi hâle getirilmesi) edildi¹⁴⁸.

¹⁴⁴ Selahattin Tansel, *Osmanlı-Leh Mtn...*, s. 78.

¹⁴⁵ Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-vukû'at*, (Haz. Neşet Çağatay), T.T.K. yay., Ankara 1992, s.

56.

¹⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Selahattin Tansel, *Osmanlı-Leh Mtn...*, s. 79, 80.

¹⁴⁷ Selahattin Tansel, *Osmanlı-Leh Mtn...*, s. 81.

¹⁴⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt. 4 / LBölüm, s. 360.

Katarina, Lehistan ve Litvanya'nın devlet idaresindeki sistemi değişmeksizin devam ettirileceğini garanti ediyordu. Bununla Lehistan'da âdeta Rus himayesi başlamış gibiydi. Bu durum ise Lehistan'da Rusya'ya karşı bir reaksiyona sebep oldu ve Ruslar aleyhine konfederasyonlar teşekkül etmeye başladı. Katoliklerin kurduğu bu teşekküllerin en mühimi Bar şehrinde kurulanı idi¹⁴⁹. Kurulan konfederasyonlar Ortodoks halka karşı mücadeleye başladı. Buna mukabil Ortodoks halk içinde teşkilatlanan Haydamak adlı çeteler, konfederasyonlara karşı çarpıştılar. Bunun üzerine Katerina, Diyet meclisi kanunlarını ve kralı muhafaza etmek bahanesiyle Lehistan'a askeri kuvvet sevketti. Lehistan'daki Rus kuvvetleri konfederlarının en mühimi olan Bar heyetini dağıttılar ve Osmanlı topraklarına kaçanlardan bazılarını katlettiler (1768). Yine bu sırada Kırım Hanı'na ait Balta kasabasında bulunan Müslüman halktan bazılarını öldürdüler. Bütün bunlar 1768-1774 yılları arasında cereyan eden Osmanlı-Rus savaşının başlıca sebebi olacaktır¹⁵⁰.

3.2.3. Lehistan'daki Gelişmelere Avrupa'nın Bakışı

Katerina'nın Lehistan üzerindeki hareketinin önlenmesi devletler müvazenesi bakımından Avrupa'nın görevidi. Çünkü, Katerina Batı Avrupa yönünde yol katediyordu. Ancak bunlar özel menfaatlerini korumak için bir kenara çekilmişlerdi. Yalnızca Fransa, Katerina'nın bu hareketi karşısında endişeye düşerek çeşitli faaliyetlere girişti. Fransa, Osmanlı Devleti'nin harp edecek durumda olmadığını bile bile, İstanbul'daki elçileri vasıtası ile Ruslar'a harp açması için Osmanlı'yı tahrik ediyordu. Hiç olmazsa bir süre oyalar düşüncesindeydi¹⁵¹. Özellikle Fransız hariciye nazırı Rusya'nın genişlemesinin ve gelişmesinin çok tehlikeli olacağını fark ettiğinden, buna karşı Osmanlı'yı kullanmak istiyordu. Nâzır İstanbul'daki elçileri Verjen'e gönderdiği mektupda, Osmanlı Devleti'ni Rusya üzerine tahrik etmesini isteyerek, şunları yazıyordu:

¹⁴⁹ A.N.Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 287, 288.

¹⁵⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt. 4 / I.Bölüm, s. 360, 361.

¹⁵¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt.I, s. 78.

“Avrupa'nın kuzeyi bayağı Rusya'ya tâbi olup, İngiltere devleti tarafından edilen mâli yardım Rus imparatoriçesinin elinde istediği gibi harekete sebep olduğumu görüyorum; Danimarka devleti, Rusya'dan hem korkar, hem isteği olan Holştayn arazisini elde etmek ümidiyle her şeye katlanır, İsveç devleti dahi bir tarihte işitilmemiş bazı vuku'ata duçar olmakla Rusya'nın arzusu gibi hareket etmekte ve Prusya kralı dahi Katerina'nın kendisine gösterdiği dostluğa mebni onun işlerine müzahirdir; İşte bu vaziyet dolayısıyla, Fransa aleyhine bir ittifak vuku'a gelmesi ihtimalini düşünerek keder ediyorum, bu tertibi bozmak hatta Katerina'yı tahtından uzaklaştırmak için Rusya üzerine bir harp açmak zarureti vardır; bu ise Devlet-i Osmaniye'den başkasının elinden gelmez; bu işin fiile çıkarılması için bütün tedbirlerin ittihazına mezunsun; muvaffak olacağını anlar isen ne kadar para lazım ise gönderilir”¹⁵². Elçi üstlendiği bu görevi, Ruslar'ın ulaşmak istediği amaçları Osmanlı devlet adamlarına iyice açıklayarak yerine getirmeye çalışıyordu¹⁵³. Hatta Devlet-i Aliyye harp açarsa en büyük yardımcısının Fransa olacağını, Avrupa'da daha başka müttefiklerinin de bulunacağını açıklıyordu¹⁵⁴. Ancak bu sırada Avrupa umumi efkarının durumu hiç de Fransa'nın dediği gibi ittifaklarla uğraşacak hâlde değildi.

3.2.4. Sadrazam'ın Savaşa Karşı Çıkması ve Azledilmesi

Gerek Koca Ragıp Paşa (1757-1763), gerekse Muhsinzade Mehmed Paşa (1765-1768) sadaretleri sırasında Devlet-i aliyyeyi bir harbe sokmaktan daima geri durmuşlardır. Özellikle Muhsinzade Mehmed Paşa'nın sadareti sırasında Ruslarla harp kaçınılmaz olmuştur.

Osmanlı Devleti ileri gelenleri 1768 yılında iyice gerginleşen Rus ilişkileri konusunda bir karara varmak için toplantı yaptılar. Bu toplantıya katılanlardan, padişahın isteğinin Rusya'ya, savaş açmak olduğunu bilenler, gözüne girmek, bu

¹⁵² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I.Bölüm, s. 361, 362.

¹⁵³ M.Nuri Paşa, a.g.e., s. 56.

¹⁵⁴ Stileyman Kocabaş, a.g.e., s. 109.

yolla üst makamlar elde etmek amacıyla III. Sultan Mustafa'nın düşüncesine uygun karar alınmasını sağlamaya çalıştılar¹⁵⁵. Ancak bu sırada sadaretden bulunan Muhsinzade Mehmed Paşa savaş taraftarı değildi. Muhsinzade Mehmed Paşa 1737 (1150) tarihinde Bender seraskeri olan babası Abdullah Paşa'nın yanında bulunup asker ve zahire konusunda çekilen sıkıntıyı ve otuz seneden beri bu durumun iyileştirilmediğini biliyordu. Bunun yanında Rusya'nın askeri yönü için aldığı tedbirleri ve tedarikleri tamamladığından da haberdardı. Bu nedenle Rusya'ya karşı bir hareketi münasib görmüyordu. Böyle düşünmesi sebebiyle, Sultan III. Mustafa 7 Ağustos 1768 tarihinde Muhsinzadeyi sadarettten azl ederek yerine ehliyetli biri olan Aydın valisi silahdar Hamza Paşa'yı tayin etti¹⁵⁶. Muhsinzâde azlındıktan sonra Rodos'ta ikamete başladı¹⁵⁷. Muhsinzade azledilmesi olayını dönemin yazarlarından Vasıf Efendiye şöyle anlatmıştır: *“Ruslar'ın, Lehistan'a girişi padişahı telaşlandırmış ve etrafında bulunanlar bazı mütalâalarla onun telaşını körüklemişlerdi. Bana hemen sefer açmak ve akıbeti meçhul tehlike ihtimali mevcut savaş fitnesi uyandırmak sözlerini söylemeye başladıkça, ordumun ihmal edilmiş durumunu, serhadlerin asker zahireden mahrum bulunmuşunu ileri sürdüm ve düşmanı müzakerelerle oyalayarak, yavaş yavaş noksanları tamamladıktan sonra kuvvetli bulunup icap ederse o zaman savaşa başlanır. Çünkü serhadlerin ahvâlinin bilirim. Ordu Tuna'ya varmadan düşman o taraflara hücum eder. Kâfi asker de bulunmadığından felaketin zuhuru muhakkaktır dedim. Lâkin bu sadıkane sözlerim dinlenmedi”*¹⁵⁸.

Nitekim 1768 seferi sırasında yoklama yapılırken altı bölük halkından olan silah ve sipahdar ocaklarının yeganesi sancağı şerif (Liva-i saadet) hizmetinde hazır bulunmaları gerekirken onda birinin bile hizmete gelmediği anlaşılmıştır. Yine Sultan III. Mustafa 1768 seferi sırasında sadrazama gönderdiği hat-ı

¹⁵⁵ Mustafa Nuri Paşa, *Netayicü'l-vuku'at*, s. 57.

¹⁵⁶ Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, cilt II, Matbaa-i Ahmed İhsan, Yıl 1327, s. 127. - Ahmed Resmi, *Hülasatü'l-İtibâr*, varak 2, s. 4.

¹⁵⁷ Ahmed Resmi, *Hülasatü'l-İtibâr*, varak 9, s. 19

¹⁵⁸ *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, cilt 5, s. 2564.

hümayunda Yeniçerilerin durumunu şikâyet etmiştir¹⁵⁹. Bunun yanında memleketin iktisadi yapısının pek iç açıcı olmadığı Canikli Ali Paşa'nın 1768-1769 yıllarının içine alan risalesi¹⁶⁰ ile Süleyman Penah Efendi (veya "Mora İhtilali Tarihçesi") adıyla bilinen risalesinden anlaşılmaktadır. Bütün bunlar Muhsinzade'nin ordu hakkındaki tespitlerinin ne kadar yerinde olduğunu ve savaşın zamansız ilan edildiğini ortaya koymakta idi.

Muhsinzade'ye sulh konusunda en büyük desteği şeyhülislam Veliyiddün Efendi veriyordu. Ancak onun vefatından sonra yerine geçen Pirizade Molla savaş taraftarı birisiydi¹⁶¹. Sadaret mührünü de Silahdar Mahir Hamza Paşa'nın alması ile artık savaş kaçınılmaz hâle geldi.

3.3. 1768 - 1774 SAVAŞI

3.3.1. Harbin Sebepleri

4 Ekim 1768 tarihinde Devlet ricali padişahın huzurunda toplandı. Rusya'nın durumu gözden geçirildi. Rusya, Dinyeper ile Aksu nehri arasında yeni işgal ettiği yerlere sürekli asker sevk ediyordu. Eflak ve Boğdan hakkında da bir takım arzuları vardı. Lehistan'daki işlerini hallettikten sonra kesin olarak Karadenize yönelecekti. Katerina'nın bu yöndeki hareketine bir an önce mani olunmalıydı¹⁶². Osmanlı Devleti, aralarındaki sulhe uyduğu halde Rusya'nın buna uymadığında fikir birliğine vardılar. Rusya'nın sulhe uymayan davranışları açıklanarak harb açılmasına karar verildi. Bunlar:

a) Osmanlılar açısından hayati önemi olan Lehistan fiilen istiklâlini kaybetmiş görüntüsü vermeye başlamıştır. Askeri gücü bitirilerek, toprakları istila edilmiş ve Osmanlı ülkesi tehdit altına girmiştir. Kral Rus taraftarı birisidir. Lehistan anarşi içinde çalkalanmakta ve komşu devletlerin ilgisini buraya çekmektedir. Nihayet 1768 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin yüzyıllardır

¹⁵⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 /I.Bölüm, s. 622.

¹⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa Risalesi: Tedabiri'l Gazavât", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt VII, sayı 12-13, yıl 1969, s. 119.

¹⁶¹ *Mufassal Osmanlı Tarihi*, cilt 5, 2564.

¹⁶² Edovart Driault, a.g.e., s. 79.

uyguladığı siyaset artık denge değiştirmiş ve kendisi için tehlike arzermeye başlamıştır. Bu tehlikeyi önlemek için savaş açılmasına ihtiyaç duyulmuştur¹⁶³.

b) Lehistan'ı işgal ettikten sonra Osmanlı hududuna saldıracağı düşüncesiyle bir kaç defa askerini bölgeden çekmesi istenmesine rağmen buna uymamıştır.

c) Ruslar'a muhalefet eden Leh vatanseverlerinden Osmanlı hududuna gelip sığınanları takip bahanesiyle Kırım Hanı'na bağlı Balta kasabasındaki Müslümanları katletmişlerdir.

d) Yeni Sırbistan'da (Özü ve Aksu nehirleri arası) yeni kaleler yapılmıştır.

e) Karadağlıları isyan ettirip, Yunanistan, Arnavutluk, Eflak ve Boğdan Hristiyanların da isyana teşvik edilmiştir.

f) Kabartay bölgesine (Kafkasya'da) tecavüz hareketine girilmiştir.

g) Gürcistan, Geylan ve Derbent'de daima huzursuzluklar çıkararak, Gürcüleri isyana teşvik etmiş ve bu karışıklıklardan faydalanma yolları aramıştır¹⁶⁴.

Ancak yeni sadrazam harp ilanından evvel Rus elçisi Obreskov ile görüşmek istedi. Elçiyi Babiâli'ye çağırarak yukarıda belirtilen hususlar konusunda, Rusya'nın Osmanlı aleyhine müdahalede bulunmayacağı konusunda teminat verilmesi talebinde bulundu. Bu şartlar reddedilirse savaşın kaçınılmaz olduğu bildirildi (6 Ekim 1768)¹⁶⁵. Elçi bu konuda teminat vermeye yetkili olmadığı için ülkesi ile haberleşmek için iki ay müddet istedi. Fakat elçiye güvenilmiyordu. Daha evvel (4 yıl önce); Lehistan'a giren asker sayısı sorulduğunda 7 bin kadar olduğunu söylemiş, halbuki 27 binden fazla olduğu anlaşılmuştı¹⁶⁶. Sadrazam huzuruna çağırdığı elçiye asker sayısının 25 binin üzerinde olduğunu itiraf ettirdikten sonra "sadakatsizliğini, güvenilir kişi

¹⁶³ Selahattin Tansel, "Osmanlı-Leh Mtn...", s. 84.

¹⁶⁴ İ.H. Danişmend, a.g.e., s. 43 ; Ahmet Buldanlı, *Türkler ve Şimal Komşumuz Rusya*, Ankara 1968, s. 32. ; İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 368. ; Süleyman Kocabaş, a.g.e., s. 110.

¹⁶⁵ Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, cilt 16, (Çev. Refik Özdek), Yayına Haz. Mütmin Çevik), İstanbul 1966, s. 128, 129.

¹⁶⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 369.

olmadığını itiraf etmiş olmuyor musun? Size ait olmayan bir ülkede askerlerinizin yaptığı zulümden Allah ve insanlar huzurunda utanmıyor musun? Toplarınız Kırım Hanı'nın saraylarından birini tahrip etmedi mi !” diyerek bağırdıktan sonra, “Bütün bunları bir yana bırakalım, birlikleriniz Polanya'dan ne zaman çekilecek? Elçinin bu soruya verdiği cevap tam bir politik niteliktedir. “İşleri biter bitmez”¹⁶⁷. Lehistan'a asker sokarak işgal eden Rusya'nın bu bölgede işleri bitirip bitirmeyeceği ve hatta hangi doğrultuda yönlendireceği tamamen kendi elinde olan bir fırsattı. Nitekim elçinin istenilen konularda teminat veremeyeceğini beyan etmesinden sonra Baş tercümanı ile birlikte Yedikule zindanlarına hapsedilmek üzere gönderildi. Ayrıca yanına kendi seçeceği 10 kişiyi¹⁶⁸ de alabileceğine dair izin verildi¹⁶⁹. Çünkü o zaman ki hukuk kurallarına göre Tatarlardan ve başka uluslardan ticaret ile uğraşan pek çok tüccar Rus ülkesinde bulunmakta idi. Onların islam ülkelerine selamle dönüşünün sağlanması için Rus elçisinin elde rehin tutulması gerekli idi¹⁷⁰. Nitekim 8 Ekim 1768 yılında harp ilan olundu. Böylece 18 Eylül 1739 senesi Cuma günü imzalanan Belgrad antlaşmasının üzerinden 28 yıl 10 ay 19 gün geçtikten sonra yeniden harp başlamıştı.

3.3.2. Devlet Erkanında Bazı Değişiklikler ve Umumi Efkârın Harp İlanına Bakışı

Devlet kademelerindeki değişiklik Osmanlı Devleti'nde savaş isteyenlerin bir yerlere gelmesini sağladı.

Sefer ilanından dokuz gün sonra (20 Ekim 1768) veziriazam Hamza Paşa azlolundu. Müsadereye uğramadan Hanya Muhafızlığına gönderildi. Azlinde

¹⁶⁷ Hammer, a.g.e., cilt 16, s. 301.

¹⁶⁸ Savaş ilanı ile zindana atılan Rusların isimleri; Yuva oğlu Yuvan mosko, Batken Kazgan Tatari, Yahudi oğlu Andedi Moskolu, Hod oğlu Lukiyian Moskolu, Kadil oğlu Simman Moskolu, Yulet oğlu Andedi Moskolu, Kemmil oğlu Maşem Moskolu, Diger Yuvan oğlu Moskolu, Yogud oğlu Seydir Moskolu, Kudalem oğlu Zukiyian Moskolu, Andan Harmi İsmaili, Deli Hasan Kilili, Yuvantes oğlu Vasil Demi. Tülay Duran, “Türk-Rus Savaşının Nedenleri ve Sonuçları” *Belgerle T.T.D.*, sayı 20, s. 40.

¹⁶⁹ Hammer, a.g.e., cilt 16., s. 130.

¹⁷⁰ Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., s. 57.

birinci derecede etkili olan sebep, Mısır valisi bulunduğu sırada yerli beyleri öldürmek üzere hücum ettiği esnasında korkarak hastalanmış ve şuurunda bozukluk meydana gelmiş olmasıdır. Bu hâlinin sadareti sırasında da devam ettiği, ancak yakın arkadaşlarının bunu belli etmiyerek kendisini idare ettikleri, buna rağmen sefer heyecanı ile hastalığının büsbütün arttığı anlaşılmış ve görevinden azlolunmuştur¹⁷¹. Hamza Paşa müsrif birisi olması itibariyle de padişahın hiç hoşuna gitmemişti. Nitekim yerine Yağlıkçızade Mehmed Emin Paşa getirilmiştir (20 Ekim 1768). Emin Paşa, Osmanlı Devleti adına Hind elçisi olarak görev yapmış olan Yusuf Ağa'nın oğlu idi. Babası ile bir süre Hindistan'a gidip geldikten sonra 1759 (1173) senesinde mektupcu olmuştur. 1765 (1179) senesinde padişaha dâmâd olumuş, üç senelik Mora valiliğinden sonra, Aydın valiliği ve nişancılık yapmıştır. Daha sonra bir ay Hamza Paşa'nın yanında kalarak Sadaret kaymakamlığı¹⁷² ve Divan sürmek¹⁷³ rüsümünü öğrenmiştir. Bir süre sonra da onun yerine geçmiştir¹⁷⁴.

Savaş ilanından on dört gün sonra Şeyhülislam'lık makamında da değişiklik meydana geldi. Bayezid kütüphanesi kurucusu olan Şeyhülislam Veliyüddin Efendi vefat etti. Bunun üzerine Sultan III. Mustafa ulema arasında en çok takdir ettiği âlim Pirizadenin oğlu Osman Molla'yı Şeyhülislam tayin etti. Osman Molla, Rusya ile harp edilmesinden yana olan bir kişi idi.

Bir başka değişiklik Divan tercümanlığında oldu. Savaşın ilan edildiği gün Macar asıllı İbrahim Müteferrika'nın oğlu İbrahim Efendi tercümanlık görevinden uzaklaştırıldı. Sebebi ise, Yedikule zindanında hapsedilmiş olan Obreskov ile daha önce ilişki kurmuş olması idi¹⁷⁵.

Çeşitli görevlerde bu tür değişiklikler olur iken devlet ricalinin çoğunluğu

¹⁷¹ Mufassal Osmanlı Tarihi, cilt 5, s. 2565.

¹⁷² Sadaret Kaymakamlığı: Sadrazam sefere çıktığında onun adına devlet merkezindeki işleri gidermekle yetkili bıraktığı vezire sadaret kaymakamı, makamına da sadaret kaymakamlığı denir. M.Z.Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Cilt 3, s.79.

¹⁷³ Divan Sürmek: Divan yapmak anlamına gelir. Sarayda, divan yapmak, divan kurmak denilmez; divan sürmek denilirdi. M. Zeki Pakalın, a.g.e., cilt 1, s. 467.

¹⁷⁴ Giridli Ahmed Resmi, Hülasatü'l-i'tibâr, Dersaadet-i Mühendisyan Matbaası, sene 1286, s. 21, 22, 23.

¹⁷⁵ Hammer, a.g.e., cilt 16, s. 132.

savaş yanlısı idi. Bunların durumunu Giridli Ahmed Resmi Efendi, 1768-1776 (1182-1190) seneleri olaylarını içine alan ve 1776 (1190) senesinde kaleme alıp Muhtar Paşa'ya sunduğu **Hülasatü'l-i'tibâr** adlı eserinde şöyle tarif eder: “Otuz seneden beri sulh ve mütareke müstemir (devamlı) olmak takribi ile evvelki cenkleri görmüş tekellüme kadir adam kalmadığından gayri, mevcut olanlar sakalı değirmende ağartmış tecrübeden bi nasib encamkârı mülahazadan behresi (nasibi) olmayıb gün bu gündür demeğe alışmış kurnazlar, seferi seyre gitmek gibi zan idüb ne güçlük var meydanda düşman yok muhasara olunacak kala yok üç ayda gider üç ayda geliriz münasib olur paye kat' ideriz. Lillahilhamd asker çok, hazine çok bir yeis yok diyerek padişahı tergib (arzulandırma) ve himmetine imdad ider oldular”¹⁷⁶ diyerek şuursuz bir şekilde hepsinin ittifak hâlinde olduklarını belirtmiştir.

Halk efkârında da harp yanlısı bir tutum sergilenmekte idi. Lehistan'daki Bar kasabasının Ruslar tarafından basılmasından sonra kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınan Lehlilerin hükûmetten yardım istemeleri yanında, İstanbul umumi efkarının bunların acı durumunu görerek harp açılması için nümayiş (gösterilere) başlamışlardır. Kaldırım kabadayılarını da işi hemen bitirecekmiş gibi atıp tutan sözleri galeyanı iyice artırmıştır. Harp için hazırlık yapmak gerekli olduğunu söyleyen veya harbe taraftar olmayan vatan haini sayılmıştır¹⁷⁷. Nitekim savaş kararı İstanbul'da sevinç ile karşılanmıştır¹⁷⁸.

Bir başka değişiklik de Kırım idaresinde oldu. Padişah Rusya ile girişeceği harpte Kırım Hanlığının başında daha enerjik, daha hareketli aktif birine gerek görüyordu. Bunun için de Maksud Giray'ı görevinden azlederek yerine Kırım Giray'ı tayin etti. Kendisine alamet olarak kılıç, kılıç kemeri ve omuzluğu, yay ve sadak, bir kalpak bir sorguç, kıymetli güzel takımıyla birlikte iki at gönderildi.¹⁷⁹ Kırım Giray güçlü ve atak olup, Ruslar'ın çekindiği birisiydi. Han olur olmaz Osmanlı Devleti'nden gelen emir gereğince, büyük bir ordu

¹⁷⁶ Giridli Ahmed Resmi, **Hülasatü'l-i'tibâr**, s. 8, 9.

¹⁷⁷ Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, cilt 4 /I.Bölüm, s. 372.

¹⁷⁸ **Mufassal Osmanlı Tarihi**, cilt 5, s. 2565.

¹⁷⁹ Hammer, a.g.e., cilt 16, s. 130.

hazırlayıp güney Rusya'ya hareket etti. Bölgedeki küçük Rus birliklerini yendi. Türk kayıtlarına göre Tatar ordusu yüz kadar köyü tahrip etmiş ve birçok esir, hayvan ve mal gibi ganimetler elde ettikten sonra Bahçesaray'a dönmüştür. Dönüşünden birkaç hafta sonra da esrarengiz bir şekilde vefat etmiştir. Ölümü Osmanlı Devleti için büyük bir talihsizlik olmuştur. Yerine Arslan Girayzâde Devlet Giray tayin edilmiştir. İyi ve cesaretli birisi olmasına rağmen harp zamanında yeterli olacak kadar dirayetli birisi değildi. Bu sırada Fransız asıllı Baron dö Tott, Kırım ordusunda görev almıştı.

Devlet Giray, iktidarını mütakip Osmanlı veziriazâmından, Ruslar'ın Hotin'i istila ettiklerine ve derhal oraya ordu gönderilmesine dair bir mektup aldı. Ancak Devlet Giray Tatar ordusunu savaşa sokmayı reddetti. Bunun üzerine bir aylık hanlığından sonra Osmanlı Padişahı görevinden azletti. Yerine 1770 yılında Kaplan Giray getirildi. Yeni Han Tatar ordusunun başına geçip Boğdan ve Transilvanya'da Osmanlılar'a yardım etti¹⁸⁰.

3.3.3. Savaş İlanı Karşısında Avrupalı Devletlerin Tutumu

Rusya, Prusya, Avusturya ve İngiltere devletleri arasında bir ittifak oluşması ihtimali ortaya çıkınca, Osmanlı Devleti, Avusturya'yı kendi tarafına çekmek için onun lehine bazı müsâdelerde bulunmuştur¹⁸¹. İstanbul'daki kilisenin onarım hakkının Avusturya'ya verilmesi¹⁸² gibi. Zaten Avusturya Osmanlı saldırılarının Rusları Balkan İmparatorluğu yapmaktan alıkoyar umuduyla başlangıçta tarafsız davranmıştı¹⁸³.

Venedik, Felemenk (Hollanda), Danimarka ve İsveç devletleri Babiâli'ye gönderdikleri mektuplarda, dostane ilişkilerini sürdürmek niyetinde olduklarını bildirdiler. İngiltere devleti de Dersaadet sefiri Lord Mavri aracılığıyla takdim

¹⁸⁰ Alan W. Fisher, "Rusya'nın Kırım'ı İlhakı", (Çev.Refhan Dedeoğlu), *Emel*, sayı 75, s. 13, 14.

¹⁸¹ Kamil Paşa, *Tarih-i Siyasi Devlet-i Aliyye-i Osmaniye*, cilt II, Matbaa-i Ahmed İhsan, Yıl 1327, s. 129.

¹⁸² Hammer, a.g.e., cilt 16, s. 137.

¹⁸³ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E yayınları, İstanbul 1982, s. 336.

eylediği nâmede Osmanlı Devleti aleyhinde Rusya ile asla ittifak etmiyeceğine dair teminat verdi. Yine diğer bir Avrupa devleti olan Prusya, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında çıkabilecek savaşın önlenmesini istiyordu¹⁸⁴.

Prusya ve İngiltere, savaşın çıkmaması için iki taraf arasında arabuluculuk yapmaya çalıştılar İngiltere kralı III. George, Ruslar'ın Lehistan'a kaçanları takip ederlerken Osmanlı tapraklarında vermiş olduğu zarar ve ziyanı karşılayacaklarına kefil olduğunu bidirerek barışı temin etmek istedi¹⁸⁵. Prusya ve İngiltere, Devlet-i Aliyye'nin Yedikule'ye hapsediği Rusya elçisi Obreskov'un serbest bırakılmasını da istemişlerdir. Ancak Sultan Mustafa muharebe olunmadıkça anlaşmanın kabul edilemeyeceğini bildirdi. Bu sırada haps olan Rusya sefiri Obreskov, 18 yıl müddetle yerine getirdiği sulh hizmetinden sonra hakkındaki muameleden şikayette bulundu. Ayrıca bulunduğu yerin karanlık ve darlığından rahatsız olarak merhametini istedi. Ancak isteğine pek itibar edilmedi. İngiltere ve Prusya'nın arabuluculuk faaliyetlerinin sonuçsuz kalması üzerine Osmanlı Sadaretine arz ettikleri nâmede Rusya'nın isteği üzerine sulh için uğraştıklarını savaşın Fransa elçisinin kışkırtması yüzünden çıktığını ve Tatar hanları ile de Fransa konsolosunun devamlı haberleştiğini bildirmişlerdir¹⁸⁶.

3.3.4. Rusya'nın Savaş İçin Yaptığı Hazırlık

Osmanlı Devleti ilkbahardan önce muharebeye başlayamayacak olmasına rağmen sonbaharda Rusya'ya harp ilan etti. Bu durum Rusya'ya büyük bir fırsat verdi. Yıllardır Osmanlı Devleti'ne karşı tedbir alan II. Katerina bütün kış boyunca hazırlık yaparak ordusunun ihtiyaç ve noksanını tamamladı¹⁸⁷. Ruslar Osmanlılar'a üç taraftan saldırmak üzere Ukrayna, Azak ve Kafkasya'da faaliyete giriştiler¹⁸⁸. Kafkasya'daki Gürcistan beyleri daha önceleri Rusya'ya

¹⁸⁴ Kamil Paşa, a.g.e., s. 129.

¹⁸⁵ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, cilt 4 / LBölüm, s. 370.

¹⁸⁶ Kamil Paşa, a.g.e., s. 129.

¹⁸⁷ Kamil Paşa, a.g.e., s. 169

¹⁸⁸ Stanford Shaw, a.g.e., s. 337.

tabiyetlerini bildirdiklerinden, Katerina durumu iyi değerlendirip Tiflis'e sevkettiği orduları ile Trabzon ve Erzurum'u hedef almıştı¹⁸⁹. Balkanlar'da ise Rus ajanları faaliyette bulunup para, silah, cephane ve subay göndererek Karadağ, Sırbistan ve prensliklerde ayaklanmalar örgütüyorlardı¹⁹⁰. Bunlardan büyük toprak sahibi boyarlar Rus işgali ile başlarındaki Rum beyinden kurtulup yerli bir prensin liderliği altında daha özerk ve oligarjik bir yönetime kavuşacaklarını umuyorlardı¹⁹¹.

3.3.5. Harbin Başlaması

3.3.5.1. Hotin Savaşları:

Ukrayna tarafında bulunan Podolya'daki Rus ordusu 9 bini Kazak olmak üzere 60 bin kişiden oluşuyordu. Bölgedeki orduların başında Galiçin adlı bir Rus komutanı vardı¹⁹². Sadrazam İstanbul'dan hareket edip henüz Tuna'ya gelmemişken, Galiçin kumandasındaki Rus ordusundan ayrılan 30 bin Rus askeri Dinyester nehrini geçip Hotin kalesini muhasaraya teşebbüs etti. Buradaki Osmanlı kale muhafızları kendilerine saldıran Rus ordusunu yendi. II. Katerina'da bir tedirginlik hâli doğdu. Hotin kalesinde bulunan 6 bin muzaffer asker Osmanlı ordusunun cepheye gelmekte olduğunun haberini alınca, daha da cesaretlenerik kaleyi terkedip Lehistan taraflarına akın yapmak istediler. Ancak askerin bu isteğine kale muhafızı Çeteci Abdullah Paşa ve yeğeni Hüseyin Paşa karşı çıktılar. Onlar kaleyi korumakla görevli olduklarını ve burayı terk edemeyeceklerini bildirdiler. Bunun üzerine asker isyan edip, Hüseyin Paşa ile zabitlerden bir kısmını öldürdü. Sonra da düşman toprağına hücum için Nisan 1769 tarihinde harekete geçtiler. Ancak Galiçin daha önceki yenilgisinin intikamını almak için tekrar kaleye saldırdı¹⁹³. Kalenin iç durumu oldukça karışık

¹⁸⁹ Kamil Paşa, a.g.e., s. 170.

¹⁹⁰ Stanford Shaw, a.g.e., s. 337.

¹⁹¹ Hammer, a.g.e., cilt 16, s. 150.

¹⁹² Hammer, a.g.e., cilt 16, s. 149.

¹⁹³ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, cilt 4 / I. Bölüm, s. 377, 378.

bir vaziyette idi. Hüseyin Paşa'nın şehit edilmesinden sonra kaledeki asker taifesi başıboş kalmıştı. Bunun üzerine, Devlet-i Aliyye'ye yazıp yeni kumandan tayinini beklememize zamanımız yok diyerek herbirinin ittifakı ile Kahraman Paşa'yı kumandanlığa seçtiler. Bu sırada düşman kaleyi muhasara altına aldı. Muhasara günü uzadıkça kalenin durumu kötüye gittiği gibi, düşman tarafından atılan toplar da durmuyordu. Kahraman Paşa, seraskerden yardım talebinde bulundu. Bunun üzerine Teke Mutasarrıfı Abaza Mehmed Paşa komutasında olmak üzere, hazinedarı Feyzullah Paşa, Canikli Ali Paşa, ve oğlu Battal Paşa, Mikdat Paşa yardım için Hotin'e doğru yola çıktılar¹⁹⁴.

Abaza, beş saatlik muharebeden sonra düşmanı yenerek kaleyi kurtardı. Rusya askerinin yenilgisi İstanbul'da büyük bir sevinç ile karşılandı ve Sultan III. Mustafa Han Hazretleri'ne gâzilik ünvanı verildi¹⁹⁵.

3.3.5.2. Bender'in Durumu:

Sadrazam Yağlıkçızade Mehmed Emin Paşa, Mayıs ayında ordugâhını Babadağ'dan İsakçı'ya taşıdı 14 Mayıs 1769 (8 Muharrem 1183). Burada 20 gün kalıp harp için gerekli hazırlıkları yaptı. Daha sonra bütün kumandanları toplayıp askerî bilgisinin fazla olmadığını söyleyerek, ordunun hangi yönde hareketinin uygun olacağını açıklamalarını istedi. Bu durum karşısında kumandanlar şaşırmışlardı. Çünkü sadrazam nasıl olur da askeri bilgiden mahrum biri olabilirdi? Niticede bir kısmı Bender üzerine, bir kısmı Hotin'e gidilmesini ve diğer bir kısmı da Tuna'ya geçip ona göre hareket olunmasını önermişlerdir. Sadrazam üçüncü görüşü benimseyip harekete geçti¹⁹⁶. 2 Şubat 1769 (27 Muharrem 1183) tarihinde Kartal'a, 4 gün sonra da Han tepesine¹⁹⁷ varıldı. Han tepesinde ordunun ne tarafa gideceği yolunda karar alınması için

¹⁹⁴ Vasili Semirof, Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti ve Kırım Hakkında Bazı Malumat-ı Mühimme ve Fahiratı Resmîyyeye Havi Mecmua, Petersburg 1298, s. 157, 158, 159, 160.

¹⁹⁵ Kamil Paşa, a.g.e., s. 170.

¹⁹⁶ Kamil Paşa, a.g.e., s. 170.

¹⁹⁷ Han Tepesi: Prut kenarında olup Yaş'a 5-6 saat, Hotin'e de 15 saat idi. Sultan IV. Mehmed Kamanıçe seferine çıktığında (18-27 Ağustos 1672) bu tepayı yığdırarak yaptırmıştır. Bu nedenle adı Han Tepesi olmuştur. Kenarında büyük odaları ve zahire, erzak koymak için anbarları mevcuttur. Ahmed Resmî, Hülasatü'l-i'tibâr, s. 26.

tekrar meclis toplandı. Bender tarafına gidilmesine karar verildi. Bender’de yeterli zahirenin olmadığı bilindiğinden Han tepesinde bulunan erzak ve zahirelerden bir miktar alınması uygun bulundu. Ancak çıkan büyük yangında birçok erzak kaybı verildi. Yine bu meclis sırasında sadrazam, Defter eminine Bender’e gitme konusunda “sen ne dersin” diye sorunca, o omuz silmişti. Nitekim hareket kararının alınması üzerine Nüzul Emîni¹⁹⁸ birkaç yüz arabaya arpa yükleyip yanına almıştır. Yedi sekiz gün sonra da Bender’e varılmıştır. Ordunun vardığı gün Bender ahalisi “zahiremiz yokdur niye geldiniz” diye sorarak gelişlerinden hiç de hoşnut olmadıklarını göstermişlerdir.

Sadrazam Bender’e vardığında Boğdan boyarlarının bir kısmının Ruslar’a meylettığını bir kısmının da kaçmak üzere olduklarını haber aldı. Bunun üzerine Yaş kasabasının da muhafazasına karar verdi. Sadrazam Bender ordusu serasekeri olan ve aynı zamanda kendisine rakip gördüğü Moldovancı Ali Paşa’yı komutanlıktan alarak Yaş (Boğdan) muhafazasına gönderdi. Ordunun Bender’de bulunduğu sırada düşman tekrar Bender’e saldırdı. Bender’de kalmanında uygun olmayacağını bilen Sadrazam Yağlıkçızade 18. gün sonunda tekrar Han tepesine dönmeye karar verdi. 1 Ağustos 1769 (27 Rebiyü’l-evvel 1183) yılında Han tepesine geldi. Bu sırada Hotin’in düşman tarafından muhasara edildiği biliniyordu. Yaş muhafızı Moldovancı Ali Paşa bu bölgeye serasker tayin edildi. Yanına da yardımcı olarak Kırım Hanı Devlet Giray verildi. Moldovancı düşman ile giriştiği muharebe sonunda tehlikeyi uzaklaştırdı (14 Temmuz 1769). Düşmanın Hotin’i muhasara ettiği sırada Sadrazam şuurunu kaybetti. Vaziyetin anlaşılması üzerine, sadaret mührü 12 Ağustos 1769 tarihinde Moldovancı Ali Paşa’ya verildi¹⁹⁹. Zaten asker de Yağlıkçızade Mehmed Paşa’dan memnun değildi. “Mehmed Paşa mürteddir, bizler ânın

¹⁹⁸ Nüzül Emîni: Seferler sırasında ordunun İstanbul’dan hareketinden düşman hududunu aşınca kadar olan müddet içinde halktan para ile satın alınan zahirenin toplanmasına ve çeşitli noktalarda hazır bulundurulmasına nezaret yeden kimse. Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, s. 238.

¹⁹⁹ Giridi Ahmed Resmi, *Hülasatü’l-i’tibâr, Dersaadet-i Mühendisyan Matbaası*, yıl 1286, s. 27, 28, 29, 30.

reyine münkad olmazız” diyerek şayialar çıkarmakta idiler²⁰⁰.

3.3.5.3. Turla Faciası

Yeni sadrazam (aynı zamanda serasker) Moldovancı, Turla (Dinyester) nehrinin karşı tarafında bulunan düşman ordusunu uzaklaştırıp Hotin’i güvenceye almak ve hizmetlerini beğendirmek fikriyle vakitsiz bir zamanda Turla nehrine köprü kurdurup karşı tarafa top ve asker geçirdi. Ağustos geçip Eylül girince ortalık tamamen soğudu. Ruslar’ın geri çekileceği ümit ediliyordu. Ancak nehrin 7 Eylül’de taşması ile köprü yıkıldı. Birçok asker Ruslar’ın tarafında kaldı. Rus ordusu saldırıya geçtiğinde, yardım iletilmemesi sebebiyle Türk kuvvetleri mukavemet gösteremeyerek kötü duruma düştü. Atına güvenip kuvveti olanlar Bender’e doğru kaçarken gidemeyenler savaşta şehit oldular. Bu olaydan sonra sadrazam, serasker ve Muhafız Paşa Han Tepesi’ne geldiler. 15 gün sonra da ağır toplarla İsakçı köprüsüne doğru yola çıkıldı²⁰¹. Bu arada Rus tarafında da bazı değişiklikler olmakta idi. Batı (Ukrayna) tarafındaki tüm ordulara komutanlık eden Galiçin, yeterli derecede başarılı olamadığı gerekçesi ile azlolunmuş, yerine Ukrayna kuvvetleri komutanı Romanzof başkomutan tayin edilmiştir. Romanzof’dan boşalan yere de Rus hariciye nazırı Panin’in kardeşi tayin olup Dolgoroki ismindeki general de diğer bir kola kumandan olmuştur²⁰².

Osmanlı kuvvetleri Hotin’den Babadağı’na (Ruz-ı Kasım’ın 12’sinde) geldiler. Burada kışlamaya devam ettiler. Elleri geçirdikleri fırsatı değerlendiren Ruslar Hotin’den sonra Boğdan taraflarına gelerek Tuna yalılarına yayılarak yerleştiler. Osmanlı ordusunun Babadağı’na gelmesinden 30 gün sonra İstanbul’dan bir hatt-ı hümayunla gelen Çerkez Mehmet Bey, Moldovancı’nın sadarettten azledildiğini yerine Silistre muhafızı Halil Paşa’nın²⁰³ tayin edildiğini

²⁰⁰ Vasili Semirof, a.g.e., s. 177.

²⁰¹ Giridi Ahmed Resmi, *Hülasatü’l-i’tibâr*, s. 31, 32.

²⁰² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 383.

²⁰³ Halil Paşa Belgrad andlaşmasını imzalayan İvaz Mehmet Paşa’nın oğludur. Hammer, a.g.e., cilt 16, s. 166.

bildirdi. 1769'da Sadaret mührünü alan Halil Paşa Babadağı'na gelmiş sabık Ali Paşa da Gelibolu'ya gönderilmişti.²⁰⁴

Halil Paşa sadrazamlığa gelişiyle, yüksek dereceli memurlarda bazı değişiklikler yaptı. Bunlardan birisi Moldovancı'nın sadaret kethüdası yaptığı Resmi Ahmed Efendi'nin azlidir. Diğerleri de Kırım Hanı Devlet Giray ve Çavuş Başı Yesri Ahmed Efendi'nin azilleridir²⁰⁵.

3.3.5.4. Kartal Bozgunu

Hali Paşa ordunun bulunduğu Babadağı'na geldi. 14 Aralık 1769 (15 Şaban 1183) tarihinde de sefere karar verdi. Bu sırada Rus askeri Boğdan'dan Eflak tarafına geçmiş ve Bükreş'te Eflak voyvodasını esir almıştı. Ayrıca Eflak muhafazasına memur olan İslâm ahalisini de perişan etmişlerdi. Düşman Şubat içinde de Rusçuk kalesine hücum etti. Burası asker ile kurtarıldı. Ancak Bükreş şehrinin kurtarılmasında başarı sağlanamadı ve Ruslar buraya yerleştiler. Şevval ayının evahirinde Devlet Giray'ın yerine han olan yeni Kırım Han'ı Kaplan Giray Babadağı'na geldi. Kartal sahrası yakınındaki Bucak şehrinde bulunan düşmanın ihracı konusunda sadrazamla müzakere yaptı. Buna göre Kartal sahrasına gidilecekti. Aydın valisi Abdi Paşa²⁰⁶ da alınan karar gereğince Tuna karşısında bulunan Kartal sahrasına gidecekti. Nitekim Tatar Hanı'nın karşısına yerleşip, beş-on saat mesafedeki Rus kuvvetlerine karşı kırk gün durdular. Ruslar az ve zayıf olması sebebiyle yerinden kımlıdamıyordu. Düşmanını hareket ettirmek için Kırım hanı ve Abdi Paşa sağa ve sola yayıldılar. Kendisine saldırılacağını anlayan Ruslar başka çıkar yol olmadığını düşünerek bir sabah alacakaranlığında aniden Osmanlı askerine saldırdılar. Osmanlı ordusu bir anda bozguna uğradı. Bu sırada Vidin valisi bulunan Kapucu Paşa Vidin'den yeniçeri ağalığı ile çağırılmıştı. Zaten, Kapucu Paşa bundan bir ay evvel müsavere meclislerinde, Abdi Paşa ve Kırım Han'ına yardıma gitmek istediğini bildirmişti.

²⁰⁴ Giridi Ahmet Resmi, *Hülasatü'l-i'tibâr*, s. 32, 33.

²⁰⁵ Hammer, a.g.e., cilt 16, s. 167.

²⁰⁶ Aydın valisi Abdi Paşa'ya İsmail Hakkı Uzunçarşılı Boğdan Seraskeri demektedir. *Osmanlı Tarihi*, cilt.4 / I.Bölüm. s. 386.

Hatta sadrazama “Efendim yeniçeri kullarına izin verin Abdi Paşa ile Han ordusuna saç ayağı olayım. İnşallah üçümüz birden saldıralım düşmanı ortadan kaldıralım”²⁰⁷ demektedir. Nitekim Kapucu Mehmet Paşa’ya²⁰⁸ izin verildi. Kapucu Paşa 30-40 günde Kartal sahrasına vardı. Ancak geç kalmıştı. Abdi Paşa ve Tatar Han’ı ile birleşmesine iki gün kala ordusuna perişan halde gelen bir bölük askerden, düşman ordusunun Osmanlı kuvvetlerini bozguna uğrattığını anladı. Bunun üzerine bozgunundan kaçan askerler ile geri dönerek Kartal sahrasının öbür ucuna yerleştiler. Şaşkın bir halde ne yapılacağı düşünülürken Abdi Paşa ve Tatar Han’dan kâğıtlar geldi. “Düşman sandığımız gibi değil, gayet çok olmağla üzerimize gelip askerimiz perişan olmuştur. Bundan böyle bu asker ile karşı durulmaz. Mücceddeden 60 bin güzide asker tedarik idüp sadrazam hazretleri cümle ile gelmeğe muhtaçtır” diyerek feryad etmişlerdir. Sadrazam kendisinin gitmesinde fayda olduğunu düşünerek Sipah ağası Hatipzade ile geleceğini haber gönderdi²⁰⁹.

Bu yıl Tuna nehri aşırı derecede taşığından, nehir üzerine köprü yapmak için gerekli imkanlar yoktu. Bu nedenle köprü yoluyla orduyu karşıya geçirmek zor ve tehlikeli idi. Ancak karşı tarafta bulunan Osmanlı birliklerine yardım yapılmalıydı. İşte bu yüzden İvazoğlu Halil Paşa Temmuz 1770’de (1184 Rebiyü’ahir başında) orduyu Açık adı verilen nehir taşıma araçları ile İsakçı’dan Kartal (Larga) ovası tarafına geçirdi²¹⁰. Bir iki gün hâle nizam verilmesi için çalışıldı. Bu sırada Rus ordusu mağlup etmiş olduğu Tatar kuvvetlerini takip etmekte idi. Osmanlı ordusunun Tatar Abdi Paşa kuvvetlerine yardım için Tuna’yı geçtiğinden haberdar değillerdi. Prut nehrinin Tuna’ya döküldüğü yere geldiklerinde 100 bin Osmanlı ordusunu görüp şaşkınlara uğradılar. Kırım Han’ı hemen düşmanın etrafını kuşatmaya başladı. Aynı, Petro’nun Prut’da başına gelenler Romanzof’un 18 bin askerinin de başına gelecekti ki Halil Paşa’nın cesaretsizliği

²⁰⁷ Giridi Ahmet Resmi, *Hülâsatü’l-i’tibar*, s. 33, 34, 36.

²⁰⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* adlı eserinin 4.Cilt / LBölüm, s. 386’da “Kapıkıran Mehmet Paşa” diyor.

²⁰⁹ Giridi Ahmet Resmi, *Hülâsatü’l-i’tibar*, s. 38, 39.

²¹⁰ Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s. 161.

sebebiyle kurtuldu. Rus kuvvetlerini kendi gücünde gören sadrazam siperden savaş yaptı. Ruslar gittikçe zayıflıyorlardı. Durmün daha da kötüye gidiceceğini anlayan Romanzof, tüfeklerle ani bir taaarruza geçti. Nizam ve disiplinden uzak 100 bin asker telaşa düşüp kaçmaya başladı. Askerin üçte biri şehit düşmüş, yüz kırk üç pare top, yedi bin zahire yüklü araba Ruslar'ın eline geçmişti²¹¹. Kaçanların çoğu İsmail kalesine geldi. Kartal'dan kalanlar için ise İsakçı'dan kayıklar getirildi. Kayıklar kenara fazla yanaşmadı. Çünkü çok sayıda kişi binmek için hücum ederse kayıklar batabilirdi. Bu nedenle ancak uzağa gücü yetenler kendilerini suya atıp kayıklara ulaştılar. Düşman ise ganimet ile meşgul olduğundan Türk askerlerin bulunduğu yere ertesi günü geldi. Biraz eli ayağı tutanları esir aldı. Daha sonra kendisine 8 saat mesafede bulunan İsmail kalesini yoklamak için iki üç bin asker ile 4 topçu gönderdi. Kalede bulunan Tatar Han, elinde 40 bin asker olmasına rağmen hiçbir karşılık vermemişti. Hatta kalenin karşısında bulunan Tulca kalesine geçmek mümkün iken Batak yerlerden geçerek otuz konak ötedeki Turla nehri üzerinden Özü kalesine kaçtılar. Bunlar gidince düşman hiçbir zorluk ile karşılaşmadan boş olan İsmail kalesine girdi²¹².

Sadrazam, İsakçı sahrasında iken Ruslar İsmail ve Kartal kasabasında bulunuyorlardı. Bu sırada Ruslar'dan Halil Paşa'ya bir elçi ile mektup geldi. Mektupda Rus orduları komutanı Romanzof, Halil Paşa ile sulh yapmak istediğini ve buna yetkili olduğunu yazıyordu. Halil Paşa elçiyi beş on gün eğlendirip durumu Rikab-ı Hümayun'a bildirdi. Rikab'dan mareşale gelen cevapta "biz buna nizam veririz" diyerek dostane cevap verilmesi istendi. Osmanlı Devleti'nin niyeti Avusturya (Nemçe) ve Prusya (Berendeburk) krallarının aracılığı ile bir antlaşma yapmak idi. Muhsinzade başkanlığında, Osman Efendi ve Yasincizade adı geçen devletlerin aracılığı için gönderilmiş ise de bir netice alınamadı. Bu sırada "ukalayı ruzgar" "aşlı yokdur muradı hiledir, Moskova kılıç, Moskova kılıç" diyerek üç sene önceden kolaylıkla bitecek

²¹¹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 387.

²¹² Giridi Ahmed Resmi, *Hülasatü'l-İ'tibâr*, s. 40, 41.

harbin sona ermesine mani oldular²¹³.

3.3.6. Akdenizde Mücadele

3.3.6.1. Mora İsyanı

Katerina, kara ordusu ile mücadelesini devam ettirdiği sıralarda Osmanlı Devleti'ni kendi içerisinde de meşgul etmek istiyordu. Bu sebeble Mora'daki ortodoks mezhebenden olan halkı isyan ettirmek için harekete geçti.²¹⁴

Katerina bu iş için gözdelelerinden Kont Orlof ile Papazoğlu Mavromihal'i bölgeye gönderdi. Mora'da en az 100 bin Rumun ayaklanacağı tahmin ediliyordu. Nitekim bölgede yaptıkları propagandalarla Rumları isyana hazır hâle getirdiler. Bir süre sonra Orlof ile adamları Rus hükümetine verdikleri raporda, Rumların ayaklanmak için Ruslar'ın Akdeniz'e gelmelerini beklemekte olduklarını bildirdi. Bunun üzerine Katerina hemen donanmaya hareket emri verdi²¹⁵. Çariçe tahta çıktığı günden beri donanmayı takviye etmişti. Rusya'nın güçlü bir devlet olması için güçlü bir filoya ihtiyacı olduğunu görmüştü²¹⁶.

Donanma Baltık denizi boğazlarını geçerek Akdeniz yolu ile Türk sularına girecekti. Temmuz 1769'da Amiral Spiridof komutasında Petersburg'dan hareket eden gemiler önce İngiliz limanlarına yanaştılar. Rusya İngiltere'den yardım istedi. İngiltere, gerek Rusya'nın Londra sefiri Mouschin'in gayretiyle ve gerekse gelecekteki çıkarlarını düşünerek yardım etmeye karar verdi²¹⁷. Rus askerlerinin taşınması için 12 tane gemisinin Ruslar'a kiralanmasını uygun gördü. Birçok yüksek rütbeli İngiliz deniz subayının da Rus hizmetine girmesine

²¹³ Giridi Ahmed Resmi, *Hülasatü'l-i'tibâr*, s. 43, 44.

²¹⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 391.

²¹⁵ Ali Rıza Seyfi (Türkçeye Çeviren), "Çeşme Deniz Muharebesi Faciası ve Akdeniz'de İlk Rus Donanması", *Deniz Matbaası*, İstanbul 1943, s. 58.

²¹⁶ Mozgfsky, *Rus Karadeniz Filosu Tarihi*, (Çev. Fevzi Kurtoğlu), Deniz Matbaası, İstanbul 1935, s. 10.

²¹⁷ İngilizlerin Akdeniz hareketinde Ruslar'a yardım yapması İngiliz-Osmanlı ilişkilerini gerginleştirmiştir. Levant kumpanyasının İstanbul, İzmir'deki ticaret evlerine ve bütün İngiliz ticaretine karşı tehditlerde bulunulmuştur. Ali İhsan Bağış, "III.George Döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu Ekonomik Siyaseti 1760-1815", *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400.Yıldönümü)*, Babakanlık Basın Yayın Enformasyon Müdürlüğü yay., Ankara 1985, s. 44.

izin verdi²¹⁸. Rus Donanması kumandanı Amiral Spiridof'un yanına Elphingston'u görevlendirdi²¹⁹. Rus donanmasının ihtiyaçları Nisan 1770 yılına kadar tamamlandı. 13 Nisan 1770'de de Portsmouth'dan Mora'ya gitmek üzere birinci Rus filosu yola çıktı. İkinci Rus filosu da İngiliz Amirali Elfhingston'u katılması ile hemen ardından hareket etti²²⁰. O zamanlar, İngiltere Rusya'dan çekinmiyordu. Hindistan'a doğru olan ilerlemesinden fazla endişe duymuyordu. Onun düşmanı, her tarafta Fransa idi. İngiltere ve Fransa XVIII. yüzyıla gelinceye kadar deniz ticaretinde birbirinin her zaman rakibi olmuşlardı. XVIII. yüzyılın başında İstanbul ticaretinin büyük kısmı İngilizlerin elinde idi. İngiltere'den sonra Hollandalılar geliyordu. Daha sonra Fransızlar ve arkasından Venedikliler ticaret hacmine sahipti. 1715 yılından sonra üstünlük yavaş yavaş Fransa'ya geçti. Fransız malları daha çok tutulmaya başlandı. 1763-1773 seneleri arasında Avrupa'nın Türkiye ticareti toplamının % 60'ını Fransızlar, % 20'sini İngilizler gerçekleştirmekteydi. İngiltere ile Fransa arasındaki ticari rekabet siyasi sahada da mevcuttu. İspanya Veraset Savaşları'nda, Avusturya Veraset Savaşları'nda ve Yedi Yıl Savaşı'nda hep birbirlerinin düşmanı durumunda idiler. Bütün bu sebeplerden dolayı, Fransa'nın 1768 Harbi'nde Osmanlı Devleti'ni desteklemesi tabii olarak İngiltere'yi Rusya'nın müttefiki haline getiriyordu. Bundan başka, Rusya, henüz harp teçhizatını tamamlamamış ve sanayi yönünden de fazla yeterli olmaması sebebiyle İngiltere'nin başlıca müşterisi idi. Ayrıca, İngiltere doğuda Rusya ile ortak hareket ederek ticari kazançlar elde edeceğini belki de Fransa'nın doğuda hak sahibi olduğu imtiyazları zarara uğratabileceğini ümid ediyordu²²¹.

İki tarafın donanma gücüne bakacak olursak;

²¹⁸ A. Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 26.

²¹⁹ Eduart Drialut, *a.g.e.*, s. 80.

²²⁰ Ali Rıza Seyfi, *a.g.e.*, s. 2, 3.

²²¹ Mübahat Küttükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisatî Münasebetleri - I* (1580-1838), Ankara 1974, s. 52,54,56. Ayrıca; Eduart Drialut, *a.g.e.*, s. 80.

3.3.6.2. Deniz Güçleri²²²

3.3.6.2.1. Rus Donanması'nın Gücü

Amiral Elphiston Filosu

<i>Gemilerin Adı</i>	<i>Kaptanların Adı</i>	<i>Er Kuvveti</i>	<i>Top Adedi</i>
Swetoslaf (Amiral Gm.)	Kemotesskoy	670	84
Netronmena	Beschensof	512	66
Stepanof		512	66
Sverni Orel	Geniusnehof	-	32
Nadejda	Palivnof	212	32
Afrija	Cleopin	212	32
Count Czernichew	Dishington	-	22
Count Panin	Bodie (Nakliye)	-	18
Count Orlof	Arnold (Nakliye)	-	18
St. Poul	Preton (Nakliye)	-	6

Amiral Spiridof Filosu

<i>Gemilerin Adı</i>	<i>Kaptanların Adı</i>	<i>Er Kuvveti</i>	<i>Top Adedi</i>
St. Eustafie (2) Amiral gemisi	Kruse	512	66

²²² Ali Rıza Seyfi, *a.g.e.*, s. 4, 5, 6, 7.

Europa	Klokacheff	512	66
Januare	Borisof	512	66
Trisvatitele (Üç Azizler)	Rokxbury	512	66
Sen Niholai	Policue	-	32

Kont Orlof Filosu

(Paros adasına gelip birleştiği zaman)

<i>Gemilerin Adı</i>	<i>Er Kuvveti</i>	<i>Top Adedi</i>
Tri Hierarha (Üç Peskopos)	512	66
Rastislafl	512	66

Bir Kumbara Gemisi (Gambot)

Birinci sınıf hatt-1 harp gemisi (Kalyon ve Kapak)	<u>adedi:</u>	9
Firkateynler	“	3
Harp Şalupaları	“	3
Nakliye	“	1

3.3.6.3.2. Türk Donanması

1770'teki Türk Kalyon isimleri

1	Burc-1 Zafer	Kalyon	İkinci Amiral olan Kapudananın forsunu taşır (Cezayirli Hasan Bey).
2	Hısn-1 Bahri	“	Üçüncü Amiral olan Patronanın Forsunu taşır. (Ali Bey).
3	Ziver-1 Bahri	“	Dördüncü Amiral olan Riyalenin forsunu taşır. (Cafer Bey).
4	Seyf-1 Bahri	“	
5	Neheng-1 Bahri	“	Bu geminin büyük olduğu yanında yazılmıştır. (Cezayirli Hasan Bey evvelce (1765) te Patrona iken bu gemide

6	Peleng-1 Bahri	“	bulunmuştur). (1766’da Cezayirli Hasan Bey Patrona iken bu gemide bulunmuştur).
7	İkab-1 Bahri	“	1767’de Cezayirli Hasan Bey Patrona iken bu gemide bulunmuştur).
8	Mukadde-i Şeref	“	Kaptanpaşa Kethüdası komutasında (Memi Kaptan) idi.
9	Tılsım-1 Bahri	“	
10	Semend-1 Bahri	“	
11	Seyyar-1 Bahri	“	
12	Berid-1 Zafer	“	
13	Mesken-1 Gazi	“	

Fransa, iki Rus filosunun Baltık denizinden hareket ederek Türk sularına geldiğini Osmanlı’ya bildirdi. Osmanlı bunu ciddiye almadı. Daha sonra doğruluğunu öğrendi²²³. Rus donanması, Mora yarımadasına gelmeden evvel, Manyalı reaya ve Venedik adalarındaki zabıtların kontrolünden çıkan halk, Orlof’un Manyalı limanına gelmesini beklemeden kendi aralarında anlaşarak bütün kasaba ve Mora kalelerini muhasara ettiler²²⁴. Nihayet 20 Mayıs 1770 pazar günü Rus donanması Mora yarımadasına vardı. Tepede bir bandıra ile ateş görüldü. Bu daha önceden Ruslar’la Moralılar arasında kararlaştırılmış bir işaretti. Rus askerinin gelmesi ile Mora’da yer yer isyanlar artmaya başladı. Ruslar karaya çıkınca Manyalılar tarafından hararetle karşılandılar. Ancak gemilerde yeterli silah, cephane ve asker olmadığının görülmesi üzerine, Rumların ümitleri çabuk kırıldı²²⁵. Buna rağmen adadaki müslümanlar katledilmekten geri bırakılmadı. İsyanı hazırlayanlardan birisi olan Kalamatalı Benalci, 4 bin kadar Rum’a Rus asker elbisesi giydirdi ve Koron’un muhasarasına iştirak etti. Bu sırada kaçan müslümanlar Mora’nın merkezi olan Tripoliçe’ye sığındılar. Bunun üzerine Rus kuvvetleri Tripoliçe üzerine yürüdü. Tripoliçe’yi koruma görevi esbak sadrazam Muhsinzâde Mehmed Paşa’da idi.

²²³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 393.

²²⁴ Aziz Berker, “Mora İhtilali Tarihçesi veya Penah Efendi Mecmuası”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, Cilt II, sayı 7, s. 71.

²²⁵ Nikos A. Bees, “Mora”, *İ.A.*, cilt 8, Yıl 1971, s. 425.

İki taraf arasında yapılan muharebede 9 bin asi (isyan eden Moralı Rumlar) ve 400 Rus öldü (19 Nisan 1770). Yine Patras adası asiler tarafından kuşatılmıştı. Mustafa Paşa'nın kuvvetleri Patras'ı muhafaza eden Rumlara karşı savaş açtı ve galip geldi. Ruslar'ın, Tripoliçe ve Patras başarısızlıkları isyan hareketlerini yavaşlattı²²⁶. Asilerin en fazla bulunduğu yer Mudon'du. 30 bin kadar mevcutları vardı. Mora seraskeri Muhsinzade, Tripoliçe zaferinden sonra Çatalcalı Ali Ağa kumandasıyla 7 bin kişilik bir kuvveti Mudon'a(?) yolladı. Düşmanın fazla olmasına rağmen üstün geldi. Ruslar Navarin'e kaçtılar (Mayıs 1770).

Osmanlı Devleti'nin Mora tercümanı ihtilalden altı ay önce defalarca Mora mütesellimi Hasan Efendi'ye Ruslar'ın faaliyetlerini haber vermişti. Hasan Efendi, bir türlü mütercime itimat etmediği gibi bundan sonra da bu çeşit sözleri söylememesi için tehditte de bulundu²²⁷. Süleyman Penah Efendi yazdığı eserinde Mora'daki isyan için şöyle demektedir: “Düşman istilasından 2 ay önce Muhsinzade Mora Seraskerliğine tayin olunsaydı kesinlikle ihtilal çıkmazdı. Yine, düşmanın Mora'yı istila edeceği belli iken, bir mütesellim vasıtasıyla akçe alarak halka zulüm yapılması büyük gafletti”²²⁸.

3.3.7. Çeşme Deniz Faciası

Osmanlı serasekeri Muhsinzade'ye, Mora'daki isyanı bastırmada yardımcı olması amacıyla Kaptan-ı Derya Hüsamettin Paşa kumandasında bir donanma hazırlanıp gönderilmişti. Aleksi Orlof da Hüsamettin Paşa'ya karşı koymak için donanması ile adadan ayrılarak Mora halkını yüzüstü bıraktı²²⁹. İki taraf arasında ilk deniz karşılaşması 27 Mayıs 1770'de oldu. Yapılan muharebede Rus kuvvetleri 15 ölü, 30 yaralı verdi²³⁰.

Rus donanması bu muharebe sonunda Türk donanmasının peşini bırakmadı. Palameto ve Bokaia'da demirli vaziyette tekrar yakaladılar. Amiral

²²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 395, 396.

²²⁷ Aziz Berker, “Mora İhtilali Tarihçesi veya Penah Efendi Mecmuası”, *Tarih Vesikaları Dergisi*, cilt II, sayı 7, s. 70.

²²⁸ Aziz Berker, Mora İhtilali Tarihçesi veya Penah Efendi Mecmuası, *Tarih Vesikaları Dergisi*, cilt II, sayı 7, s. 156.

²²⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 397.

²³⁰ Ali Rıza Seyfi, *a.g.e.*, s. 10.

Elphingston, Svetoslav kalyonu ve iki firkateyni Türk donanmasını yakması için limana gönderdi. Başarısız olarak geri çıkmak zorunda kaldılar. Türk tarafı düşman donanmasının az olduğunu anlayınca 30 Mayıs'ta limandan çıkıp savaşa karar verdi. Bu sırada Rus komutanlar, İngiliz Amirali Elphingston'a muhalif düşünerek Amiral Spridof ve Kont Orlof'un (Bütün Akdeniz donanması komutanı) bulunduğu Navarin'e gidilmesi gerektiğini söylediler. Bu sebeble Rus donanması Navarin'e doğru yola çıktı. 3 Haziran 1770'de Colchina körfezine gelindi. Daha önce burada bulunan Amiral Spridof ile buluştu. Amiral Spridof, 22 Mayıs'ta buraya bırakılan ve Mora Rumlarının yardım edememesi sonucu kötü duruma düşen askerleri almak için gelmişti²³¹.

İngiliz zabiti eserinin 13. sayfasında Mora Rumlarının Rus askerine yardım etmemesinin sebebini "Eğer mağlup olurlarsa Türkler'den görecekları eza ve cefadan korkuyorlardı" diye açıklamaktadır. Yalnız şu noktaya dikkat etmelidir; Mora Rumları hiçbir şeyden habersiz Mora ve Manya müslümanlarına eşi görülmemiş zulümler yapmışlardır. Ancak bu fiillerinin bir sonucu olarak böyle bir endişeleri var olabilir.

Ruslar'ın, fitne-fesat yoluyla Mora'da çıkardıkları ihtilalin bölgeyi huzursuzluğa sürüklediğinin bir göstergesi de Fransız elçisi Senperie'nin III. Mustafa'ya gönderdiği takrirden anlaşılmaktadır. Takrirden, Mora ihtilali sırasında, Anadolu iskelesinde bulunan Fransızların durumundan endişe edilmektedir. Adı geçen iskeleye çok sayıda Arnavut askeri gelmiştir. Bunların aykırı hâl ve hareketleri Fransızları huzursuz etmiştir. Fransızlar vaziyete tahammül edemeyecek duruma gelmiştir. Bundan dolayı Fransız taifesi emniyete kavunşuncaya kadar eşyalarıyla beraber adı geçen iskeleden çıkmalarına vilayet ayanı ve zabitanlarının engel olmaması sultan hazretlerinden rica olunmuştur²³².

3 Haziran 1770'de Amiral Spridof ve Amiral Elphingston kuvvetleri birleşerek Türk donanmasını bulmak için tekrar Anadolu körfezine harekete geçtiler. 4 Haziran'da Hidra adası ve ana sahil arasında Türk donanması ile

²³¹ Ali Rıza Seyfi, *a.g.e.*, s. 12, 13.

²³² B.O.A., *Cevdet Tasnifi Hariciye*, No: 5801.

karşılaştılar. Fazla muharebe olmadı. 23 tekneden oluşan Türk donanması kaçtı. Rus donanması, ertesi gün Türk donanmasını tekrar aranmaya başladı. 19 Haziran'da, Rus donanması Saronik körfezinden çıkmakta iken rastladığı bir Rum gemisinden Türk donanmasının yerini öğrendi. Rum gemisi, Türklerin Mudon kale ve kasabasını, Rumların elinden aldıklarını ve Kont Orlof'u Navarinden çekilmeğe mecbur ettiklerini haber verdi. Bunun üzerine 23 Haziran'da Kont Orlof ile birleşmek ve Paras'a gitmek üzere yola çıktılar. Kont Orlof'un deniz kuvvetleri ile birleşerek 4 Temmuz günü Sakız'daki Türk donanması ile karşı karşıya geldi²³³. 6 Temmuz'da muharebe başladı.

Türk donanması kumandanı Cezayirli Hasan Bey, Rus donanması kumandanı ise Amiral Spridof idi. Gemilerin birbirine çok yakın olduğu bir sırada Rus donanması cephaneliği ateş aldı. Yangının gemilerine sıçramasından endişelenen iki taraf da kendi derdine düşerek kurtulmak için oradan uzaklaştılar. Rodos sancakbeyi Cafer Bey Çeşme limanına sığındı. Diğerleri de onu takip ettiler²³⁴. Limanın yeterince geniş olmaması gemilerin sıkışık bir düzende yerleşmelerine sebep oldu. Hatta yer almadığından, küçük tekneler bile büyük gemilerin arkasına alınarak karaya çekilmişti. Türk donanmasının bu durumunu iyi değerlendiren Amiral Elphingston limandaki gemileri yakmak için harekete geçti. Plâna göre gece yarısı uygun bir zamanda Netromena, Ratisllaf ve Europa adlı gemiler Çeşme limanına girecekler arkasından da üç ateş gemisi girecek ve Türk gemilerini ateşe verecekti. Bu hareketi idare görevi Comodor İngiliz Greg'e verilmişti. Nitekim limana giren düşman gemileri Türk donanmasını ateşi verdi. Gemiler dehşet içinde yanyor, arkası arkasınca asker ile beraber havaya uçuyorlardı²³⁵. Bu yangından sadece Hüsamettin Paşa'nın baştardesi kurtuldu (7 Temmuz 1770). Katerina, bu başarısından dolayı, donanmasının komutanı olan Kont Orlof'a galibiyet nişanesi olarak *Çeşmeski* lâkabını verdi²³⁶. Çeşme faciasında Amiral Spridof'un gemisi de havaya

²³³ Ali Rıza Seyfi, *a.g.e.*, s. 14, 16, 17, 18.

²³⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 399, 400.

²³⁵ Ali Rıza Seyfi, *a.g.e.*, s. 26, 27.

²³⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 400.

uçmuştu. Tahminen 700 kişi telef olduğu sanılmakta. Diğerlerindeki kayıp ise toplam 30 kişiyi bulmakta idi²³⁷.

Faciadan sonra donanma komutanı Kaptan-ı Derya Hüsametdin Paşa azledilerek yerine Rodos Bey'i Cafer Bey tayin edildi. Halk nazarında da faciaya büyük tepki gösterildi. Olaydan üç gün sonra (10 Temmuz) İzmir'de halk sokaklara dökülmüştü. Rum ve Avrupalılar arasında ayırım yapmadan 800 kişiyi öldürmüşlerdi.

Rus donanması komutanı Aleksı Orlof, boğazı kapatıp İstanbul'u iktisaden zor duruma düşürmek için boğaz dışında bir deniz üssü elde etmeyi plânladı. Bunun için 10 Temmuz'da Limni adasını işgal etti. Ancak kaledekiler 3,5 ay müdafaa yaptılar. Ruslar, burada Çanakkale Boğazı'na taarruz için hazırlıklarını yapacaklardı. Osmanlı Devleti, Baron de Tot'un aldığı tedbirlerle yapılacak taarruzu önledi²³⁸. Bu olaylar ceryan etmekte olduğu sırada Cezayirli Hasan Paşa 4 bin kişi ile Limni'ye geldi²³⁹. 7 Ekim'de Ruslar'ı Mondros'a kovaladı. Ancak Ruslar burada da tutunamadılar. Cezayirli Hasan Paşa'ya başarısından dolayı vezirlik, gazilik, ve ardından kaptan-ı deryalık rütbesi verildi (Ekim 1770)²⁴⁰.

Çeşme olayından sonra Akdeniz'in doğusunun tamamen Rus saldırılarına açık hâle gelmesine rağmen, Ruslar bu durumu değerlendiremediler. Orlof, 1771 yılında Rodos ve Eğriboz adalarını almak istediye de başarılı olamadı. Yaptıkları sadece Ege ticaretine zarar ve Mısır ile Suriye'de Osmanlı aleyhine çıkmış olan isyana destek vermektir²⁴¹.

Ruslar'ın Mısır ve Suriye'deki isyana destek vermelerinin sebebi, savaş hâlinde bulunduğu Osmanlı Devleti'ni içinden de zayıflatmak idi. Onlara bu fırsatı da, Mısır'da bir hükümdar gibi davranan Bulut Kapan Ali Bey ve Zeydaniler'den Şeyh Tahir Ömer verdi. Bulut Kapan Ali Bey, Rus donanması

²³⁷ Ali Rıza Seyfi, *a.g.e.*, s. 28.

²³⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 401.

²³⁹ Ali Rıza Seyfi, *a.g.e.*, s. 105.

²⁴⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 403.

²⁴¹ Stanford Shaw, *a.g.e.*, s. 338.

komutanı Aleksî Orlof'a bir mektup yazarak II. Katerina ile sulh yapmak istediğini bildirdi. Bulut Kapan Suriye'deki faaliyetlerinde kendisini destekledikleri takdirde, Kudüs ile beraber mukaddes bölgeleri Ruslar'a terk edeceklerini vaadetti. Şeyh Tahir Ömer ise, Tabariyye ve Akka bölgesine hakim olması nedeniyle pamuk ve ipek ticareti ile meşgul oluyordu. Rus donanmasına müracaat ederek kendisini desteklemesi karşılığında limanları kullanımları için açacağını belirtmiştir²⁴².

Bundan sonra Rus donanması Bodrum kalesini bombalayarak karaya asker çıkardıysa da başarılı olamadı ve İstanköy'e geldi. Aynı sıralarda Amiral Spridof da Sisam adasında başarısız oldu. Ancak sahilden uzak olan İsporod adaları Ruslar'ın hakimiyeti altına girdi. Bu adalar halkı Katerina'nın tayin ettiği bir umumi valinin idaresi altına verildiler. Romalı asi bir Rum olan Pasaros vali olarak tayin edildi. K.Kaynarca antlaşmasına kadar böyle devam etti. Antlaşmanın imzalanmasından sonra ise Taşoz'da bulunan Rus donanması Baltık denizine döndü²⁴³.

Deniz savaşlarına paralel olarak karadaki durum da Osmanlı adına pek iyi gitmiyordu. 1 Ağustos Kartal Bozgunu, 1 Eylül Kilikya'nın düşmesi, 27 Eylül Bender'in işgali ve Ekim 1770 İsmail kalesinin kuşatılması Ruslar'ın üstünlüğünü gösteriyordu. Orduda huzursuzluklar başlamıştı. Sadrazam İvaz Mehmed Paşa görevinden alınmış yerine, Silahdar Mehmed Paşa tayin edilmişti. Yeni sadrazam III. Ahmed'in kızının oğluydu²⁴⁴.

3.3.8. Kırım Meselesinin Çıkışı

Kırım, Akdeniz memleketlerinin Doğu Avrupa ve Asya ile yaptığı milletlerarası ticaretin merkezi hâlinde idi. Akdenizliler bu limanlara hayati bir önem verdiler. İstanbul'da kuvvetli bir devlet yerleşince Kırım'ın ve kuzey limanlarının mukadderatı bu devlete tâbi oluyordu. Kırım'ın coğrafi durumunun

²⁴² Şahabettin Tekindağ, "XVIII. Yüzyılda Akdeniz'de Rus Donanması ve Cezzar Ahmet Bey'in Beyrut Savunması", *BTTD*, sayı 5, *Yıl* 1968, s. 37.

²⁴³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 404.

²⁴⁴ İsmail Hamî Danişmend, *a.g.e.*, s. 51.

önemi Karadeniz ve boğazlar ile yakından ilgiliydi²⁴⁵.

Osmanlı Devleti'nin Kırım ile direkt olarak bağlantısı İstanbul'un alınmasından sonra olmuştu. 1475 yılında Kırım hanlığı ile Cenevizliler arasında anlaşmazlık çıktı ve karışıklık meydana geldi. Osmanlı hükümdarı Fatih Kırım'daki vaziyet karşısında Gedik Ahmed Paşa'yı Kırımlılara yardım için gönderdi. Paşa, Kefe'yi aldıktan sonra Cenevizliler tarafından hapse atılmış olan Kırım Hanı Mengli Giray'ı zindandan kurtardı. Han Osmanlı Devleti'ne sığınmaktan başka çare olmadığını anladı. Ne isterlerse yapmaya hazırды. Nitekim bu durum Kefe ve Kırım'ın hiçbir savaş olamadan, Osmanlı saltanatı ile birleşmesini sağlayacaktır²⁴⁶.

Osmanlı Devleti Kırım'ı tabiyetine almakla kuzeyden gelecek tehlikelere karşı bir set oluşturmuş oldu. Nitekim Ruslar'ın yıllarca Karadeniz'e inmesini önleyen başlıca kuvvet Kırım Hanlığı olacaktır.

Hanlık Osmanlı Devleti içinde vergi ödemeyen üstelik ödenek alan tek tâbi devleti teşkil ediyordu²⁴⁷.

Kırım Tatarları ile Ruslar arasında ilk esaslı ilişkiler, her yıl bir defa Rus elçisinin Kırım Hanı'na haraç ödemek için Bahçesaray'a gelmesi ile başlamıştır. Yine aynı dönemlerde Kırımlıların Rus topraklarına akınları da eksik değildi. Akınlar sırasında Rusya topraklarından aldıkları esirleri Kefe limanına getirip Osmanlı Devleti'ne satıyorlardı.

Rusya'nın Kırım Hanlığı'na ödediği vergi Hristiyan dünyasında da şaşkınlıkla karşılanmakta idi. 1691'de Kudüs papazı Dositheus, bir avuç Tatar'a Rusya'nın nasıl haraç ödediğini ele alan dinî bir polemik neşretmişti²⁴⁸. Aslında Ruslar da bu küçültücü durumun farkındaydılar. Yani, hem mevcut şartlardan kurtulmak hem de siyasî emellerini oluşturan güneye inme planlarını gerçekleştirmek için çeşitli çarelere başvurmaktan da geri kalmıyorlardı.

²⁴⁵ Tülay Duran, "Türk-Rus Münasebetlerinin Başlaması", *B.T.T.D.*, sayı 5, yıl 1968, s. 35.

²⁴⁶ Halil İnalçık, Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", *Belleten*, sayı 30, Yıl 1944, s. 206, 207.

²⁴⁷ Alan W Fisher, *a.g.m.*, sayı 74, s. 20.

²⁴⁸ Alan W. Fisher, *a.g.m.*, sayı 74, s. 21, 22.

Kendilerine çekebildikleri Çerkezler'i, Nogaylar'ı ve hakimeyiti altındaki Kazaklar'ı kışkırtarak Kırım üzerine gönderiyorlardı²⁴⁹. Avrupalılar 1699 Karlofça Antlaşması ile; Osmanlıların tabiyeti altındaki Türk ve Tatarların Rusya topraklarına akınlarının önlenmesi ve Rusya'dan haraç alınmaması konusunda bir maddeyi Osmanlılara kabul ettirmişlerdi. 1735 yılında da Anna'nın (1730-1740) gözdelelerinden Kont Münnich, Genaral Leontev'i Kırım'ı istila etmekle görevlendirdi. Ancak genaral başarılı olamadı. 1739'da imzalanan Belgrad antlaşması ile de Kırımlıların güney Rusya'ya akın yapması önendi²⁵⁰. Ruslar, Prut'ta geri verdikleri Azak kalesini yeniden ele geçirdiler. Bu da Kırım'ın yeni istilalara açık olması demektir²⁵¹.

1767'de Fransız hükümeti Baron de Tott'u olağanüstü yetkilerle Kırım'a konsolos olarak gönderdi. Görevi Lehistan'a karşı düzenlenen harekâta Han'a askeri ve siyasi alanlarda yardımcı olmaktı. Ancak bu konsolos tayininden Rus imparatoriçesi hiç memnun olmamıştır. İstanbul sefirine bir yazı göndererek bu konudaki düşüncelerinin Osmanlı ricaline iletilmesini istemiştir. Rusya'ya göre Fransız konsolosunun Kırım'da bulunması kendilerinin aleyhindedir. Konsolosun Kırım'da bulunmasını tasvip etmedikleri gibi Fransa'nın bu bölge ile hiçbir ticari ilişkisi olmadığı halde konsolos göndermesi Babiâli ile Rusya'nın arasını açmak olduğunu düşünmektedir. Bu nâme ile, Babiâli bir ölçüde de uyarılmış oluyordu²⁵².

Ruslar, 1768 savaşında Kırım Hanları'nı kendi taraflarına çekebilmek için muhtariyetlerini sağlayacaklarını temin etmişlerdi. Nitekim bazı Tatar hanzâdeleri ile mirzalarından bir kısmı Ruslar'ın bu talebine meyletmişlerdi de. Bu durum Rus hükümetinin savaş yıllarında Tatar büyüklerine ve mirzalarına gönderdikleri kışkırtıcı yazılarda da görülmüştü. II. Katerina bir takım cazip vaadlerle Rus hakimeyetini yerleştirmeye çalıştı. Rusya'nın bu türlü faaliyetleri karşısında

²⁴⁹ Muzaffer Ürekli, "Rus Yayılması Karşısında Kırım Hanlığı ve Kafkasya", *Kafkas Araştırmaları I*, Acar yay., s. 14.

²⁵⁰ Alan Fisher, *a.g.m.*, sayı 74, s. 23, 24.

²⁵¹ Halil İnalçık, "Kırım", *İ.A.*, cilt 6, İstanbul 1967, s. 750.

²⁵² Alan Fisher, *a.g.m.*, sayı 74, s. 27, 28.

Osmanlı Devleti de Kırım'a yazılar göndererek; Rus yalanlarına inanılmaması konusunda beyleri (mirzalar, büyükler) uyarılmıştı²⁵³.

Herşeye rağmen, Ruslar Kırım içindeki siyasi propagandalarını da devam ettiriyorlardı. 6 Temmuz 1769 tarihinde Rusya ile Nogay temsilcileri arasında dostluk ve ittifak antlaşması imzalandı. 23 Ağustos'ta genaral Panin, hükümetine verdiği raporda Nogay görüşmelerinde hükümeti adına yaptığı başarılarını sundu. Bu antlaşmadan sonra Nogay aşiretlerinden Bucak ve Yedisian aşiretleri Osmanlılara karşı savaştan Rus birliklerine katıldılar²⁵⁴. Nogay mirzaları kendi taifesinden olanları, Moskov tarafında bulunan Kuban havalisine geçirmek istediler. Ancak, Moskov ile yapılan ittifak antlaşmasına muhalif olan ve kuban tarafına gitmek istemeyen birçok halk ulemadan fetva istedi. Ulemanın caiz görmemesi üzerine mirzalar ulemaya itimat etmediler. Bunun üzerine Kefe, Bahçesaray ve diğer bölge müftülerinden fetva alınması için Nogay mollalarından İdris Efendi görevlendirildi²⁵⁵. Ancak Nogay aşiretleri mirzalarının emrine uyup göç etmek zorunda kaldı. Katerina bölgeye yerleşen Nogayların zamanla aşırı tahribat yapmaları üzerine tekrar Kafkasya'nın kuzeyine Kuban tarafına gönderilmesini emretti. 1771 yılında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında St. Petersburg'da yapılan sulh görüşmelerinde Bucak ve Yedisian aşiretlerinin temsilcileri gelerek Rus imparatorluğunun himayesini kabul ettiklerini beyan ettiler. Yine burada Nogayların başına Rusya'nın isteğiyle Şahin Giray getirildi²⁵⁶.

Katerina, Nogaylardan sonra Tatar halkı ile de müzakere yoluyla anlaşmaya çalıştı. Kırım'ın Osmanlı Devleti'nden ayrı bağımsız bir devlet hâline gelmesini istiyordu. 15 Mart 1770'de Rus devlet şurası, Kırım'ın bağımsızlığının nasıl sağlanacağı konusunda görüştü. Burada Kırım ile Nogayların tek bir hanın idaresinde bulunmasına karar verildi. Bu karar, daha önceden Nogay liderlerine

²⁵³ Akdes N. Kurat, *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadenizin Kuzeyindeki Türk Kavim ve Devletleri*, Murat Kitabevi yay, Ankara 1992, s. 267.

²⁵⁴ Alan Fisher, *a.g.m.*, sayı 74, s. 15, 16.

²⁵⁵ Faik R. Unat "Necati Efendi Sefaretnamesi", *Tarih Vesikaları Dergisi*, cilt 3, sayı 14, s. 139.

²⁵⁶ Alan Fisher, *a.g.m.*, sayı 74, s. 17.

bağımsız kalacaklarına dair verilen söze uymuyordu²⁵⁷.

Katerina bütün çabalarına rağmen, Kırım'dan Osmanlı askerinin çıkmadan buraları alamayacağını anladı. Bölgeye asker sevketti. Prenslerinden Dolgoriki Ur kapısından saldırıya geçti. Kırım seraskeri İbrahim Paşa'nın ve Nureddin Sultan'ın (Kırım veliahtı) aldığı tedbirler sayesinde Ruslar geri çekilmek zorunda kaldılar (1770)²⁵⁸. Ruslar'ın Kırım'a saldırması üzerine Paşalar meclisi toplandı. Kırım'a yardım için Babadağ karargâhında bulunan Selim Giray Han'ın geri Kırım'a dönmesi kararlaştırıldı²⁵⁹.

Savaş ile Kırım'ın istilasının çok zor olacağını anlayan Ruslar, içeriden almak maksadıyla siyasi propagandalarını yinelediler. Tatar prens ve büyüklerine, "Siz Cengiz'in soyundan gelme, özgür ve bağımsız bir devlet olduğunuz halde, bir süredir Osmanlı hükümdarlarının hükmü ve yönetimi altına girdiğiniz için, onlar sizlere karşı türlü hareketli davranışlarda bulunmakta, sanki kendi ülkelerinin birer valisi imişsiniz gibi sizleri işinizden atmakta, kendi istedikleri başka kişileri görev başına getirmektedir. Eğer bizimle anlaşır barış yaparsanız eski bağımsız duruma yeniden kavuşmanıza yardım ederiz" diyerek aldatma yolunu izlediler.

Ruslar'ın bu türlü faaliyetleri Kırım içinde tesirini göstermekte gecikmedi. Kırım seraskeri Silahdar İbrahim Paşa, savaş için ihtiyacı olan malzemeleri toplamak için çalıştığı sırada ona güçlük çıkardılar. Hatta düşman karşısında yapılacak savunma ve hücum konularında isteksiz göründüler.

Nihayet 1771 tarihinde Rus ordusu Kırım yarımadasının karaya bittiği ve giriş-çıkış yeri olan Ur boğazına gelerek saldırıya geçti. Osmanlı topçuları savaşın meşguliyeti ile uğraştığı sırada, Tatarlar'dan Ruslar'a meyletmiş olanlar Ur kale kapısını açarak düşmanı içeri aldılar (8 Temmuz 1771). Bu tarihten sonra Ruslar Kırım'ı istilaya başladılar. Rus askerleri halka eziyet ederek ve herşeylerine el uzattılar. Deniz kıyısındakiler bulabildikleri deniz araçları ile

²⁵⁷ Alan Fisher, *a.g.m.*, sayı 74, s. 18.

²⁵⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 405.

²⁵⁹ Hammer, *a.g.e.*, cilt 16, s. 202.

Osmanlı Devleti topraklarına kaçtılar. Kaçamayanlar çocukları ile beraber dağa çıkarak sığınma yerleri aradılar²⁶⁰. Kırım'ın Ruslar tarafından işgal edilmesinden sonra III. defa hanlığını yapmakta olan Selim Giray kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Babiâli boş kalan hanlığa Maksud Giray'ı getirirken Kırım Giray'ın oğlu Baht Giray'ı da kalgaylığa tayin etti²⁶¹.

Kırım'ın istilası sırasında Silahdar İbrahim Paşa düşmana esir düşmüştü. Sadarazam Silahdar Mehmed Paşa da başarısız bulunarak yerine Muhsinzade Mehmed Paşa ikinci kez olarak bu makama atanmıştır (11 Aralık 1771)²⁶².

3.3.9. Fokşani Kongresi

Avusturya ve Prusya devletleri ateşkes sağlanabilmesi için Osmanlı ve Rusya devletleri arasında arabuluculuk çalışmalarına başladılar. Nitekim iki tarafın razı olmasıyla sulh görüşmelerinin yapılmasına karar verildi. Elçiler 19 Nisan 1772'de Fokşani şehrinde toplandılar. Rusya adına birinci elçi olarak Kont Orlof, ikinci elçi olarak Obreskov katıldı. Osmanlı hükümeti adına ise birinci elçi olarak; Reisülküttab²⁶³ Nişancı Yenişehirli Osman Efendi, ikinci elçi olarak Yasincizade Osman Efendi²⁶⁴ katıldılar. Görüşmelerde Avusturya elçisi Togo ve Prusya elçisi Segelin'de bulunmak istediler. Ancak Ruslar, Avusturya ve Prusya elçilerinin konferansa katılmalarının devletlerarası hukuka aykırı olduğunu beyan ederek muhalefet etti. Nitekim bu tepki karşısında Avusturya ve Prusya devletleri Rusya ile uğraşmak istemediklerinden elçilerini çektiler. Başbaşa yapılan görüşmelerde Ruslar, Tatarların mutlaka bağımsız olmaları gerektiğini savundu. Türk tarafı bu talebe karşı çıktı. Rus elçileri Kırım konusunda ısrar ederek bu istekleri kabul olunmadığı takdirde diğer konularda görüşmeme emri aldıklarını belirttiler. Türk tarafı Ruslar'ın ısrarı karşısında

²⁶⁰ Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s.65, 66.

²⁶¹ Hammer, *a.g.e.*, cilt 16, s. 209.

²⁶² Mustafa Nuri Paşa, *a.g.e.*, s. 67.

²⁶³ Reisküttab, Divan-ı Hümayun katiplerinin ve kaleminin şefi olup, hariciye nazırı olarak da bilinir. Mehmet Z. Pakalın, *a.g.e.*, cilt III, s.25.

²⁶⁴ Münir Aktepe, *Şemdani-zâde Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi, Mür'it-Tevarih*, II.B, İstanbul Edebiyat Fak. yay., İstanbul 1980, s. 91.

müzakerelerin sonuçsuz kalacağını anlıyarak 20 gün sonra çekildi. Zaten Rus başkomutanı Kont Orlof da sulh yapılması taraftarı değildi²⁶⁵. Yine bu müzakerelerin devam ettiği sırada, Eflak ve Boğdan boyarları eski ahidnamelerden hatırda kalan maddeleri yeniden düzenleyerek, müzakerede bulunan delegelere sundular. Bu ahidnamelerden en eskisi Türk-Romen münasebetlerinin ilk dönemlerine kadar gitmekte olup, Yıldırım Beyazıd'ın, o zamanlar Eflak voyvodası olan Mirça voyvoda'ya 1391 yılında verdiği'dir. Boğdan'a verilen ilk ahidname ise 1455 yılında olup haraç hususundadır. Eflak ve Boğdan yöneticilerinin Fokşani görüşmelerine eskiye ait vesikalarla gelip verdikleri layihalardan amaç, memleketlerinin geleneksel imtiyazlarını daha da genişletmekti²⁶⁶. Ancak müzakerelerin kesilmesi nedeniyle onların bu istekleri yerine getirilmedi.

3.3.10. Bükreş Kongresi

Osman Efendi Tuna'yı geçmeden önce, Osmanlı sadrazamı, mareşale mektup yazıp "sizin Orlof ve bizim Osman Efendi ikisi bile füzul ve müteaacip densizler olmağla kuvve-i karibeye gelmiş bu hayırlı maslahatı tatil ettiler. Evvela budur ki mütarekeyi uzadıp müceddeden başka murahhaslar tayin etmekle maslahatı tekmil edelim" diyerek yeniden görüşme talebinde bulundu. Mareşal bu talebi makul karşılayıp kabul etti. Bunun üzerine, sadrazam, Reisülküttap Abdürrezzak Bey'i ve Beylikçi Hayri Efendi'yi murahhas olarak Yerköy'den Bükreş'e gönderdi. 6 ay sürecek bu görüşmelere Rusya adına da elçi Obreskov katıldı²⁶⁷.

Bükreş'teki müzakerelere Fokşani'de kalındığı noktadan başlandı. Kırım'ın (Tatar) istiklali ve bu kavmin Osmanlı ile kurması gereken münasebet

²⁶⁵ Albert Sorel, *18. Asırda Mesele-i Şarkıyye ve Kaynarca Muahedesi*, (çev. Yusuf Ziya), Matbaa-i Hayriyye ve Ştreakası, İstanbul 1911, s. 320, 321. Aynı bilgiler T.T.K kütüphanesinin Yazma Eserler Kataloğu Y.12 Numara ile bulunan Giridi Ahmed Resmi Efendi'nin *Hülasatü'l-i'tibâr* adlı eserinin 18, 19. sayfalarında mevcuttur.

²⁶⁶ Mustafa Ali Mehmet, "Romanya'da yayınlanan Belgeler Külliyyatında Osmanlı Tarihine ve Türk-Romen Münasebetlerine Dair Malumat Hakkında Bazı Mülâhazalar", *XI. Türk Tarih Kongresi 5-9 Eylül 1990*, cilt III, T.T.K. yay., Ankara 1994, s. 959, 960.

²⁶⁷ Giridi Ahmed Resmi, *Hülasatü'l-i'tibâr*, s. 56.

üzerinde anlaşıldı. Ruslar, Kırım meselesini halleder etmez yeni bir istekte bulundular. Kerç ve Yenikale'yi istediler. Bu kaleler Azak Denizi'nin girişine hakim ve Kırım yarımadasına ayak atmak için önemli bir mevkiye bulunuyorlardı. Türkler, bu iki kale verilirse Kırım'ın bağımsızlığının tehlikeye gireceği gerekçesiyle bu talebi reddetti. İki tarafında birbirini ikna edememesi üzerine 1773 senesi Ocağının ilk günü kongre dağıldı. Şubat ortasına kadar tatil oldu²⁶⁸. Müzakere, 10 Şubat 1773'de yeniden başladı. Ruslar önceki iddialarında daha da ısrarlı idiler. Karadeniz'de gemileri ile serbest ticaret yapma talebinden başka Kerç, Yenikale, Kılburun kalelerinin kendilerine terkini, Özü kalesinin yıkılmasını, Tatarların istiklalinin sağlanmasını ve Ortodoks mezhebinde bulunan Osmanlı tebası üzerinde Rusya'nın himaye hakkının tanınmasını Osmanlı Devleti'nden istediler²⁶⁹.

Osmanlı murahhası Abdürrezzak Efendi, Kırım'ın serbestliği konusundan vazgeçmeleri için Ruslar'a 40-50 bin akçe teklif etti. Bunun üzerine Rus murahhası Obreskov, "Biz Tatar'a sizi başlıbaşınıza adam ederiz diye söz verdik. Sözümüzden dönmeyiz" diyerek cevap vermiştir²⁷⁰. Ruslar'ın ısrarı karşısında Türk tarafı barışı sağlayabilmek için maddelerden bir tanesi hariç kabule razı oldu. Kabul edilmeyen madde, Kerç ve Yenikale'nin Ruslar'a terk edilmesi ile ilgili olandı. Osmanlı son dereceye gelmedikçe bu iki mevkiden vazgeçmeyecekti. Hatta, Ruslar bu taleplerinden vazgeçerlerse 70 milyon guruş verecekti. Bu teklif karşısında Obreskov, 70 milyon karşılığında söz konusu yerlerden vazgeçmemizi bırakın, Rusya'nın kendisinin bu meblağı Osmanlı'ya vermeye hazır bulunduğunu bildirdi. Bu itilafın çözülememesi üzerine barış görüşmeleri sonuçsuz kalarak 22 Mart'ta kesildi. Harp yeniden başladı²⁷¹.

Bükreş'ten sonra harekete geçen düşman, Karasu'ya oradanda Ruscuk'a geldi. Ruslar Ruscuk'da başarılı olamadılar. Karasu'daki Baht Giray'ın birlikleri hücumlara dayanamayıp 7 Haziran 1773'te Pazarcık'a çekilmeye mecbur kaldı.

²⁶⁸ Albert Sorel, *a.g.e.*, s. 328.

²⁶⁹ Albert Sorel, *a.g.e.*, s. 335.

²⁷⁰ Giridi Ahmed Resmi, *IIÜlasatü'l İ'tibâr*, s. 57.

²⁷¹ Albert Sorel, *a.g.e.*, s. 336

Bu sıralarda Romanzof da Silistre'ye hücum etmekteydi. Romanzof'a diğer Rus kumandanları da katıldı. Silistre'de yapılan çarpışmalarda Ruslar 8 bin ölü vererek çekildiler. Romanzof'u mağlup eden serasker Osman Paşa'ya Gazi'lik ünvanı verildi.

Romanzof'un Tuna'nın öbür yakasına geçmesini önlemek için Numan Paşa Kaynarca'ya gönderildi. Paşa burada büyük bir bozguna uğradı. Karasu'daki Dağıstanlı Ali Paşa'nın birlikleri de mağlup edildi²⁷². Bu sıralarda, ordugah merkezi Şumnu'da bulunan serdarıekremin durumu da hastalığı sebebiyle iyi değildi. Harbin başlaması ile beraber Babiâli ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmalara başladı. Akdeniz donanması komutanlığına yaşı oldukça ilerlemiş olan Moldovancı'nın yerine Çanakkale seraskeri Hasan Paşa atandı. Karadeniz filosu komutanlığına Kelleci Osman Paşa getirildi. Osmanlı'nın, Karadeniz donanmasının amacı Kırım'ı almaktı²⁷³.

3.4. KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI

Osmanlı Devleti ilerigelenleri sürekli gelen mağlubiyetler karşısında antlaşmaktan başka çare olmadığına kanaat getirdi. 1 Temmuz 1774'te Türk elçileri Silistre'den birkaç saat mesafede bulunan Rus generali Romanzof'un karargahına gittiler. 4 saat süren görüşmeden sonra sulh yapılmasına karar verildi²⁷⁴. Sulh için Temmuz 1774'de Nişancılık rütbesi ve büyük elçilik payesi olan Hacı Ahmed Resmi birinci elçi, Reisülküttap ve büyükelçilik payesi bulunan İbrahim Münip Efendi'de ikinci elçi olarak tayin edildiler²⁷⁵. 16 Temmuz 1774 günü Rus temsilcisi Reprin ile kaynarca'da ilk toplantıyı yaptılar. Fokşani ve Bükreş kongrelerinde tesbit edilen noktalar üzerinde tartışmalar yapıldı. Nihayet 7 saat süren görüşmeden sonra ertesi günü yani 17 Temmuz 1774'de antlaşmaya varıldı. Ruslar imzalı nüshayı 4 gün geciktirerek metni 21 Temmuzda gönderdiler. Çünkü bu tarih, Ruslar'ın 63 yıl önce zor şartlar altında

²⁷² Hammer, *a.g.e.*, cilt 16, s. 241, 242, 244, 246.

²⁷³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 421

²⁷⁴ Albert Sorel, *a.g.e.*, s. 347.

²⁷⁵ B.O.A., *Cevdet Tasnifi Hariciye*, cilt 1, Belge No:2664.

kalarak imzaladıkları Prut antlaşmasının tarihiydi. Bunun intikamını aldıklarını ifade etmek istiyorlardı. Antlaşma mekanının Kaynarca olması ise; Romanzof'un arkadaşlarının kanının döküldüğü yer olmasından dolayı idi²⁷⁶. Antlaşma maddelerinin tamamı için bkz. Ek.

3.4.1. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Değerlendirmesi

Küçük Kaynarca Antlaşması Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdiği çok ağır şartları içine alan bir yenilgi vesikası olması açısından oldukça mühimdir. Fokşani ve Bükreş müzakerelerinde hazırlanmış olup Küçük Kaynarca'da son şeklini alan bu antlaşmanın metni Rus diplomatik usulleri ve başarılarını ortaya koyması yönünden ayrı bir önemi haizdir. 28 esas, 2 ayrı maddeden ibaret olan antlaşma ile Osmanlı Devleti, Dinyeper ve Dinyester arasında geniş bir sahayı Rusya'ya bırakıyordu. Yine Kırım Hanlığının müstakil olduğunu kabul edip İstanbul'daki Rus kilisesinin Rusya'nın himayesi altında bulunmasını da onaylıyordu²⁷⁷. Bu himaye meselesi daha sonra çeşitli yorumlara sebep olmuş, tarihçiler arasında görüş ayrılıkları doğurmuştur. Himaye meselesinde olduğu gibi diğer bazı maddeler üzerinde de yorum farklılıkları ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi, muharip tarafların maddeleri istedikleri gibi yorumlamaları yanında, antlaşmanın orjinal dilleri olan Türkçe, Rusça, İtalyanca yazılan nüshalar arasındaki tutarsızlık idi. Bu uçurum, antlaşmanın o çağın diplomasi dili olan Fransızcaya çevirisi yapılmasıyla daha da büyümüştür²⁷⁸.

Akdes N. Kurat'a göre antlaşmanın en önemli maddesi, Kırım Hanlığının bağımsızlığını içeren 3. madde idi. Yani "Kırım, Bucak, Kuban, Yedisian, Canboyluk, Yediçkül Tatarları hiçbir yabancı devlete tabi olmayacaklardı". Yine bu maddede Kerç, Yenikale ve o bölgedeki bazı kaleler Ruslar'a kalıyordu. Böylece Ruslar, bu kaleler sayesinde Kırım'ın kontrolünü ellerinde bulunduracaklar, dolayısıyla de bağımsız Kırım'ın Rusya'ya ilhakı yolunda da önemli adımlar atılmasını sağlayacaklardı²⁷⁹. Nitekim Kuban ve Yedisian

²⁷⁶ Hammer, *a.g.e.*, s. 264.

²⁷⁷ A.N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 27, 28.

²⁷⁸ Alan Palmer, *a.g.e.*, s. 75.

²⁷⁹ A.N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 28.

Tatarlarına serbestiyet verilmesi, Kerç, Yenikale ve Kefe'nin elden çıkması, Karadenizin kuzeyindeki Osmanlı hakimiyetine son vermişti²⁸⁰.

Antlaşmanın 8. maddesi, Rus uyrukluların ve din adamlarının Osmanlı sınırları içinde ne kadar rahat hareket edebileceklerini içermektedir.

Dikkati çeken diğer bir madde ise 11. madde idi. Bu madde ile Rusya, Osmanlı Devleti'nde tam bir ticaret serbestliği elde etmekle kalmamış, Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı'dan aldığı imtiyazları (ekonomik, adli kapitülasyonlar) bir anda elde etmiştir. Hatta onlara verilen hakları da aşarak "Osmanlı ile ticarete birçok müsadeye mazhar olan millet" olma imtiyazını kazanmıştır²⁸¹. Böylece Karadeniz'de yüzyıllarca süren Türk hakimiyeti son bulmuştur. Bu madde, Rus ticaret gemilerine Karadeniz ve Akdeniz havzalarını açtı. Karadeniz'den ortak istifade edilecekti. Karşılıklı temin ilkesine dayanarak her iki taraf memleketleri sahillerinde dolaşabileceklerdi. Rus gemileri Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e serbestçe geçme hakkını elde ediyordu²⁸².

Antlaşmanın en çok üzerinde durulan ve çeşitli yorumlara sebep olan maddeleri ise, 7. ve 14. maddelerdi. Bu maddelerde çıkan anlaşmazlık Rusya'nın Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Ortodoks Hristiyanları himaye hakkını alıp almadığı ve dolayısıyla Osmanlı içişlerine müdahale edip edemeyeceği meselesi idi. Tartışmalara yol açan bu antlaşma maddelerine bakacak olursak; 7. madde şu şekilde idi:

"Devlet-i Aliyemiz teahhüd ider ki Hristiyan diyanetinin hakkına ve kinisalarına kaviyyen sıyanet ide ve Rusya Devleti'nin elçilerine vire ki her ihtiyacda gerek ondördüncü maddede zikr olunub mahrusa-i Konstantiniyye'de beyan olunan kinisa-yı mezkûre ve gerek hademesinin sıyanetine ibraz-ı tefhimat-ı mütenevvia ile ve elçi-yi mumaileyhin bu gûna aruzı Devlet-i Aliyye'min dost-ı safive hemcivarı olan devlete müteallik âdem-i mutemedi tarafından kabul eylemeleri Devlet-i Aliyye'miz teahhüd ider".

²⁸⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / II. Bölüm, s. 186.

²⁸¹ Cemal Tuğın, "Küçük Kaynarca", *İ.A.*, cilt 6, İstanbul 1955, s. 1070.

²⁸² Serge Gorianov, *Devlet-i Osmanîyye Rusya Siyaseti*, (çev. Macar İskender, Ali Reşad) Kanaat Matbaası, İstanbul 1331, s. 28, 29.

14. madde ise: “Düvel-i saireye kıyasen kilasa-yı mahsusadan maada Galata tarafından Beğoğlu nam mahallenin yolunda tarik-i amda Rusya Devleti bir kinisa itdirmek caiz ola. İş bu kinisa kinisa-yı avam olub Ruso Grek kinisasi tabiriyle tesmiye ve ilelebed Rusya Devleti'nin elçisi siyanetinde olub her dürlü tearruz ve mudahaleden emin ve beri ve hiraset oluna”²⁸³.

Avrupalı tarihçi Nikolas Iorga 7. maddede, “Rusya, bütün dindaşları üzerinde kendisine himaye hakkı temin etti” demektedir. Eduart Drialut, “Rusya'nın Hristiyan dinini devamlı himaye etmesine Babıali'nin razı olduğunu gösteren formüller vardır” diyerek himaye hakkını elde ettiğini belirtmiştir²⁸⁴.

Cemal Tukin, Küçük Kaynarca adlı makalesinde “Rusya bu antlaşma ile Ortodoksları himaye hakkını elde ettiğine kani bulunuyordu”²⁸⁵ diye yazarak taraflar arasındaki yorum anlayışından doğan farklılığı ifade etmiştir.

Türk tarihi üzerinde çalışmaları ile tanıdığımız Bernard Levis de: “Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rus imparatoriçesine, bizzat kendi Ortodoks Hristiyan tebası üzerinde fiili bir hamilik haline gelen müdahale hakkı tanıdı”²⁸⁶ şeklinde yorumlamıştır.

Albert Sorel ise; Ruslar, 7,14,17, 23'ncü maddelere dayanarak, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimler üzerindeki kanuni haklarına müdahale etmeye başlayacaklardır. Ruslar'ın böyle bir hakkı olduğu antlaşmanın herhangi bir yerinde yazılmamıştır. Ancak! “Şark ve şark kavimlerinin fikrinde din ile siyaset, hukuk ile ahlak ayrı kabul ediliyordu. İşte bu noktadan hareketle Rusya, Türkiye'nin içişlerine müdahale etme hakkının aldığı anlamı çıkarılabilir”²⁸⁷. Yani Sorel ,Rusya'nın himaye ve müdahale hakkının olabileceğini beyan etmiştir.

Bir kısım hukukçu ve tarihçiler himaye anlamı çıkardığı gibi bir kısmı da böyle bir mananın olmadığını ifade etmişlerdir.

²⁸³ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, cilt 1, T.T.K. , Ankara 1953, s. 124,126.

²⁸⁴ Roderic H. Davison, “Küçük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı X,XI, Yıl 1979-1980 Ayırbaşım, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1981, s. 346.

²⁸⁵ Cemal Tukin, *a.g.m.*, s. 1070.

²⁸⁶ Bernard Levis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, (çev. Metin Kıratlı) T.T.K., Ankara 1991, s. 37.

²⁸⁷ Alber Sorel, *a.g.e.*, s. 349, 350.

Nitekim bunlardan biri Stanford Shaw'dır. Shaw'a göre, Çariçe'ye İstanbul'da bir Ortodoks kilisesi kurma ve koruma hakkı tanınmıştır. Daha sonraları bu hak Ruslar tarafından, Osmanlı içindeki bütün ortodoks kiliseleri ile prensliklerin haklarını da koruma anlamına alınmıştır. Bu anlayış bir sonraki yüzyılda Ruslar'ın menfaatleri doğrultusunda Osmanlı içişlerine karışmalarına imkan tanıdı. Shaw, bu şekildeki yorumuyla Rusya'nın himaye hakkının olmadığını, kendi çıkarları için böyle bir mana ortaya koyduğunu ifade etmiştir²⁸⁸.

Türk-Rus münasebetleri üzerine çalışan Türk tarihçisi Akdes N. Kurat ise, "Antlaşmada açık olarak Rusya'nın Osmanlı ülkesindeki ortodoksları himaye eder, diye bir hüküm yok" der. Kurat'a göre, Rusya'nın bu hakkı elde ettiği yolundaki çıkarımları, şimdiye kadar Osmanlı Devleti ile Hristiyan devletler arasında yapılan antlaşmalarda böyle bir maddenin bulunmamasından kaynaklanmaktadır. İlk defa Rusya'nın böyle madde koydurması, sanki Ruslar'a Ortodoksların haklarının savunuculuğu görevi verilmiş gibi algılanmıştır²⁸⁹ şeklinde yorumlamaktadır.

Gayrimüslimler üzerinde çalışmış olan Gülnihal Bozkurt, gayrimüslimlerin hukukî durumunu incelediği kitabında Küçük Kaynarca antlaşmasının bu maddeleri ile ilgili olarak; Osmanlı Devleti Hristiyan dinini ve kilisesini kendisi koruyacağına dair teminat vermiştir. Rus elçilerine de, 14. maddede belirtilen kilise ve hademelerini koruma hakkı verir. Bu ibarelerden, Rusya'nın Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan Ortodokslar ve onların kiliseleri üzerinde bir koruma hakkı aldığını çıkarmak mümkün değildir²⁹⁰, demektedir.

Alan Palmer'in yaklaşımı da Osmanlı lehinedir. O, "Hristiyanların ve kiliselerin kesin korunmasını Rus hükümdarlarına değil, Babıaliye vermektedir", diye yazmaktadır. Bunun yanında mezhepler için ayrıca hüküm bulunmadığından Ortodokslar'la beraber Hristiyanların korunması

²⁸⁸ Stanford Shaw, *a.g.e.*, s. 340.

²⁸⁹ A.N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 29.

²⁹⁰ Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, T.T.K., Ankara 1989, s. 36.

sorumluluğunun da Babiali'de olduğunu belirtmiştir²⁹¹.

7. maddeyi okuduğumuzda, Rusya'nın Osmanlı Devleti içindeki Ortodoksları himaye etmediği ortadadır. Bir kere, Osmanlı Devleti eskiden beri Hristiyan hakları ve kiliselerin korunması hususundaki yükümlülüğünü kağıt üstünde üzerine almıştır. Yine aynı maddede belirtildiğine göre, Osmanlı Devleti 14. maddede adı geçen "İstanbul'daki kilisenin veya bu kilise hizmetlilerinin ihtiyaçlarının karşılanmasını ve korunmasını taahhüd eder. Hatta Rusya devleti elçileri dahi korunma ve ihtiyaç dahilinde istekte bulunabilirler. Elçilerin istekleri dost, samimi ve komşu bir devletin güvenilir kişisinin isteği gibi kabul edilir." Bu ibarelerden de anlaşılacağı üzere Rusya'nın direk bir himaye hakkı söz konusu değildir. Bu sadece, güçlü olmasının verdiği statü gereği yaptırım gücünün etkili olmasının bir göstergesidir.

14. madde ise açık bir şekilde sadece İstanbul'daki bir kilise ile ilgilidir. Bu maddeki hakların diğer kiliseler içinde geçerli olduğunu saymak tamamen menfi bir çıkarım olur.

Küçük Kaynarca Antlaşma'sının 7.ve 14. maddelerinde, Rusya'nın Ortodokslar üzerinde umumi bir temsilcilik, himaye veya bunlara dayanarak müdahale hakkı kesin bir dille ifade edilmemiştir. Öyleyse bu tür görüş ayrılıkları nasıl çıkmıştır? Roderic Davison buna 3 madde ile cevap vermiştir.

İlk olarak, Rusya'nın kilise yapmak ve tamir etmek gibi haklar alması, Eflak ve Boğdan gibi iki eyalette açık bir temsilcilik üstlenmesi kendisinde hamilik rolünün olduğunu hissettirmiştir. İkincisi; Antlaşma sona erdikten sonra, Katerina ve danışmanlarının Hristiyan haklarını ön plana alarak antlaşmaya menfaatleri doğrultusunda yeniden yön vermek istemeleridir. Üçüncüsü; Antlaşmanın 1775'de Fransızca olarak yayınlanması idi. Rusya diplomasi dili olan Fransızcaya çevirirken bilerek bazı çarpıtmalarda bulunmuştur. Fransızcaya yapılan bu tercümeden birçok kişi istifade ederek metni değerlendirmiştir²⁹².

Ruslar, gayrimüslimlerin hakları ile ilgili hükümleri öyle bir intizam ile

²⁹¹ Alan Palmer, *a.g.e.*, s. 76.

²⁹² Roderec H. Davison, *a.g.m.*, s. 357, 358.

muahedenin içine serpiştirmişler idi ki, daha sonra bu durum Rus diplomatların yetenek ve mahareti olarak nitelendirilecektir²⁹³.

İki taraf arasında mesele olacak olan diğer bir konu da konsoloslukların kurulması meselesi idi. Antlaşmanın 11. maddesinde “*Rusya devleti tarafından lazım görülecek amme-i mevâkide konsoloslar ve konsolosvekillerinin tayinine Devlet-i aliyemiz canibinden ruhsat verilip dost olan sair düvelin konsolosları itibar olundukları gibi merkumları dahi muteber tutula*”²⁹⁴, denilmekte idi. Nitekim Rusya bu maddeye dayanarak geciktirmeden Arşipel adalarından birine konsolos tayin etti. Fakat, Rusya daha sonra ki yıllarda (1780’lerde) Eflak, Boğdan, Besarabya’ya Sergius Laskeref adında Gürcü asıllı birisini konsolos tayin etmek istediğinde Babıali bunu onaylamaktan kaçınmıştı. Çünkü Babıali konsolosların niyetlerinin Rusya lehine çalışmalar yapmak olduğunu biliyordu. Bu nedenle Osmanlı Devleti Hristiyan devletlerin konsoloslarının bulunduğu yerlerde ve gelişmiş ticaret bölgelerinde Çariçe’nin konsoloslar bulundurabileceğini ileri sürdü. Eğer Rusya, Laşkeref’in konsolos tayin edilmesi hususunda direnirse, Babıali bunu düşmanca bir hareket ve dolaylı yoldan Tuna eyaletlerine yerleşmek olarak algılayacaktır²⁹⁵.

Bu ihtilafların gittikçe artması sebebiyle Fransa aracılık yaptı. Fransız elçisi St. Priest yeni konsolosun oturacağı şehir olarak Akkerman’ı teklif etti. Reis Efendi ise Silistere’nin uygun olacağı belirtti. Nihayet, Yaş ve Bükreş’te Rus konsolosluklarının açılması ile mesele halledildi²⁹⁶.

3.4.2. Küçük Kaynarca Antlaşmasının Sonucu

1774 tarihli Küçük Kaynarca antlaşması Osmanlı Devleti’nin bir dönüm noktasıdır. Bu vesika yalnız toprak kayıplarını içermez. İlk defa bir devlete karşı bir savaşın kaybedilmesi sonucunda imzalanan bu antlaşma ile yabancı devletlerin Osmanlı Devleti’nin içişlerine karışması çığırını açılmıştır. Osmanlı Devleti’nin parçalanmasına giden yoldaki ivmeye hız kazandırmıştır. Bu

²⁹³ Albert Sorel, *a.g.e.*, s. 350.

²⁹⁴ *Muahedat Mecmuası*, cilt III, s. 260.

²⁹⁵ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, cilt 9, s. 19.

²⁹⁶ Hammer, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 9, s. 20.

antlaşmaya dayanarak Ruslar'ın Kafkasya'yı istilaları kolaylaşmış ve Balkanlar'da Rus nüfuzu kuvvetlenmiştir.

Antlaşma ile Kırım'a güya bağımsızlık verilmişti. Kırım'ı dini yönden Türkiye'ye bağlı kalmışsa da gerçekte Rus nüfuzu altına düşüyordu. Karadeniz ise artık, bir Türk gölü değil Rusya ile müşterek kullanılacak bir denizdi. Burada, Osmanlı mühim bir toprak kaybına uğramamıştı (Kırım hariç), fakat prestij kaybı çok büyüktü²⁹⁷.

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra, Rusya, gerek Türkiye'de ve gerek Lehistan'a boyun eğdirip hükmetmek için ayrılık fikirleri işleyip karışıklıklar çıkarmaya başladı. Hükümet içinde bir grubu kendine alet ederek bu grub lehine -gerçekte kendi emelleri için - müdahale hakkını kendi üzerlerine almaya çalıştı. Gerek Varşova'da gerek İstanbul'da takip edilen siyaset bu olmuştu²⁹⁸. Avusturya'nın İstanbul elçisi Baron de Tott antlaşma sonucu ile ilgili olarak Viyana'ya gönderdiği 3 Eylül 1771 tarihli raporda şöyle yazmıştır: "Ne olursa olsun, bu antlaşma hakkında bilinen şeyler, şu neticeyi çıkarmaya yeter: Antlaşma hükümleri Rus diplomatlarının maharetlerine örnek, Türk müzakerecilerinin de ahmaklığına ender bir misal olacak şekilde, bir birine çatılmıştır. Bu antlaşma maddelerinin ustaca terkibiyle, Osmanlı Devleti artık bugünden itibaren bir nevi Rus eyaleti haline gelmektedir. Bu eyaletten, Saint Petersburg Sarayı para, asker vesaire çekebilir. Nihayet, Rusya ileride ona kendi kanunlarını dikte edebileceğinden ve elinde de bunları kabule sultanı zorlayacak vasıtalar bulunduğundan, eyaleti kesin surette uygun göreceği zamana kadar, belki birkaç yıl daha, burada padişah adına hüküm sürmekle yetinecektir"²⁹⁹.

Antlaşma, çözülmeye başlayan devletten faydalanmak veya pay almak iseteyen Avrupalı devletleri harekete geçirdi. Ancak aralarında ki mevcut rekabet Osmanlı Devleti'nin ömrünün o kadar kısa olmayacağını ilk göstergesi

²⁹⁷ Yılmaz Öztuna, "Osmanlı İmparatorluğu", *Türk Ansiklopedisinden Ayrışım*, cilt XXVI, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1977, s. 108.

²⁹⁸ Albert Sorel, *a.g.e.*, s. 351.

²⁹⁹ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, cilt I, T.T.K., Ankara 1953, s. 141.

olmuştu. Nitekim 1832 Mehmet Ali Paşa olayında, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sonunda tehlikeye düşen İstanbul'u kurtaran en önemli sebep, devletlerarası rekabet olmuştu.

Antlaşmanın yorumu konusunda, Türk tarafı açısından düşünülen bütün bu olumsuzluklara karşılık, Alan Palmer olumlu bir yönün de olduğunu söylemiştir. Sultana daha önce görülmediği kadar geniş yetkiler verildiği ve Osmanlıların tüm dünya müslümanlarının lideri olma iddiasının ilk kez uluslararası bir ortamda onaylandığını yazar³⁰⁰. Evet, antlaşmanın 3. maddesine bakıldığında bu anlam çıkmaktadır. Burada Kırım'ın siyasi sahada müstakil olduğu yazılarken, ruhani yönüyle de halifeye bağlılığı vurgulanmaktadır. Yalnız şu noktaya dikkat edilmedir. Osmanlı Devleti'nin dünya müslümanlarının liderliği rolünü alması daha çok dini sebeplerden dolayı değil kendi siyasi çıkarlarını korumak için olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim, Kırım bunun bariz örneklerinden birisidir. XVIII. yüzyıl boyunca Kırım'ı korumasının arkasındaki gerçek sebep bölgenin dini yapısı değil stratejik önemidir. Yine Osmanlı Devleti'nin yıllardır ihmal ettiği ve Kırım Hanlığı'nın insafına bıraktığı Kafkasya'da da durum aynı olmuştur. Osmanlı Devleti, VI. İvan döneminden beri Kafkasya için tehlike arz etmeye başlayan Rusya'ya, ta ki kendi sınırlarını tehdit edinceye kadar dikkate değer bir önem vermemiştir. Ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Ruslar'ın bölgede oldukça etkili hale gelmesi ile harekete geçme ihtiyacını hissetmiştir.

Antlaşmanın ve hatta savaşın diğer olumlu bir yönü, uyarı mahiyetini de taşımasıydı. Devletin üst makamında bulunanlarda yeni bir anlayışın yerleşmesini sağlayacaktı. Osmanlı Devleti'ne çağdaş bir görüntü verme yolundaki köklü reformların başlamasına sebep olacaktı³⁰¹.

³⁰⁰ Alan Palmer, *a.g.e.*, s. 75.

³⁰¹ Robert Mantran, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti Avrupa Baskısı", (çev. Server Tanili), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi - I*, Cem Yayınları, İstanbul 1995, s. 348.

II. BÖLÜM

4. KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI'NDAN YAŞ ANTLAŞMASINA KADAR OLAN OSMANLI-RUS MÜNASEBETLERİ

4.1. KAYNARCA ANTLAŞMASI'NIN UYGULANMASI

4.1.1. Abdülkerim Efendi'nin Sefareti

Temmuz 1774'de imzalanan Kaynarca Antlaşması'nın 27. maddesi gereğince antlaşmayı kuvvetlendirmek için iki tarafın birbirlerine büyük hediyelerle elçi göndermeleri kararlaştırılmıştı. Bu amaçla Osmanlı Devleti Divan-ı Hümayun'dan Çavuşbaşı Abdülkerim Efendi'yi Rumeli Beylerbeyi payesiyle büyükelçi olarak Rusya'ya gönderdi. 2 Şubat 1775'de elçi İstanbul'dan ayrılarak Lehistan'a oradan Kiyef'e oradan da Moskova'ya ulaşmıştı. Elçi, Rusya'da bulunduğu sürece Türk ve müslüman esirler konusunu gündeme getirdi. Ancak olumlu sonuç alamadı. 1 Temmuz 1776 tarihinde de İstanbul'a döndü³⁰².

4.1.2. Necati Efendi'nin Sefareti

Büyükelçi Kemal Girgin, yazmış olduğu Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz adlı eserinin 89. sayfasında Rusya'ya elçilik ile giden Necati isimli bir şahıstan bahsetmektedir. Fakat açıklama yapılmamıştır. Fazla bilgi olmayan bu eser hakkında Faik Reşit Unat ise "Kırım Tarihi veya Necati Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi" adıyla yayınladığı yazıda eserin asıl adının

³⁰² Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, s. 127, 130, 132.

Tarih-i Kırım olduğunu yazmış ve yayınlamıştır. Eserin yazarı; Kırım'ın Osmanlı idaresinden çıkmasını ve Kaynarca Antlaşması ile neticelenen savaşta Kırım cephesinde olan olayları, Kırım'ın Ruslar tarafından nasıl ele geçirildiğini, Türklerin burayı nasıl müdafaa ettiğini ve bu savaş sonunda esir düşmüş olan Kırım seraskeri Silahtar İbrahim Paşa ile maiyetinin Petersburg'a yapmış olduğu seyahatten ve bu seyahatte gördüklerinden bahsetmektedir³⁰³.

4.1.3. Kaynarca Antlaşması'ndan Sonra Kırım Meselesinin Şekillenmesi

Yıllar boyu Ruslar'ın Karadeniz'e inmesini önleyen başlıca kuvvet, devletin sağ kolu olan Kırım Hanlığı idi. Osmanlı Karadeniz'de ve Kuzey sınırlarında bu Türk-Müslüman hanlığına dayanıyordu³⁰⁴. Bu yüzden 1768 Osmanlı-Rus Savaşı başladığında, II. Katerina yalnız Lehistan'ı değil Kırım'ı da almayı tasarlıyordu. Rus hükümetinin bu isteği savaşın devam ettiği sıralarda Kırım mirzalarına ve Kuban'daki Tatar büyüklerine gönderdikleri kışkırtıcı yazılarda görülmüştü.

II. Katerina'nın tahta çıkışı, Ruslar'ın Tatarlar'a karşı uyguladıkları politikada köklü bir değişim getirdi. Kraliçe, ülkesinde çıkabilecek huzursuzlukları -Pugaçev isyanı gibi (1773)- önlemek için bazı grublara iyi davranma yolunu seçti. Tatarlar'a yapılan dini baskılara son verdi. Rusya ile Sibiry müslümanları için Orenburg'da dini bir cemaat kurdu. Rus endüstrisi ile müslüman olmayan bölgeler arasında kurulacak ticari ilişkilerde aracılık yapacak olan Tatar tüccarlarına kolaylıklar sağladı³⁰⁵.

Kaynarca Antlaşması ise Ruslar'ın işini daha da kolaylaştırıyordu. Antlaşmanın 3. maddesi ile Kırım'a bağımsızlık verilmişti. Ayrıca birçok kale

³⁰³ Faik Reşit Unat, "Kırım Tarihi veya Necati Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi", *Tarih Vesikalari Dergisi*, cilt 3, sayı 13, İstanbul Ağustos 1944, s. 60,61.

³⁰⁴ Halil İnalçık, "Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi", *Bellekten*, sayı 30, Yıl 1944, s. 185.

³⁰⁵ Alexandre de Bennigsen, "Çarlık ve Sovyet Hakimiyeti Altındaki Türkler", (çev. Kemal Aytaç), *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 41, Yıl Nisan 1986. s. 161, 162.

Ruslar'a bırakılmıştı. Böylece, Kırım stratejik açıdan Rus tehlikesi altına giriyordu³⁰⁶. Osmanlı Devleti ise, Kırım'ı tehlikeden kurtarmak için antlaşmayı müteakip Kırım Hanlığına Sahip Giray getirdi. Yeni Han'a menşur ile teşrifat-ı hümayun göndedi. Ancak, Rusya'nın Kırım'ı bırakmaya niyeti yoktu. Müdahale için fırsatlar kollamaya başladı. Her Han değişikliğinde halk arasında ikilikler çıkmakta idi. Bu fırsatları iyi değerlendirerek Tatar halkının içine fesad yerleştirip fitne çıkarmaya çalıştılar. Karışıklıktan sonra da bölgeye asker sokarak kendi istediği han adaylarından birini destekleyerek nüfuzunu sürdürmeyi planladılar. Bu kargaşalık, Ruslar'ın, Kırım'ın içişlerine karışmasına ve kısa zamanda eli altına girmesini kolaylaştırdı³⁰⁷. Çok geçmeden, Ruslar'ın kendi ülkelerini ele geçirmek amacıyla olduğunu anlayan Kırimlılar Osmanlı Devleti'ne delegeler göndererek yardım istediler. Bağımsızlık istemediklerini, Osmanlı sultanlarına tâbi olmak taraıdarı olduklarını bildirdiler³⁰⁸. Bu istek Kaynarca antlaşma maddesine aykırı bir talepti. Çünkü Kırım'ın bağımsızlığını her iki taraf da kabul etmişti. O sırada Kefe'de bulunan Kırım Hanlarından IV. Devlet Giray bulunduğu bölgede mirzaları kendine çekip Tatarlar'ı harekete geçirerek Kırım'ın bağımsızlığına karşı çıktı. Osmanlı'nın metbuluğunu istiyordu. İşte bu sebeplerle, Rus yanlısı Sahip Giray'ın aleyhine ortaya çıkan hava, Devlet Giray'ın işine yaradı³⁰⁹.

4.1.4. Devlet Giray'ın Han Olması

Kırım halkı Osmanlı sultanına dilekçe yazarak Sahip Giray'ın Hanlığa sıkıntılı bir zamanda getirildiğini, Devlet Giray Kırım'a döndükten sonra Sahip Giray'ı kimsenin han tanımayacağını bildirdiler. Osmanlı Devleti'nden Devlet Giray'ın hanlığını onaylamasını istediler³¹⁰. Devlet Giray 1775 Haziran'ında

³⁰⁶ A.N. Kurat, *IV-XVIII. Yüzyılda Karadeniz'in Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri*, Murat Kitabevi Yayınları, Ankara 1992, s. 267.

³⁰⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt 1, İstanbul 1994, s. 300.

³⁰⁸ Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., s. 162.

³⁰⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt 1, İstanbul 1994, s. 313.

³¹⁰ Musatafa Nuri Paşa, a.g.e., s. 162.

İstanbul'a bir elçilik heyeti gönderdi. Kalgay, Nureddin³¹¹, Kadiasker ve 200 mirzadan oluşan bu heyetin vazifesi Devlet Giray'ın hanlığının Babiâli tarafından tanınması ve mümkün olursa padişahın askeri yardımını sağlamaktı. Osmanlı Devleti Devlet Giray'ın hanlığını tanımıştı. Ancak bu gelişmeler her an mücadele için fırsat kollayan Ruslar'a yeni imkanlar verdi. Babiâli'yi antlaşma şartlarına uygun hareket etmemekle suçladılar. Sadece din ve devlet adamlarını tayin etmekle yetkili olduğu halde bunun haricinde gümrük memurlarını da tayin ettiğini ileri sürdüler³¹². Ruslar'ın amaçları kendi kontrollerinde birisini Kırım'a han yapmaktı. Ayrıca Kırım içindeki halka hediye vererek veya başka yollarla kandırarak kendi taraflarına çekmek için çalışmalarını da eksik etmiyorlardı. Ruslar Kırım içindeki çalışmaları sayesinde, halkı Devlet Giray'dan şikayet eder bir vaziyete getirmeyi başardılar. Onun yerine Şahin Giray'ı han yapabilmek için de zemin hazırlamaya başladılar³¹³.

4.1.5. Şahin Giray'ın Han Olması

Katerina 1774'te Şahin Giray'ı, kardeşi Sahip Giray'ın elinden kurtararak Kırım'dan almış götürmüştü. İleride Kırım'ı parçalamak için kullanabileceğini hesaplamıştı. Şahin Giray'ın güçlenmesi için nüfuzu altında bulundurduğu Nogayların başına onu yönetici olarak seçtirmeyi başardı. Kuban bölgesindeki Nogaylar'ın Şahin Giray'a yardımını sağlamak için hiçbir maddi masraftan kaçınmadı. Ancak bu sırada çıkan Pugaçev isyanının sebep olduğu buhran dolayısıyla yeterli yardımı yapamıyor hatta kafi miktarda asker gönderemiyordu. Ancak, II. Katerina, Şahin Giray'a bir takım değerli eşyalar ve hediyeler ile Nogay yöneticilerinin gönlünü alarak Şahin Giray'ı han kabul ettireceğine inanıyordu. Fakat bu sırada Nogaylar'ın lideri bulunan Can Mambet Bey'in kendisini Nogay Han'ı görmek isteyebileceğini düşünerek endişeye düştü. Fakat

³¹¹ Nureddin:Han'dan sonra gelen en yüksek makam. Bu makama gelmiş kişi Han'ın veliahtı olarak kabul edilirdi. Ahmed Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, cilt 1, s. 230.

³¹² Yorga, *Osmanlı Tarihi*, cilt V (1774 -1792), (çev.B.S. Baykal), Ankara Üniv. Yay., Ankara 1948, s. 13.

³¹³ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt 1, İstanbul 1994, s. 364.

1775 yılında Can Mambet Bey'in Şahin Giray lehine liderlikten feragat etmesi Katerina'yı rahatlattı.

Rusya, 1775 yılı ortalarında Kırım'da han olan Devlet Giray'ın otoritesinin meşru olmadığını ileri sürerek itiraz etti. Sebeb olarak da, Devlet Giray'ın han seçilmesine Nogaylar'ın katılmamış olmasını gösterdi. Babıali ise, Nogaylar dahil bütün Kırımlılar Devlet Giray'ı han olarak tanıdılar diyerek Rusya'nın itirazını reddetti. Ruslar diplomatik faaliyetlerini bu şekilde devam ettirirken, askeri faaliyetlerini de eksik etmiyorlardı. Kırım'ın Ur Kapı'daki müdafaa bölgesine büyük askeri kuvvetlerini yığmaya başladılar³¹⁴.

Ruslar Ur Kapı'ya yığmış oldukları askerlerini bir süre sonra yavaş yavaş Kırım içlerine sokmaya başladılar. Bu sırada Osmanlıların doğuda İran ile harbe hazırlandıklarını da bildiklerinden Kırım'a müdahale etmekten çekinmiyorlardı. Osmanlılar'ı her zaman destekleyen Fransa da artık yoktu. Çünkü bu sırada Amerika savaşları vardı ve onunla meşgul oluyordu³¹⁵. İşte bütün bu fırsatları iyi değerlendiren Rus generali Prozorovski 21 Kasım 1776'da 14500 kişi ile Ur Kapı'ya saldırdı ve hiçbir mukavemet ile karşılaşmadı. Askerlerin Kırım'a girmesi ile de bölgeden İstanbul'a göçler başladı. Giray ailesinden birçok kişi de güvenliklerinin İstanbul'da mümkün olacağını düşünerek buldukları yeri terkettiler. Osmanlılar'ın bakmakta oldukları Kırımlı sayısı gün geçtikçe arttı.

Ruslar, Kuban bölgesindeki çalışmaları neticesinde nihayet Devlet Giray'dan 1 yıl 7 ay sonra Şahin Giray'ı han olarak kabul ettirmeyi başardılar. İlk kabul eden Bucaklar oldu. Ocak 1777'de, bütün Nogaylar'ın han olarak seçmesi için çalışmalar yapıldı. Devlet Giray ve onu destekleyenler henüz tahttan feragatini bildirmedi. Gerek Ruslar'ın Kırım'daki faaliyetleri gerekse Osmanlı idaresinde Ruslarla sulh isteyenlerin iktidara gelmesi Devlet Giray'ın durumunu güçleştirdi. Zor duruma düşen Han, İstanbul'a gitmeye karar verdi. Yanına aldığı 32 mirza ile 9 Nisan 1777'de İstanbul'a geldi. Bundan sonra Şahin

³¹⁴ Alan Fisher, a.g.m., sayı 76, s. 27, 28, 29, 30.

³¹⁵ Fransa, Amerika'nın bağımsızlığı için İngiltere ile mücadele halinde idi.

Giray'ın han olmasını engelleyecek bir güç kalmadı³¹⁶.

Rusya kendi tarafını tutan Şahin Giray'ın hanlığını sağladıktan sonra Kırım'ın serbestliği fikrini halka zorla benimsetmek niyetinde idi. Nitekim Tatar halkının Şahin Giray'ın hanlığında serbestiyet istediğini iddia etti. Han'a yardım gerekçesiyle de bölgeye asker sokmaya başladı. Bu tavrı ile Kırım üzerine hücum edeceği anlaşılıyordu. Bunun farkına varan Kırım halkı Osmanlı Devleti'nden yardım istedi. Aynı isteği bildiren tavrı Avrupa konsoloslarına da gönderdiler. Sonuç olarak; serbestlik maddesine aykırı şekilde Rus askerlerinin desteği ile Şahin Giray han oldu. Bu olaydan sonra Selim Giray Han Kırım'ı terk ederek Osmanlı Devleti'ne sığındı³¹⁷.

Tatar ileri gelenleri zorla Şahin Giray'a biat ettirildiler. Osmanlı Devleti serbestlik maddesi gereğince müdahale etmez iken Rusya şarta muhalif hareket ederek Şahin Giray'ı han seçtirdi³¹⁸. Sultan I. Abdülhamit Şahin Giray'ın han olduğunu duyunca: "Benim vezirim, Şahin Giray bir âlet-i mülahazadır, Ruslar'ın meramı Kırım'ı zabt eylemektir"³¹⁹ diyerek, Ruslar'ın amacını açık olarak böyle dile getirmişti.

Rusya'nın Şahin Giray'ı han seçtirmesine karşılık, Osmanlı Devleti de daha önce iki defa hanlık yapmış olan Selim Giray'ı tekrar han tayin ederek Kırım'a gönderdi. Rus birliklerinin desteği ile hanlığını koruyan Şahin Giray'a karşı mücadele edemeyen Selim Giray İstanbul'a geri dönmek zorunda kaldı³²⁰.

Şahin Giray 1777 Nisan'ında iktidarı eline aldı. Ancak altıncı ayında ayaklanmalarla karşılaştı. Ayaklanmalarda her ne kadar Babıali'nin eli varsa da asıl sebep içeriden kaynaklanıyordu. Şahin Giray'ın ülke içerisindeki reformlarına ve Kırım Hanlığı'nın idari sisteminde yapmak istediği köklü değişikliklere halkın tepkisi asıl sebebi teşkil ediyordu. İzlemiş olduğu siyasi ve kültürel politika sebebiyle Kırım Halkı tarafından sevilen ve güvenilen bir han

³¹⁶ Alan Fisher, a.g.m. sayı 77, s. 20, 21, 22.

³¹⁷ "Cavid Bey'in Esernamesidir", T.T.K. Kütüphanesi, Yazma Eserler Kataloğu, No: 570.

³¹⁸ "Cavid Bey'in Esernamesidir", T.T.K. Kütüphanesi, Yazma Eserler Kataloğu, No: 570.

³¹⁹ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, cilt 4 / I. Bölüm, s. 446.

³²⁰ Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., s. 163.

olamadı. Gayrimüslimler ise memnundu ve onu destekliyorlardı. Nihayet müslüman halk isyan etti ve büyük karışıklıklar çıktı. Osmanlı Devleti gelişmeler karşısında bir donanma hazırlayıp Kırım'a göndermeye karar verdi. 2 Ocak 1778'de Osmanlı Divanı, Selim Giray'ı Şahin Giray aleyhindeki Kırımlılar'ı birleştirmekle görevlendirdi. Canikli Ali Paşa'nın kumandanlığında 7-8 bin kişilik bir ordu ile 7 kalyondan oluşan bir donanmanın Kırım'a sefer yapması için karar verildi³²¹.

Osmanlı donanması 11 Mart 1778'de Akyar kalesine ulaştı. Fakat Rus kuvvetleri karaya yanaşmasına izin vermedi. Rus generali Prozorevski ile Osmanlı kaptanı arasında karşılıklı yazışmalar oldu. Osmanlı kaptanı, "Kırım'da bir tek Osmanlı kaptanı bulunmadığı halde neden bu kadar çok Rus askeri olduğunu sorduğunda, Prozorevski: Kırım hükümeti isyanı bastırmak ve katliamı durdurmak için yardımımızı istedi" diye cevap verdi. Nihayet bir süre sonra Rus ordularının desteği ile Şahin Giray isyancıların hareketini bastırdı³²². Karışıklığın giderilmesi ile Osmanlı Donanması geri dönmek zorunda kaldı. Aynı şekilde Rus askerleri de çekileceklerdi.

Kırım'da bulunan bir kısım Hristiyanlar, Rus askerlerinin bölgeden çekilmesinden sonra hayatlarının tehlikede olacağını düşünmeye başladılar. Müslümanların kendilerinden intikam alacağı endişesi doğdu. Katerina Hristiyanların kaygılarının yerinde olduğunu düşündü. Bu nedenle onları bir güney Rus eyaletine yerleştirmeye başladı. Tabi ki Kırım'dan göç bütün Hristiyanların isteği ile olmamıştı. Rum ve Ermenilerin çoğunluğu, Müslüman ahaliden şikayeti olmadıkları gibi yurtlarını bırakıp Rusya'nın meçhul bir yerine gitmeyi de arzu etmiyorlardı. Ancak Ruslar'ın oyununa gelmişlerdi. Azınlıklar gözünde kendini haklı göstermek isteyen Ruslar, yalan bir haber uydurarak, "Şahin Giray'ın Hristiyan tebayı zorla Rusya'ya sürdüğüne" dair söylentiler çıkardılar. Şahin Giray yıllardır hizmet ettiği Rus devletinden hatta Katerina'dan böyle bir hareket beklemiyordu. Gayrimüslimlerin Kırım Hanlığı bütçesine çok

³²¹ Alan Fisher, a.g.m., sayı 77-78, s. 23, 9, 10.

³²² Alan Fisher, a.g.m., sayı 78, s. 12

büyük katkısı vardı. Bundan sonra bu bitecekti. Bunun yanında Katerina'nın kendisinden desteğini çekmesi, Hristiyan tebadan çok az destekçisinin kalması Şahin Giray'ın hanlıktan çekilmesi gerektiğini anlamasına sebep oldu. Baheçesaray'ı terkedip meçhul bir yere gizlendi³²³.

Osmanlı devlet adamlarının bir kısmı Mart 1778'de Kırım'a yapılan deniz seferinin sonuçlarından memnun kalmamışlardı. Bu nedenle yaz sonunda tekrar bir sefere çıkılması için karar verdiler. Donanmanın başına Gazi Hasan Paşa getirildi ve oldukça kuvvetlendirildi. Fransız elçisi Kont de Saint-Priest'de Osmanlıları henüz hazır olmadıkları bir harpten alıkoymak için çalıştı. Fakat neticesiz kaldı. 12 Ağustos 1778'de donanma Akyar limanına ulaştı. Donanmanın karaya çıkması, Mart ayında olduğu gibi yine Ruslar tarafından engellenmişti. Osmanlı donanma komutanı haberci göndererek, Rus harp gemilerinin burada bulunmasının 1774 Antlaşması hükümlerine aykırı olduğunu hatırlattı. Bütün gayretlere rağmen Osmanlılar'ın Kırım'a çıkma amacı sonuçsuz kaldı³²⁴. Deniz savaşı mevsiminin de geçmesi dolayısıyla Türk kara ve deniz birlikleri geri dönmek zorunda kaldılar³²⁵. Donanmanın başarısız olarak geri gelmesi moralleri bozdu. Bu sırada ceryan eden diğer bir üzücü olayda; Katerina'nın İran Şah'ı Kerim Han ile, Osmanlı Devleti'nin oratadan kaldırılması konusunda anlaşmışları rivayetlerinin İstanbul'da yayılmış olması idi³²⁶.

4.1.6. Eflak Boğdan Meselesi

Kaynarca Antlaşmasının imzalanmasından sonra iki tarafı birbirine düşürecek nitelikte gelişen diğer bir olay da Eflak-Boğdan meselesi idi.

XVIII. yüzyılda Eflak ve Boğdan'a voyvoda tayini yapılacağı zaman

³²³ Alan Fisher, a.g.m., sayı 78, s. 16, 17, 18.

³²⁴ Alan Fisher, a.g.m., sayı 78, s. 20.

³²⁵ Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., s. 164.

³²⁶ İran ile harbin devam ettiği sırada Zend Kerim Han, Osmanlı-Rus gerginliğinden yararlanarak, II. Katerina ile anlaşıp, Osmanlı Devleti aleyhine bir ittifak yapmıştır. İttifak gereğince Ruslar Rumeli'den, Kerim Han da Anadolu tarafından taarruz edeceklerdir. Fakat bir süre sonra Kerim Han'ın ölümü ve sonrasında çıkan taht mücadelesi bu ittifakın uygulanmasına mani olmuştur. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, cilt 4 / I. Bölüm, s. 462.

Osmanlı Devleti atanacaklar arasında titiz bir araştırma yapıyordu. Çünkü voyvodalar zamanla Avusturya ve Lehistan'a meylediyorlardı. Bu nedenle Fenerli Rum beyleri ve bilhassa bu beylerden olub, Divan-ı hümayun tercumanları arasından seçilmeye başlandı. Ancak bu seferde voyvodalar azledildiklerinde veya cezai bir işleme maruz kaldıklarında Rusya'nın himayesine müracaat ediyorlar ve olumlu karşılık görüyorlardı. Bu sebeplerden dolayı tayin edilecekler konusunda iyi bir araştırma yapıyordu³²⁷.

Voyvodalığın, Fenerli Rumların eline geçmesi Eflak-Boğdan'ın harap olmasına ve halkın idarecilerden nefret duymasına yol açtı. Osmanlı askeri de acımasız ve haksız davrandığından halk iyice bıkmış, usanmıştı. Gerek halkın durumu, gerek Fenerli Rum voyvodaların Ruslar'a meyletmesi, Eflak-Boğdan'ın düşman kucağına düşmesi ile sonuçlandı³²⁸. Ruslar, Osmanlı'nın her türlü zaafını iyi değerlendiriyorlardı. Buldukları ilk açığı lehlerine çevirmeye çalışıyorlardı. Nitekim, Küçük Kaynarca Antlaşması ile Eflak-Bodan prensleri lehinde bazı isteklerde bulundular. Birçok yerde özellikle Tuna üzerinde ticaret hakkı temin ettiler³²⁹. Yaş ve Bükreş'te konsolosluklar açtılar. 4/15 Kasım 1774 tarihinde prensliklere imtiyaz tanıyan bir hat-ı şerif³³⁰ çıkarttılar. Ruslar çalışmalarının ürünlerini zamanla alıyorlardı.

Rusya, hiç vakit kaybetmeden, Arşipel adalarında oturmak üzere bir konsolos tayin etti. Konsolosun görevi, Türk idaresine karşı daima mücadele etmektir. Her fırsattan yararlanarak Avrupalı konsolosları da, Türkler aleyhine fikirlendirmek idi. Aynı şekilde; Selanik, İzmir, Kıbrıs, Rodos ve Girid'e tayin olunan konsoloslukların da, asıl görevi istihbarat yapıp, halkı idareye karşı itaatsizliğe tahrik etmek idi. Antlaşma gereğince Eflak-Boğdan'ın yeni hamisi olan çarice ancak 8 yıl sonra yani 1782'de bölgeye temsilcilerini gönderdi³³¹.

³²⁷ Uzunçarşılı, "Onsekizinci Asırda Boğdan'a Voyvoda Tayini", İ.Ü., Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri, sayı 1, İstanbul 1937, s. 36, 37.

³²⁸ Ahmed Cevdet, Tarih-i Cevdet, cilt I, s. 259

³²⁹ Aurel Decei, "Boğdan", İ.A., cilt 2, M.E.B., İstanbul 1970, s. 702 ; Aurel Decei, "Eflak", İ.A., cilt 4, İstanbul 1964, s. 187.

³³⁰ Hattı Şerif: Padişah tarafından yazılan emirler.

³³¹ Hammer, Osmanlı Tarihi, cilt 9, İstanbul 1996, s. 19.

4.1.7. Aynalıkavak Antlaşması

Osmanlı Devleti, K.Kaynarca antlaşmasından 1779 Aynalıkavak Antlaşması'na gelinceye kadar, başta Kırım olmak üzere, Eflak-Boğdan ve daha birçok mesele ile uğraşmak zorunda kaldı. 1775 yılında Avusturya Bukovina bölgesinin kendisine verilmesini istedi. Harp yapacak durumda olmadığı için 7 Mayıs 1775 tarihinde savaştan bölgeyi Avusturya'ya terketti. Yine bu devirde Önasya'da da problemler eksik değildi. Mısır, Lübnan, Filistin ve Suriye bölgesinde yerli kabadayılardan Ebu'z-zeheb ve Tahir Ömer, Babıâli'ye karşı isyan etti. Babıali isyanı bastırmak için Gazi Hasan Paşa komutasında bir donanma gönderdi. 1776 yılı başlarında isyan bastırıldı. Yine bu sırada sınır meselelerinden dolayı İran ile ilişkilerde gergin durumda idi. Babıali İran ile uğraşmak istemediğinden harp ilanından çekiniyordu. Fakat İran hükümdarı olan Kerim Han rahat durmuyordu. Basra'ya saldırmış ve burayı ele geçirmişti. Bunu üzerine 1776 yılında Osmanlı, İran'a harp açmak zorunda kaldı³³².

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra Rusya ile Osmanlı Devleti arasında ceryan eden en önemli mesele Kırım konusu idi. Rusya 1774 antlaşması ile Osmanlı Devleti üzerinde geniş bir nüfuz kazanmıştı. Hem Kırım'a hem de devletin içişlerine müdahale ediyordu. Kırım hanları Rus propagandasının etkisinde kalarak bağımsız olabileceklerine inanmış, Osmanlılar'a karşı Ruslarla işbirliği yapmışlardı³³³. Ancak II. Katierina'nın antlaşmadan sonra Kırım üzerinde izlediği politika onun gerçek amacının bu bölgeyi ilhak etmek olduğunu ortaya koydu. Bunun üzerine Tatar ileri gelenleri Osmanlı Devleti'nin yardımını ve gene eskisi gibi hanlarının Babıâli tarafından tayinini istediler. Fakat 1774 antlaşmasının 3. maddesi açık ve kesindi. Dışarıdan hiçbir devlet Kırım'a

³³² Nihat Erim, a.g.e., s. 143, 144,..149.

³³³ Kırımlıların Osmanlılar'a karşı Ruslarla işbirliği yapmalarının sebebi: İlk olarak azledilen hanların Rumeli veya İstanbul'da çiftlik edinmeleri ve bunlardan padişaha yakın olanların şan ve mal kaygısına düşüp İstanbul ile iyi ilişkilere girmesi ve bu durumun halkın gözündeki aksi tesir yapması. İkincisi, Hanlık rütbesi ile Kırım'a tayin olan zatların devlet için yararlı olmayan faaliyetlerde bulunması. Gerek cizyedarlara, gerekse padişah teklifi ile oralara varanlara ellerindeki senedleri uygulamadılar. Bu durum cizyedarlar ve görevlilerce Babıaliye duyulduysa da kulak asılmadı. Bütün bunlar Kırım halkının Babıaliden soğumasına neden oldu. Yücel Özkaya, "Canikli Ali Paşa Risalesi: Tedabirü'l- Gazâvât", Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt 7, sayı 12-13, A.Ü. D.T..C.F. Tarih Araştırmaları Yayınları, Ankara 1969, s. 128.

müdahele etmeyecekti. Ancak Ruslar buna riayet etmedi. Osmanlı Devleti'nin içeride ve dışarıda meşgul olmasını iyi değerlendiren II. Katerina, Kırım üzerindeki nüfuzunu baskı yoluyla gün geçtikçe artırdı. Kırım meselesi iki tarafı harbe götürecektir şekilde geliyordu. Ancak Osmanlı Devleti'nin kötü durumu ve Fransa devletinin aracılığı barışı getirdi. 10 Mart 1779 tarihinde Aynalıkavak Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma açıkca Küçük Kaynarca Antlaşmasının tekrarlanmış hâli idi³³⁴.

Aynalıkavak Antlaşması, Babıaliden koparılan menfaatler ve -güya-Rusya'nın gösterdiği iyi niyet ve dostluklarla doludur. Antlaşmada, Osmanlı'ya bilerek zayıf, ihtiyarlanmış, kendini savunmaktan aciz bir devlet muamelesi yapılmıştır. Bundan sonra Osmanlı Devleti'nin ömrünün kısalığı ve uzunluğu komşusunun göstereceği iyi niyete göre olacağı açıkca vurgulanmıştır³³⁵.

Osmanlı Devleti antlaşmanın hükümlerini vakit geçirmeden yerine getirmeye başladı. Kumandanlara Şahin Giray'ın hanlığının onaylandığını bildirdi. Rusya tarafı da antlaşmada kendi payına düşen görevleri yerine getirmeye başladı. Ordularının Kırım'ı boşaltması için Nisan 1779'da komutan Romiantsev'i görevlendirdi. 1 Haziran 1779'da askerleri geri çekmeye başlamışlarsa da³³⁶ bunlardan bir kısmı Kerç, Yenikale, Kılburnu gibi Ur kapisinin kuzeyine tesadüf eden Kızılkerman'da kalmıştı³³⁷.

4.1.8. Kırım Meselesinde Avusturya'nın Rusya'ya Destek Vermesi

Şahin Giray, hanlığa geçmesinden bir süre sonra, Nogayların bulunduğu yerler ve Kafkasya'da bulunan toprakları üzerinde hak iddia etmeye başladı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin endişesini artırdı. Han, Kuban üzerindeki tesirini yoğunlaştırdı. Nitekim 1780 yılı başlarında Kuban üzerinde ihtilal havası esmeye

³³⁴ Nihat Erim, a.g.e., s. 149, 150. Aynalıkavak Antlaşması maddelerinin tamamı için bakınız, *Muahadat Mecmuası*, cilt III, s.275-284.

³³⁵ Yorga, a.g.e., s. 23.

³³⁶ Alan Fisher, a.g.m., sayı 78, s. 22.

³³⁷ Alan Fisher, a.g.m., sayı 80, s. 11

başladı. Bir süre sonra da isyan çıktı. Şahin Giray Han'a karşı çıkan bu ayaklanma, onun hanlığını ilk kabul etmiş grub olan Nogaylar'dan başladı³³⁸. Kırım'ı ele geçirmeyi hedef edinmiş olan II. Katerina, Şahin Giray aleyhine çıkan bu ayaklanmayı bahane ederek bölgeye asker sokup müdahale etti. İsyanları bastırdı. Fakat bu sukûnet fazla sürmedi. Ruslar'ın izlemiş oldukları baskıcı politika dolayısıyla halk tekrar isyan etti. II. Katerina'nın da istediği bölgede devamlı karışıklık çıkması idi. Çünkü bu sayede Kırım'ı ilhak edip, Grek Projesi³³⁹ adıyla ortaya koyduğu planlarını gerçekleştirme yollarından birini açmış olacaktı. Nitekim projesinin amacına ulaşması için, 1780 yılında Avusturya hükümdarı II. Jozef ile Mohilow şehrinde Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını dahi görüşmüştü³⁴⁰.

Uzun zamandan beri Çerkezler arasında yaşamakta olan Şahin Giray'ın kardeşi Bahadır Giray, diğer kardeşi Arslan Giray, Ankara Paşası ve daha başka Türk komutanları ile beraber 1781 yılında Şahin Giray'a karşı ayaklandılar. Şahin Giray, kendisine karşı başlatılan isyan dolayısıyla kaçarak, Ruslar'ın kontrolünde bulunan Kerç'teki Petrovsk kalesine sığındı. Kırımlılar Sahip Giray'ı han olarak seçtiler. Bahadır Giray'ın hareketlerinden rahatsız olan yeni Rus elçisi Bulgakof Babiâli'ye şikayette bulundu. Babiâli bu olaylarla ilgisi olmadığını belirterek, bağımsız Tatar halkının istediği kişiyi de han seçebileceğini bildirdi. Bu sırada Kırım'dan İstanbul'a bir heyet geldi. Bahadır Giray'ın hanlığını tasdik için Osmanlı'dan nâme istediler. Divan'da yapılan uzun tartışmalardan sonra Babiâli hanlığını onayladı.

Osmanlılar'ın faaliyetleri karşısında Katerina'da boş durmuyordu. 1782'de general Potemkin'e gönderdiği yazıda Şahin Giray'ın korunup tekrar hanlığa getirilmesini istiyordu³⁴¹. Katerina Şahin Giray'ı tekrar tahtına oturtmak için

³³⁸ Alan Fisher, a.g.m., sayı 79, s. 14, 15.

³³⁹ Grek Projesi: Osmanlı Devleti'nin bölüşülmesini ve eski Bizans devletinin canlandırılması projesidir. II. Katerina'nın 1779'da doğan torununa Konstantin gibi bir isim vermesi bu projenin gerçekleşmesini ne kadar istediğini göstermesi açısından anlamlıdır. *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, Cilt 1, İstanbul 1994, s. 69.

³⁴⁰ *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, cilt 1, İstanbul 1994, s. 68, 69.

³⁴¹ Alan Fisher, a.g.m., sayı 79, s. 17.

savaşı bile göze almıştı. II. Jozef ile yakın temasa geçti³⁴². Türk tarafı üzerinde kuvvetli tesir yapabilmek için Mohilef'de, Kerson'da, Kuban sınırında ve Kafkasya'da önemli tedbirler aldı. Avusturya ise, Babîali ile yapmış olduğu eski bir antlaşmaya uygun olarak -güya Türk sınırındaki eşkiyalara tedbir almak amacıyla- askeri birlikler gönderdi. Amacı Rusya'ya destek vermektir³⁴³.

Ruslar, Kırım'a müdahale gücünü artırmak için el altından halkı tahrik ediyorlardı. Amaçları Kırım'ı ilhak için fırsat oluşturmaktı. Ancak gelişen olaylar Şahin Giray'ın kaçmasına, Bahadır Giray'ın han olmasına sebep oldu. Halk tarafından seçilmiş olmasına rağmen Bahadır Giray'ı istemeyen Ruslar, asker kuvvetiyle şiddet uygulayarak Kırım'a girip Şahin Giray'ı han yaptılar³⁴⁴. İstanbul halkı, Bahadır Giray'ın zorla hanlıktan indirilmesine tepki gösterdi. Umumi efsar savaş istemeye başladı. Bu gelişmeler karşısında yetersiz görülen sadrazam İzzet Mehmed Paşa görevinden alınarak yerine 25 Ağustos 1782'de Yeğen Mehmed Paşa tayin edildi. Ancak muvaffakiyetsizliği ve kindarlığı sebebiyle 4 ay 6 gün süren görevinden sonra o da azl edildi. Yerine 31 Aralık 1782'de Isparta'lı Ali Ağazade Hacı Mustafa'nın oğlu Halil Hamid Paşa

³⁴² Katerina ile II. Jozef aralarında bir ittifak antlaşması yaptılar. Bu ittifaka göre Türkiye, Almanya ve Rusya'dan birine savaş açacak olursa diğeri de savaşa müdahale edecekti. Kazanıldığı takdirde Eflak-Boğdan, Besarabya, Güney Podolya ve Bukovina'da "Daçya" adıyla bir Ortodoks Rumun krallığı kurulacak ve Rusya'nın himayesine girecekti. Dinyester ve Dinyeper arasındaki Karadeniz sahil şeridi Türklere den alınıp Rusya'ya katılacak, Ege adalarının başlıcaları da gene Rusya'nın olacaktı. Sırbistan, Bosna-Hersek Almanya'ya veriliyordu. Venedik'den Dalmaçya alınıp bırakılıyordu. Buna karşılık Venedik'e çok daha büyük Türk ülkeleri Mora, Girit, Kıbrıs veriliyordu. Böyle bir paylaşmada Avrupa devletlerinin de rızasını alabilmek için Mısır'ı Fransa'ya, Cezayir'i İspanya'ya, Libya ve Tunus'u da İngiltere'ye verecekti. Suriye, Filistin ve Lübnan'ında Fransa'ya verilmesi kararlaştırıldı. Asyada Rusya kuzey Kafkasya ile batı Gürcistanı alacaktı. İstanbul feth edilirse Bizans İmparatorluğu ihya edilecek ve çarichenin torunu oturacaktı. Türkiye'ye bu lütf gösterisinde Anadolu, İran, Irak, Ürdün, Ardebistan ve Yemen bırakılıyordu. Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Tarihi*, cilt 5, s. 75.

³⁴³ Avusturya-Macaristan İmparatoriçesi Maria Teresa'nın ölümünden bir kaç ay sonra oğlu Jozef imparator oldu. Jozef ile Katerina Mehilof'da buluştular. Daha sonra, Jozef, Moskova ve Petersburg'da Katerina'yı iki defa ziyaret etti. Bu görüşmelerde, Osmanlı Devleti'nin çökmesinde menfaatleri olan iki hükümdarın gelecekte yapacakları ortak bir savaşın ilk planlarını hazırladıkları anlaşılıyor. Avusturya hükümdarından hemen sonra Prusya kralını temsilen Prusya'dan bir elçi geldi. Katerina elçiyi iyi karşılamıştı. Fakat uzak menfaatleri açısından Prusya ile ittifak yerine Avusturya ile ittifakı güvenli görüyordu. İmparator Jozef ise, 7 yıldan beri devam eden Prusya-Rusya ittifakını kıracağını ve Rusya ile bir dostluk antlaşması yapabileceğini ümit ediyordu. Hatta Avusturya'nın da garanti ettiği K.Kaynarca antlaşmasının bir maddesine Osmanlı Devleti uymazsa, bunu bahane ederek Osmanlılar'a karşı savaşa bile girebileceğini kabule hazır. Yorga, a.g.e., s. 25, 26.

³⁴⁴ İ. H. Uzunçarşılı, "Sadrazam Halil Hamid Paşa", *Türkiyat Mecmuası*, cilt V, İstanbul 1935, s. 227.

atandı³⁴⁵. Yeni sadrazam Rus elçisine, han olarak Şahin Giray'ı tanıtmayacaklarını bildirdi. Bunun üzerine, Rusya ve Avusturya devletleri aralık 1782'de Osmanlı Devletine 3 maddelik bir takrir (nota) verdiler. Buna göre:

1-Yiyecek, mühimmat, savaş gemileri ve başkaca mahsullerin Osmanlı Devleti kara ve deniz sularından geçirilip taşınmalarına bundan sonra engel olunmayacak ve tüccar gemilerinin serbestce geçmeleri sağlanacak.

2- Osmanlı Devleti bundan sonra açık veya gizli Tatarlar'ın işine karışmayacak ve Şahin Giray meşru han olarak tanıyacak.

3- Eflak ve Boğdan memleketleri hakkında Kaynarca Sulh antlaşması gereğince muamele olunup, bu yoldan her türlü belirsizliği kaldırmak için bundan sonra verecekleri cizye çıkarılıp konulan vergilerin kaldırılmasına dair görüşmelere başlanacak³⁴⁶.

Çariçe, Kırım meselesinde Avusturya'nın güvenini sağlamak için, Kırım ve buna bağlı topraklardan Dinyeper boyundaki bazı mevkileri almaktan başka gayesinin olmadığı konusunda imparator Jozef'e teminat verdi. Ayrıca Bosna ve Sırbistan'ı kendisine (Jozef'e) bırakacağını söyledi. Babiâli sözkonusu nota üzerinde müzakereleri uzun tutmak ve zamanı geldiğinde silaha başvurmak niyetindeydi³⁴⁷. Ancak, Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı Devletine böyle bir fırsatı vermeye niyetleri yoktu. 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'ndaki tutarsızlıkları değerlendirip Osmanlı Devleti'nden çeşitli isteklerde bulunuyorlardı. Mâli, idari ve sosyal bakımdan yıpranmış olan Osmanlı Devleti tekrar bir harp istemediğinden Rus elçisinin tekliflerini ister istemez kabul etmekteydi.

Rusya ve Avusturya'nın baskı yaptığı bu sıralarda, İngiltere ile tebası arasında barışı sağlayan Fransa, Osmanlı Devleti lehine araya girdi. Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasına izin verilemeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine II. Jozef, Fransa kraliçesi olan kızkardeşini devreye sokarak Fransa'nın iyi

³⁴⁵ İ.H. Danişmend, a.g.e., cilt 4, s. 62.

³⁴⁶ Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, cilt 1, s. 489.

³⁴⁷ Yorga, a.g.e., s. 30.

niyetlerini sağladı. Prusya devleti ise çıkarları açısından Rusya ile ittifakı herşeyin üstünde görüyordu. Bütün bu gelişmeler karşısında diplomasi alanında zor duruma düşen Osmanlı Devleti, barışçı bir yol izleme gayretini gösterdi. Türk tarafının barışçı ve her türlü saldırıyı önleyici hareketleri üzerine Ruslar da İstanbul elçileri Bulgakof vasıtasıyla, Osmanlı Devleti ile aralarında bir ticaret antlaşması imzalanmasını teklif etti. Böyle bir antlaşma 14 Eylül 1782'de İspanya ile Osmanlı Devleti arasında da imzalanmıştı. Ruslar'ın bu teklifini Reisülküttap Hayri Efendi olumlu karşıladı³⁴⁸. Antlaşma imzalanması için, Osmanlı Devleti adına Reisülküttap Esseyid Mehmed Hayri Efendi, Rusya devleti adına ise Polikof katılmış ve 27 Ağustos 1783 (10 Şevval 1198) tarihinde de iki taraf arasında tasdik edilmişti³⁴⁹.

4.1.9. Mikenos Adası Krizi

Ruslar, Osmanlı'nın içinde bulunduğu şartları iyi değerlendirmek için her türlü fırsatı kolluyorlardı. Diplomatik alandaki güçleri dolayısıyla Osmanlı Devleti'nden menfaati doğrultusunda taleplerde bulunmaktan vazgeçmiyorlardı. İşte bunlardan birisi 1782 yılında cereyan etti. İstanbul'daki Rusya büyükelçisi Akdeniz'e gidip gelen Rus tüccar gemilerinin kontrolü için Rusya devletinin Mikenos adasında bir konsolosluk açmak istediğini Babiâli'ye bildirdi. Bu isteklerine de dayanak olarak, Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 11. maddesini gösterdi. Rusya'nın bu teklifi önce Reisülküttap kaleminde değerlendirilerek; Ruslar'ın 1768-1774 Türk-Rus savaşında Akdeniz'e donanma göndermek suretiyle, bu adalarda yaşayan Ortodoks Rum tebaa üzerinde elde ettikleri müsbet tesiri devam ettirmek gayesinde olduğu sonucuna varıldı ve rapor hazırlanıp Paşa kapısına bildirildi. Raporu alan Sadrazam Halil Hamid Paşa Akdeniz'deki bütün adaların durumunu inceledi. En çok da dikkati çeken Mikenos adası idi. Adada ne bir müslüman, ne subay, ne kadı, ne naib olmak üzere Osmanlı'dan hiç kimse yoktu. Sadece ikiyüz kadar Rum vardı. Bunun

³⁴⁸ Yorga, a.g.e., s. 30, 31.

³⁴⁹ Muahedat Mecmuası, cilt III, s. 284, 285

üzerine Sadrazam, Reisülküttab aracılığı ile Türk idarecilerinin bulunduğu daha büyük bir adayı tercih etmelerini Ruslar'dan istedi. Ayrıca, Rus düşmanı olan Cezayir Garp Ocaklar'ı korsanlarının böyle bir yeri alıp bir gecede konsolosu esir edebileceklerini bildirdi. Ancak Rus elçisi istediği yerden vazgeçmedi.

Sadrazam Halil Hamid Paşa, Kaptan-ı Derya Gazi Hasan Paşa, Şeyhülislâm Karahisari İbrahim Efendi, Rumeli Kazaskeri Mehmed Arif, Anadolu Kazaskeri Arabzade Atullah Efendi ile Reisülküttab Hayri Efendi olmak üzere bir meclis toplandı. Toplantıda Rus elçisinin barış şartlarını bozup harp için bahane aradığı, halbuki Osmanlı Devleti'nin böyle bir harbe hazır olmadığı kararına varılarak padişaha bildirildi. Sultan I. Abdülhamid'de devletin zayıf durumunu bildiğinden Ruslar'ın herhangi bir bahane ile harekete geçmemesi için harekete geçirmemek için bir Hatt-ı Hümayun vererek istenilen konsoloslüğün kurulmasına izin verdi³⁵⁰.

4.2. KIRIM'IN İLHAKI

4.2.1. Kırım'm Ruslar'a İlhakının Kabulüne Dair Sened Verilmesi

Ticaret antlaşmasının imzalanmasından sonra Kırım Hanlığının bağımsızlığı meselesi halledilmemiş olarak yine ortadaydı. Katerina kuvvete başvurarak da olsa bu meseleyi halletmeye karar verdi³⁵¹. Rus generali Potemkin de Kırım'ı ilhak etmesi için kendisine devamlı telkinlerde bulunuyordu. Nitekim, çariçe Nisan 1783'te Kırım'ı ilhak ettiğine dair beyanname yayınladı. Kırım'ın ilhakını haklı göstermek için; Rusya 1768-1774'teki harbin zaferi sonunda haklarını almamış olduğuna işaret ediyor ve şöyle söylüyordu: "Osmanlılar ile yaptığımız son savaşta ordumuzun kuvveti ve zaferi bize, Kırım'a tamamen sahip olma hakkı verdiği halde biz bağımsız bir Kırım oluşturmakla bu haklarımızdan feragat etmeyi uygun görmüştük. Kırimlılar bu imtiyazdan

³⁵⁰ İsmet Parmaksızoğlu, "Rusya'nın Mikenos Adasında Konsolosluk Kurma Teşebbüsü ve Bununla İlgili Vesikalar", *Bellekten*, cilt 41, sayı 161, s. 127.

³⁵¹ Yorga, a.g.e., s. 32.

faydalanmayı bilmediler ve şimdi artık, Rusya bu meseleye bir çözüm getirmek için Kırım yarımadasının ilhakına hak kazanmış oluyor³⁵². Kırım yarımadası, Taman adasına ve Kuban taraflarını Rusya'nın alması, Osmanlı Devleti ile mevcut iyi ilişkilere uygun olacak” diye beyannameyi yayınladılar ve 17 Mayıs'ta dost devletlere bildirdiler³⁵³.

9 Nisan 1783 tarihli ilhak beyannamesi ile, Müslüman nüfusa şahıs ve mal güvenliği, din hürriyeti ve Ruslarla eşit haklar sağlamıştı. Ancak işgal sonrası Ruslar'ın tesiri ile Tatar ahalisinin zenginliği kaybolmaya başladı. Hanlığın eski feodal düzeni de bozuldu³⁵⁴. Tatar ülkesine baştan başa Rus askerleri dağıldı. İşgalden sonra burası **Tavriçeskaya guberniya** adıyla alelade bir Rus eyaleti haline getirildi. II. Katerina'nın umumi valisi olan Potemkin, Kırım halkının mülkiyetindeki araziye zorla alarak Rus askerelerine ve üst rütbelilerine dağıttı. Bölgeye Rusya'nın her tarafından göçmenler getirildi³⁵⁵. Ruslar'ın baskı ve zulümleri karşısında Şahin Giray'ın bir yeğeni eski hanın haklarını savunmak için Ruslar'a karşı isyan etti. Ancak, 13 Ekim 1783 tarihinde Kuban ırmağı yakınlarında yapmış olduğu kanlı meydan muharebesinde yenildi. Rusya'nın bu yaptıkları karşısında Suvarov şöyle yazmıştır: “Mamay zamanından beri Nogaylara karşı bu kadar sert muamele yapılmış değildir³⁵⁶.

Rusya'nın faaliyetleri karşısında gün geçtikçe sefaletle maruz kalan Tatar ahali, Türkiye'ye göç etmekten başka çare olmadığına kanaat getirdi. 1784'de başlayan kitle halindeki göçler önceleri ferdi nitelikteydi. 1787 Türk-Rus savaşında kıyı bölgelerinden içerilere doğru olmuştu. 1788 yılında ise asilzadelerden 8 bin kişi ülkelerini terketti. 1792 Yaş antlaşmasından sonra da göçler büyük gruplar halinde gerçekleşti. O sıralarda Güney Kırım'da yüz

³⁵² Alan Fisher, a.g.m., sayı 80, s. 11.

³⁵³ Yorga, a.g.e., s. 33.

³⁵⁴ Aleksandre Bennigsen, “Çarlık ve Sovyet Hakimiyeti Altındaki Türkler”, (çev. Kemal Aytaç), **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı**, sayı 41, Nisan 1986, s. 165.

³⁵⁵ A.N. Kurat, **IV. ve XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Ankara 1992, s. 271.

³⁵⁶ Yorga, a.g.e., s. 34.

binden fazla insan ülkeyi terketti³⁵⁷.

Kırım'ın Rusya'ya ilhakında büyük rolü olan Şahin Giray, çarîçenin himayesine girdi. İç Rusya'ya gönderilerek Kaluga şehrinde ikamet ettirildi. Kendisine küçük olan bir saray verilmiş ve yeter derecede para tahsis edilmişti. Ruslar Kırım'ın ilhakını tamamlayınca, Şahin Giray'a ihtiyaçları kalmamıştı. Dolayısıyla bir süre sonra maaşını azalttılar. Onun için hizmet veren etrafındaki insanları aldılar. Ayrıca, kendisine karşı Ruslar'ın davranışları gün geçtikçe ağırlaşmıştı.

Şahin Giray daha fazla Ruslar'ın hakaretlerine dayanamayarak Rusya devletine müracaatta bulunup, Osmanlı Devleti'ne gitmek istediğini bildirmişti. Bu talebi kabul edildi. Şahin Giray Osmanlı Devleti'nde ikamet için izin istedi. Bunun için Soğucak muhafızı Ferah Ali Paşa'ya ve İstanbul'daki kardeşi Sahib Giray'a mektuplar gönderdi. İsteği olumlu karşılandı. 1787 yılında Osmanlı ülkesine geldi. Babıali, O'nun Rodos'a gitmesini uygun bularak adaya gönderdi. Bu sırada Şahin Giray'ın yaptıkları tek tek incelendi. Sonucunda da idamına karar verildi. Müftizade Ahmed Efendi'den alınan fetva ile de meşru hale getirilerek Ağustos 1787 yılında idam edildi³⁵⁸.

Kırım'ın ilhakı, Anadolu'da olumsuz bir hava oluşturdu. Umumi efsar hükümete karşı iyi bakmıyordu. İlhaka karşı hiçbir protesto veya red cevabı yayınlanmadı. Şeyhülislâm konağında yapılan görüşmelerde; kaptan Gazi Hasan Paşa bu ilgisizliği tenkid etti. Dönemin sadrazamı Halil Hamid Paşa ise; Hasan Paşa'ya karşı çıkarak "yapılacak herhangi bir olumsuz davranış düşmanı savaşa davet etmektir. Oysa düşmanın bütün kuvvetleri hazırlıktır. Bizim kuvvetlerimiz hazırlıksız olup bahara kadar ancak tamamlarız" diyerek cevap veriyordu. Bunun yanında Halil Hamid Paşa'nın protesto beyannamesi yayınlamamasında Fransa'nın da rolü vardı. Büyük ölçüde Fransa hükümetinin

³⁵⁷ Aleksandre Bennigsen, "Çarlık ve Sovyet Hakimiyeti Altındaki Türkler", *Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı*, s. 166.

³⁵⁸ A.N. Kurat, *IV-XVIII. Yüzyılda Türk Kavimleri ve Devletleri*, s. 271.

tesiri altında idi³⁵⁹. Çünkü Fransa, Osmanlı Devleti ile Rusya'nın harp yapmasını istemiyordu.

Kırım krizinin yaşandığı sıralarda, Amerika yüzünden Fransa ile İngiltere arasındaki harpler sona ermek üzereydi. Taraflar 20 Ocak 1783 tarihinde ön barış imzaladılar. Bu gelişme Fransa ve İngiltere'nin Şark meselesinde daha etkili bir rol oynayabilmelerini sağlayacaktı. Rusya'nın Avusturya ile anlaşarak Osmanlı Devletini parçalayıp paylaşma planları yapması, Kırım meselesi dolayısıyla harp havasının esmeye başlaması, Amerika barışının biran evvel yapılmasında ve Birleşik Amerika Devletleri'ne bağımsızlıklarının verilmesinde en önemli unsur olmuştu. Fransa ve İngiltere devletlerinin 3 Eylül 1783 tarihinde Paris Barışı'nı imzalamalarından en fazla canı sıkılan ve bu hoşnutsuzluğunu ön barışdan beri gizlemeyen II. Katerina olmuştu. Osmanlı Devleti ise gelişmelerden memnundu. Çünkü daha önce bir tek Prusya devleti, Rusya ve Avusturya'nın ihtiraslarına mani olmaya çalışıyordu. Şimdi ise İngiltere ve Fransa'da engel olacaklardı³⁶⁰. Ancak II. Katerina herşeye rağmen Kırım'dan vazgeçmeye niyeti yoktu. Nitekim, Kırım'ı ilhakına hiç ses çıkarmayan Osmanlı Devleti'nden bir süre sonra da, ilhakın kabul edildiğine dair sened istedi. Rus elçisi bu isteği içeren bir yazıyı Osmanlı Devleti Reisülküttabı Rehac Mustafa Efendi'ye verdi. Bu teklife göre: Ruslar; Kırım, Taman ve Kuban'ı alacaklardı. Kuban nehri sınır olacaktı. Soğucak kalesi ve mevkisinden Rus askerleri çekilerek bölgeyi Osmanlı Devletine bırakacaktı. Osmanlı murahhasları Reisülkküttab Rehac Mustafa Efendi ve İstanbul kadısı bu meselenin Fransa ve İngiltere elçilerinin de aracılığı ile çözülmesini istediler. Ancak Rus elçisi bu isteği reddetti. Bir an önce cevap verilmesini istedi. Ayrıca bu teklifleri Osmanlı Devleti'nin kabule mecbur olduğunu da ima etti³⁶¹. Bunun üzerine Sadrazam Halil Hamid Paşa başkanlığında bir meclis toplandı. Başkan,

³⁵⁹ Uzunçarşılı, "Sadrazam Halil Hamid Paşa", *Türkiyat Mecmuası*, cilt V, İstanbul 1935, s. 228.

³⁶⁰ Kemal Beydilli, *Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, Doçentlik Tezi, İÜ. Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1980, s. 168.

³⁶¹ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt 2, İstanbul 1994, s. 565.

herkesin fikrini açıkca ortaya koymasını istedi. Yapılan müzakereler sonunda, devletin Rusya ile bir savaşa hazır olmadığına kanaat getirildi. İlhakın ve İşgalin kabul edildiğine dair sened verilmesi kararlaştırıldı. 5 Nisan 1784 (13 Cemaziyevvel 1198) tarihinde de ilhakin kabul edildiğine dair 3 maddelik bir senedi Rusya'ya verildi. Senede Osmanlı Devleti adına Kaptanı Derya Gazi Hasan Paşa, sudûrdan Müftizade Ahmed ve Reisülküttab Hacı Mustafa Efendi imzaladı. Rusya adına ise İstanbul'daki elçileri Gülçakof (Bulgakof) tasdik etti. Buna göre³⁶²;

1- 1774 senesi antlaşmasının, 1775 senesi hudud akdinin, 1779 senesi tenkihnamesinin ve 1783 senesinde karar bulan ticaret antlaşmasının içerdikleri maddeler ve şartlar hiç tereddütsüz Osmanlı Devleti tarafından kabul edilecekti. Her fiil ve hareket buna uygun gerçekleştirilecekti. Ancak 1774 senesinde imzalanan antlaşmanın 3. maddesi ve 1779 senesinde imzalanan tenkihnamenin ikinci, üçüncü, dördüncü maddeleri istisna tutulacak. İşbu maddelere iki taraf da itibar etmeyecekti. Lâkin Özi kalesi evvelki gibi Osmanlı Devleti'nin tasarrufunda kalacaktı. Bu durum 1774 senesi ahidnamesinin 3. maddesinde de yazılı olarak ifade edilmiştir.

2- Rusya devleti, Tatar hanlığı tarafında Soğucak kalesi nahiyesi üzerindeki mülkiyet hakkını hiçbir zaman sö konusu etmemiş, adı geçen kalenin tamamen Osmanlı Devleti'nin mülkü olduğunu kabul etmiştir.

3-Kuban nehri hududu itibar alınarak, Osmanlı Devleti adı geçen nehrin beri yakasından yani Kuban nehri ve Karadeniz arasında bulunan Tatar taifesinden el çektiğini kabul ediyordu. İşte bu madde Kırım'ı Rusya'ya teslim ediyordu.

Kırım'ın ilhaki ile beraber Tiflis krallığı da Rus himayesine giriyordu. Güney Kafkasya'da Rusya'nın böyle bir hareket üssü elde etmesi, bölgede sürekli kalmak ve mevkisini sağlamlaştırmak için yeni politikalar üretmesine sebep oldu. Öncelikle bölgedeki yoğun Türk-islam nüfusu tesirsiz hale getirilmeye gayret edildi. Rusya, bunu savaş ve isyan sırasındaki katliamlarla,

³⁶² Muahedat Mecmuası, cilt III, s. 319, 320.

ülke dışına göçlerle ve ülke içi iskanlarla sağlamaya çalıştı³⁶³.

4.2.2. Kırım Senedi'nin Tasdik Edilmesi Üzerine Prusya'nın Notası

Prusya devleti, Osmanlı Devleti'nin Kırım'ın Ruslar tarafından ilhakını kabul ettiğine dair Rusya'ya sened vermesini çok tehlikeli bulmuştur. Osmanlı Devleti'ne verdiği notada; "Kırım, Taman ve Koban bölgesinin Ruslar'a teslimi Osmanlı topraklarının kilidinin Ruslar'a teslimi anlamındadır. Eğer Avusturya devleti de Osmanlı Devleti'nden toprak talep ederse, müttefiki Rusya onu bu konuda yalnız bırakmayacaktır. Bu nedenle Osmanlı Devleti düşmanlarına karşı ittifak arayışlarına başlayıp Ruslar'la savaş için hazırlıklarını yapmalıdır", diyerek savaşa teşvik etti. Prusya'nın Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı böyle bir tavır aldirmek istemesinin amacı, savaşı başlatıp kendi menfaatlerini, yerine getirilmesini sağlamaktı³⁶⁴. Prusya, yıllardır kendisi ile ittifak yapmış olan Rusya'nın, Avusturya ile ittifak halinde bulunmasını istemiyordu. Rusya daha önceleri İngiltere ve Prusya ile ittifak halinde iken menfaatleri açısından bir süre sonra Avusturya'ya dönmüştü. İşte Prusya bu durumu tekrar lehine çevirmek için Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ni kullanıyordu.

4.2.3. Avrupalı Devletlerin Kırım'ın İlhakı Olayına Bakışı

1776 yılında Amerika kolonileri ile İngiltere arasında savaş başladı. Rus hükümeti açıkça kolonileri destekliyordu. Aynı şekilde Fransa da el altından veya açıktan kolonilere maddi destek veriyordu. Fransa'nın kolonilere destek vermesi İngiltere ile aralarında bir harbin çıkmasına sebep oldu³⁶⁵. İspanya eskiden beri Fransa ile müttefikti. Aynı şekilde Felemenk devleti de tüccar gemilerinin İngilizlerin taarruzuna uğradığından İngiltere'nin aleyhine Fransa ile

³⁶³ Abdullah Saydam, "Rus Sömürgeciliğinde Uygulanan Demografik Yöntemler: Kırım Kafkasya Örneği", *Avrasya Etüdleri*, sayı 2, Yıl 1996, s. 115-119.

³⁶⁴ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt 2, s.566.

³⁶⁵ A.N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s.39.

ittifak yaptılar. Savaşın başlaması ile Baltık limanından yiyecek ihracının yapılmasına Katerina izin verdi. Ancak İngiltere devleti, Rusya limanlarından kalkan Felemenk, Danimarka ve Alman hükümetlerinin gemilerine, Fransa'ya mal götürüyorsunuz diyerek el koydu. Hatta Rus bayrağı çekili gemileri bile "kim bilir ne götürüyor" diye yoklamakta idi³⁶⁶. Bunun üzerine Katerina 28 Şubat 1780 tarihinde "Müsallah Tarafsızlık" adıyla bir deklarasyon yayınladı. Buna göre; ticaret gemileri harp eden tarafların limanlarına girip çıkabileceklerdi. Gemiler kendilerini savunmak için silahlı olarak bulunacaklardı. Bu deklarasyona birçok Avrupalı devlet katıldı. Neticede İngiltere bu deklarasyonu yayınlayan Rusya'ya karşı tavrı aldı.

İngiltere ve Prusya devletleri çıkarları için, Osmanlı devletini Rusya'ya karşı savaşa tahrik ediyorlardı. İngiltere, Rusya üzerindeki eski imtiyazlarını geri alamadığı ve hatta bunları Fransa'ya verdiği için böyle bir politika izliyordu. Prusya ise; Avusturya'nın gün geçtikçe genişlemesinden endişelenmekte idi. Bu nedenle Avusturya aleyhine olmak üzere Avrupa'da çeşitli ittifaklara girdi. İngiltere ve Prusya'nın böyle bir politika izlemesi Rusya ve Avusturya'nın Osmanlı Devleti üzerine kolayca gelmesini engelledi³⁶⁷. Tâ ki 1787 yılına kadar.

Venedik Devleti ise bu sıralarda Osmanlı'ya daha yakındı. Avusturya'nın Rusya ile birlik olarak Sırbistan ve Bosna taraflarında bazı yerleri ele geçirmeyi planlaması bölge ile komşu olan Venedik devletini endişelendirmişti. Avusturya imparatorluğunun böyle bir hareketi Venedikliler'in akıbetini hazırlayacaktı. Ortak menfaatler, Osmanlı Devleti ile Venedik'i birbirine yaklaştırdı. İki taraf arasında ittifak antlaşması yapıldı. Ancak bu ittifak Osmanlı'ya karşı harekete geçmiş devletlere karşı yeterli değildi³⁶⁸.

Sonuç olarak; siyasi dengelerin tam olarak sağlanamaması ve devletlerin kendi içindeki dertleri sebebiyle Avrupalı devletler Kırım'ın Rusya tarafından ilhakına büyük bir tepki verememişlerdir.

³⁶⁶ Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt 1, s. 409, 410.

³⁶⁷ *Mufassal Osmanlı Tarihi*, cilt V, s. 2628, 2629.

³⁶⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *a.g.e.*, cilt 2, s. 613.

4.3. KIRIM'IN İLHAKINDAN SONRAKİ GELİŞMELER

4.3.1. Ruslar'ın Gerginliği Arttıran İttifak Arayışları

Rusya 1774 Kaynarca antlaşmasının yorumuna açık maddelerini gücü doğrultusunda sürekli yönlendirmekte idi. Gerek Avrupa'nın durumu, gerekse Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum Ruslar'ın menfaatine bir görünüm arz ediyordu. Bu fırsatı iyi değerlendirip Kaynarca antlaşmasından da güç alan Rusya, Osmanlı Devleti aleyhine faaliyetlere girişti. Birçok isteği Babıâli tarafından mecburen kabul ediliyordu. Çünkü Babıâli'nin Rusya karşısında duracak yeterli ekonomik ve askeri gücü yoktu.

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıl boyunca ekonomik yönden kötü duruma düşmesinde başlıca sebeplerden birisi yabancılara verdiği imtiyazlardı. 1740 yılında Fransa, 1747-1771 yıllarında Avusturya, 1756'da Danimarka, 1761 Prusya ve 1783 yılında da Rusya ile yapılan dostluk ve ticaret anlaşmaları adı altında bilinen bu anlaşmaların her biri, devletin iktisadî alanda gerileyişini hızlandıran imtiyazlardı. Nitekim Müslüman ülkesi olan Kırım'ın ilhakına da bu yüzden - ekonomik güçsüzlük- göz yumulmuştu. Dömemin devlet adamları Rusya ile savaşın kötü sonuçlar doğuracağını tahmin ettiklerinden sulh halinde yaşamayı uygun görüyorlardı. Ancak, Osmanlı Devleti ne kadar sulh içinde yaşamak isterse istesin, Ruslar'ın Osmanlılar aleyhine olan istekleri bir türlü bitmiyordu.

Kuruluşundan beri sıcak denizlere inme emeliyle yaşayan Rusya'nın elbetteki bu amacına ulaşana kadar arzuları bitmezdi. Hatta Kırım'ı almakla bile yetinmeyecekleri ortadaydı. Onlar için Kırım, Osmanlı devleti üzerine bir gölge gibi çökmelerinde kullanacakları ilk ikâmet yeri idi. Buradan sonra Karadeniz, Balkanlar ve Kafkasya'dan ilerleyerek gerek ittifaklarla gerek yalnız olmak üzere Osmanlı yutulmalıydı.

Rusya'nın politikasını bilen Osmanlı Devlet adamları eninde sonunda iki taraf arasında bir harp çıkacağını tahmin ediyorlardı. Zaten Kırım'ı kaybetmenin verdiği üzüntü Müslüman halk kesiminde Rusya'ya karşı bir savaş isteği

oluşturmuştu. Çünkü Kırım, yaklaşık bin küsür senedir Türkler'in elindeydi ve Hristiyanlar'a kaptırılan ahalisi müslüman ilk topraklardı. Dönemin sadrazamı Halil Hamit Paşa gelişmeleri iyi takip ettiğinden çıkabilecek bir harp için süratle hazırlıklara başladı³⁶⁹. Tehlikeli Rus politikası karşısında sınır kalelerinde tedbirler alındı. Çeşitli askeri birlikler hazırlatıp stratejik mevkilere gönderildi. Karadeniz'e kuvvetli bir donanma çıkarıldı. Rusya'nın sürekli genişlemesi karşısında tedbir almak isteyen Prusya ve İngiltere de Yusuf Paşa'ya vaadlerde bulunarak Ruslar aleyhine tahrik ediyorlardı. Tabiki bunlar Katerina'nın gözünden kaçmıyordu. Hemen diplomatik harekete geçerek Avusturya imparatoru Josef'e görüşme için haber gönderdi. İki lider 1786 yılı sonlarında Kerson'da görüştüler³⁷⁰. Osmanlı devleti bu görüşmenin kendisi aleyhine olduğunu biliyordu. Nitekim, Eflâk ve Boğdan meselesinden dolayı da bu iki devletten rahatsız olmuştu. Yıllardır kontrolündeki bu bölge 1774'den sonra Rusya ve Avusturyalı'ların kontrolüne girmişti. Voyvoda tayinlerinde bu iki devlet etkili oluyorlardı. Eflâk'da Rus konsoloslukları kuruldu. Yine Ruslar bu sayede Tuna üzerinde serbest ticaret hakkı elde etti³⁷¹. İşte bütün bu olumsuz gelişmeler ve sonu gelmeyen Rus isteklerine son vermek isteyen Osmanlı Devleti artık savaşı göze almıştı.

Sadaret Değişikliği: Ruslar'a karşı diplomasi sahasında uğranılan başarısızlıklar ve Kırım'ın elden gitmesi gibi meseleler Halil Hamit Paşa'nın gözden düşmesine sebep olmuştu. Askeri sınıftan da bazı grubların kendisine muhalif olmaları dolayısıyla 31 Mart 1785 tarihinde sadrazamlıktan alındı. Yerine Halep valisi Hazinedâr Şahin Ali Paşa getirildi. Ancak onun da yetersiz olması, devlet sırlarını açığa vurma sebebiyle 24 Ocak (Kanun-ı sâni) 1786'da azledilerek sadarete yine olan Mora valisi Koca Yusuf Paşa getirildi³⁷².

³⁶⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 4 / 1.Bölüm, s. 500.

³⁷⁰ Mufassal *Osmanlı Tarihi*, cilt 5, s. 2628. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / 1. Bölüm, s.500.

³⁷¹ Aurel Decei, "Eflâk", İ.A., Cilt 4, İstanbul 1964, s. 187.

³⁷² İ. H. Danişmend, a.g.e., Cilt 4, s. 64.

4.3.2. 1780-1787 Arası Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya

Karadeniz'in kuzeydoğusundaki Taman yarımadasından Hazar denizinin batısındaki Apşeron yarımadasına kadar devam eden dağlık bölgeye Kafkasya denilmektedir. Kafkasya'da Dağıstan, Çerkezistan, Abaza, Kabartaylar, Gürcistan ve Azerbaycan bölgesi bulunuyordu. Bölge tarih boyunca birçok devletin mücadele alanı olmuştu. Özellikle XVI. yüzyılda Rusya'nın güçlenmesiyle İran, Rus ve diğer devletlerin mücadele sahası haline gelmişti. Ayrıca üçüncü bir devlet olarak Osmanlı devleti de fazlaca ilgilenmeye başlamıştı³⁷³. Osmanlı'nın Kafkasya'ya nüfuz etmeye başlaması 1475 yılında Kırım'ı almasıyla, Rusya'nın ki ise 1552'de Kazan Hanlığını elde etmesiyle başladı³⁷⁴. Rus ilerleyişinden endişeye düşen Osmanlı Devleti, Kırım, Türkistan ve Kafkasya'daki gücünü artırmak ve bunun yanında İran ve Türkistan bölgesi ile irtibatı sağlayarak stratejik üstünlük elde etmek amacıyla XVI. yüzyılın ikinci yarısında Don-Volga Kanallarını birleştirmek istedi. Ancak başarılı olamadı. Çar Petro'ya kadar da Rusya Kafkaslar'da etkili bir rol oynayamamıştı³⁷⁵.

1739 Belgrad andlaşması ile Azak kalesini Osmanlılar'dan alan Ruslar gerek Karadeniz'e inmek, gerekse Kuban nehri boyunca harekete geçerek Kafkas bölgesine hakim olmak için iyi bir fırsat ele geçirdi³⁷⁶. Bu tarihlerde Rus tahtına oturan Elizabeth'in (1741-1762)'in 21 yıllık iktidarı süresince doğu Kafkaslardaki tek düşüncesi, Terek hattında savunmada kalmak ve sınırı Hazar'dan içerilere, Sulak'a doğru kaydırmaktan ibaret oldu.

Rusya'da II. Katerina'nın tahta çıkması (1762), Kafkasya'daki Rus politikasına canlılık verdi. Terek boyundaki Kazak savunma hattının kuvvetlendirilmesi için Mozdok'ta bir kale yapıldı. Buradan Azak denizine kadar olan bölgede müstahkem mevkiiler inşa ederek orta Kafkasları kontrol altına aldı. Bu faaliyet, 1768-74 Osmanlı-Rus savaşı sırasında, Rusya'ya Kuban

³⁷³ Cemal Gökçe, a.g.e, Şamil Eğitim ve Kültür Vakfı yayınları, İstanbul 1979, s. 3, 4, 5, 23.

³⁷⁴ Cemal Gökçe, a.g.e., s. 24.

³⁷⁵ Mustafa Budak, "Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya", *Avrasya Etütleri*, sayı 4, yıl 1995, s. 101, 102.

³⁷⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt. 1, s. 212.

bölgesinden Taman yarımadasına doğru harekete geçme imkanı verdi³⁷⁷.

Kafkasya ahalisinin çoğunluğu müslümandır. Yalnız, Çekezistan bölgesinin Karadeniz taraflarındaki bir kısım ahali putperest kalmıştır. Osmanlı Devleti kendi menfaatleri açısından buradaki halkın Müslüman olması gerektiğini düşünerek bazı faaliyetlere girişti.

Kafkasya halkı, güneyden ve kuzeyden taarruz eden İran ve Rus devletlerinden etkilenmişlerse de çoğunlukla Osmanlı Devleti'nin himayesinde hilafeti tanıdı ve kabul etti. Ancak Osmanlı Devleti'nin Kafkaslar ile olan ilişkileri Küçük Kaynarca andlaşmasından sonra azaldı³⁷⁸. 13 Ocak 1775'de onaylanan Küçük Kaynarca andlaşması ile Türkiye, Kafkas kabilelerini açıkca desteklemekten mahrum kaldı. Ancak yine de onlara bazı yardımlarda bulunarak cesaret veriyordu. Ruslar ise gün geçtikçe güçlerini artırıp bölgeye nüfuz etmeye çalışıyorlardı. Çerkez kabileleri de gerilla taktiği ile Ruslar'a karşı yıpratıcı savaşlar veriyorlardı. Lâkin ilerlemelerine engel olamıyorlardı. Rus generali Medem, 1775 yılında, İran'ın yönetiminde olan Derbend şehrini aldı. Bir süre sonra dağlık bölgede Dağıstanlılar'a yenilen Rus kuvvetleri Derbend'i boşalttılar³⁷⁹.

Ancak Ruslar emellerinden vazgeçmediler. 1776'da general Potemkin imparator naibi olarak Kafkasya'ya gönderildi. Potemkin mevcut orduyu ikiye ayırarak; Kafkas orduları başına Yakobi'yi, Kuban orduları başına da Suvarov'u getirdi. Ruslar'ın amacı Gürcistan'ın Rusya'ya ilhakını sağlamak, propaganda veya siyasi tedbirlerle Kuzey Kafkasya'nın direnişini kırmak maksadıydı³⁸⁰. Bu sırada Kafkasya'daki Çerkezler Kabartaylar, Nogaylar, Kasayvedler birbirleriyle mücadele halindeydiler. Bir ara Ruslar'a karşı birlikte oldularsa da başarılı olamayınca tekrar dağıldılar ve birbirine düştüler. Kendi aralarındaki mücadeleler Kafkasya'yı gün geçtikçe yardıma muhtaç hale getirdi. Bu bölge ile

³⁷⁷ Mustafa Budak, "Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya", *Avrasya Etüdüleri*, sayı 4, Yıl1995, s. 107.

³⁷⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 1-12*, T.T.K., Ankara 1991, s. 95, 96.

³⁷⁹ John F.Baddeley, *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil*, (Çev. Sedat Özden), Kayhan yay., İstanbul 1995, s. 65.

³⁸⁰ İsmail Berkok, *Tarihte Kafkasya*, İstanbul Matbaası, İstanbul 1958, s. 368.

yakın ilgisi olan hatta müdahalede bulunmaları kendi menfaatlerine olacak iki devlet vardı. Bunlar Osmanlı ve İran devletleri idi. Osmanlı Devleti Kaynarca andlaşması ile bu bölgeden elini çekmiş meydana Ruslar'a bırakmıştı. Kafkasya'da her gün bir adım daha ilerleyen Rus ordusuna engel olması gerektiğinin de farkındaydı. Ancak Osmanlı Devleti'nin bölgeye müdahale etmesi konusunda Kafkasya'da yaşayan halkın hepsi aynı fikirde değildi. Fikir ayrılığı, *Zanıkolar* ve *Kalubatyıklar* olmak üzere iki zümre ortaya çıkardı. Zanıkolar, Osmanlılar'ın yardımını isterken, Kalubatyıklar ise; Böyle bir yardımın Ruslar'ın taarruzlarını daha da artırmasına sebep olacağını düşünerek kabul etmiyorlardı.

Sonunda Zanıkların fikri üstün geldi. Zanıko Muhammed Geri, Osmanlı Devleti ile bir ittifak andlaşması yaptı. Bâbıali de bu antlaşmaya istinaden Ferah Ali Paşa komutasında bir sefer heyetini Kafkasya'daki Soğucak kalesine gönderdi. Ferah Ali Paşa'dan istenen, Çerkez kabileleri ile iyi ilişkiler kurup onları Osmanlı nüfuzu altına alması idi. Paşa 1781 yılında Soğucak kalesine ulaştı. Kalenin durumu oldukça kötü haldeydi. Uzun zamandan beri devlet yardım göndermediğinden askerler telef olmuştu. Paşa askerlerini kaleye yerleştirdi. Aynı zamanda civar kabilelerle yakınlık kurmak için onlar hakkında bilgi topladı. Bölgedeki kabilelerden birisi Çerkezlerdi. Çerkezler İslâm dininden önce batıl bir inanç içerisinde idi. Ali Paşa bunlar arasında İslam dinini yayarak yakınlık kurmaya başlamıştı. Bu arada Kırım ve Taman bölgesindeki Rus istilasından kaçan bir sürü göçmen Kafkasya'ya gelmişti. Paşa, bir de bunların sistemli yerleştirilmesi için uğraşmak zorunda kalmıştı.

Bir süre sonra Ferah Ali Paşa, Soğucak halkını karşısına çağırarak onlara kendilerinin niçin Kafkasya'da olduklarını anlattı. Kafkasya'da Müslümanlığın yayılması için geldiklerini bildirdi. Halk da Paşa'ya "Biz baş ve canımızı memleket uğrunda feda ettiğimize dair ant içmek isteriz. Aç-susuz perişan kalsak bile efendimizden ayrılmak hatırımıza bile gelmez" diyerek cevap verdiler.

Soğucak dışındaki kabilelerin de itaat altına alınması için faaliyetlere

girişildi. Yine, önce âdetler tetkik edilerek ona göre davranıldı. Ayrıca Ali Paşa, askerlerine kabilelerin içinden kız almalarını söyledi. Böylece daha yakın olunacağını biliyordu. Nitekim birçok asker Çerkez kabilelerinden kız alarak evlendiler. Yakın ilişkiler neticesinde bir süre sonra kabileler İslam dininin kendilerine anlatılması için hocalar istemeye başladı. İşte Osmanlı Devleti'nin kendi propagandasını yapması için en uygun zaman buydu. Özel yetiştirilmiş hocalar İstanbul'dan geldiler. Çerkezlerin içinde faaliyete giriştiler. Faaliyetlerin olumlu netice vermesi üzerine Çerkezler toplu halde İslâm dinini benimsemeye başladılar. Bu çalışmalar sayesinde, 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşında Çerkezlere bir ferman gönderilip, “müşterek din düşmanına gazâ” emredildiğinde bütün Çerkezler harbe gitmeyi görev bilmişlerdi.

Ferah Ali Paşa yerli ahaliyi Osmanlı devletine bağlamaya çalışırken bir yandan da bölgede askeri gücünü artıracak yeni mevkiiler inşa ediyordu. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki limanları azaldığından gemilerin barınabilmesi için 1782'de Gelincik limanı inşasına başlandı. Burası Çerkezistan sahilinde bir limandı. Diğer bir liman da Anapa mevkiinde inşa edildi. Anapa Çerkezistan'ı idare edebilecek önemli bir mevkideydi³⁸¹.

Ferah Ali Paşa'nın aslen Gürcü olması ve davranışlarında iyi niyet göstermesi civar kabilelere kendini sevdirmesinde ve İslâm dinini kabul ettirmesinde büyük rolü oldu. Ferah Ali Paşa'nın heyeti bir din mübeşşiri ve mürşidi gibi yüksek görevler yapmıştı. Kafkasya ile hilafet makamı arasındaki bağları oldukça kuvvetlendirdi³⁸².

4.3.3. Gürcistan Meselesi

Gürcistan, Osmanlı ve İran devletlerinin mücadele sahasından birisiydi. Hristiyan olması mücadeleyi daha da artırıyordu. Buraya en yakın Hristiyan devlet de Rusya idi. Rusya Küçük Kaynarca antlaşmasının verdiği güçle hareket

³⁸¹ Cemal Gökçe, a.g.e., s. 45-60.

³⁸² İsmail Berkok, a.g.e., s. 371, 372.

ederek Gürcistan meselesini de kendi lehine çevirmeye başladı³⁸³. Aynı şekilde, bu bölgedeki boşluğu doldurma gayretinde olanlardan birisi de Kerim Han'dan sonra İran tahtına geçen Ali Murad Han'dı. O, Gürcistan'ın kendisine boyun eğmesi için baskı yapmaya başladı. Zor durumda kalan Gürcü kralı İrakli Ruslar'dan yardım istedi. Bu sırada Kafkas orduları başkomutanı bulunan Katerina'nın gözdesi Kont Potemkin, Kafkasya'daki Rus nüfuzunu artırmak için yeğenini yardım için gönderdi. Katerina Gürcü Kralı İrakli'yi koruma altına aldı. 24 Haziran 1783 tarihinde imzalanan antlaşma ile de Gürcü kralı, bir Rus vasalı olmayı kabul etti³⁸⁴. Böylece Rusya, Kafkasya'yı güneyden sarmış oluyordu.

Osmanlı Devleti, Gürcistan'ın Rus himayesine düşmesinden endişelenerek Azerbaycan hanlıklarını kontrolünde tutmaya çalıştı. Rusya da himayesine aldığı Gürcistan kralı vasıtasıyla Azerbaycan hanlıklarının arasını açmaya çalıştı. Onlara elçi ve hediyeler göndererek itaat altına almak istiyordu. İtaatine alamadıklarını da askeri kuvvet kullanmakla tehdit ediyordu. Bu arada, Osmanlı ile aralarındaki sulh bozulmadıkça Osmanlı hududuna taarruz etmeyeceklerini bildirerek Osmanlı Devleti'nin tepkisini almak istemiyordu. Ancak, Osmanlı Devleti, Ruslar'ın amaçlarını bildiğinden harekete geçti. 1782-1784 senelerinde Çıldır valiliği aracılığı ile Azerbaycan hanlarına mektup ve hediyeler göndererek, onların Ruslar'a kanmamaları için uyarıda bulundu³⁸⁵.

Ruslar'ın etkisi ile Gürcüler bir müddet sonra İslâmi grubların bulunduğu sınırlara doğru saldırılarda bulunmaya başladı. Dağıstan hanları bu duruma iyice sinirlenmişlerdi. Onlar da Gürcüler üzerine saldırdılar. Tifliste bulunan Gürcü kralı akının durdurulması için Çıldır valisinden yardım istedi. Osmanlı Devleti Rusya'nın bir savaş bahanesi uydurmaması için bu akının durdurulmasını valiye bildirdi. Ancak geç kalınmıştı. Dağıstanlılar Tiflis'e harekete geçmişler ve Tiflis'i mahasara altına almışlardı. Ancak bir süre sonra yurtlarına dönmeleri ile mesele halledildi.

³⁸³ İsmail Berkok, a.g.e., s. 373.

³⁸⁴ John Baddeley, a.g.e., s. 49, 50.

³⁸⁵ İbrahim Yüksel, "Çarlık Rusya'sının Azerbaycan'ı İstilas ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu", *Kafkas Araştırmaları I*, Acar yayınları, s. 28, 29.

Osmanlı Devleti, Rusya ile bir harbe girmek istemediğinden Kafkasya bölgesinde iki tarafın arasını açacak olaylara engel olamaya çalıştı. Rusya'dan çekinmesi dolayısıyla da bölgede istikrarlı bir politika izleyemedi³⁸⁶.

Nihayet anlaşılmıştır ki, Rusya bir taraftan Dağıstan'a bir taraftan da Açıkbaz bölgesine inmek suretiyle Kafkasya'yı güneyden sarmıştır. Böylece Osmanlı Devleti'ne karşı açacağı savaşlarda Güney Kafkasya'yı bir üs olarak kullanacaktı. Osmanlı Devleti, Rusya'nın bu stratejisinin farkına vardı. Bunun için tedbirler alma yoluna gitti. Bölgeye Ferah Ali Paşa'yı göndererek halkı kendine çekme gayretleri bu politikalarının bir gereğiydi. Azerbaycan ve Dağıstan hanlarına mektub ve hediyeler vererek Rusya'ya karşı harekete geçirdi. Bütün bunlara rağmen Rus ilerlemesi durdurulamadı³⁸⁷.

1785 yılında meydana çıkan bir şahıs bir anda Kafkas tarihini değiştiriyordu. Bu Şeyh Mansur'un ortaya çıkışı idi. Masur, kâfir Ruslar'a karşı gazavat ilan eden ve bu uğurda ilk bayrak açan Kafkasyalı kişi idi. Tüm Kafkas kabilelerini Ruslar'a karşı birleştirmeyi başaramamasına rağmen, böyle bir düşünceyi ortaya koyan, özgürlüğün ancak bu şekilde korunabileceğini anlayan ilk insan olmuştu. O'nun hareketi XIX. yüzyıl başında "Müridizm" olarak nitelendirilen harekete kaynak olacaktır.

Mansur'un kumandası altında bulunan Çerkesler, Ruslar'a karşı olan saldırılarını yoğunlaştırdılar. Kuban'ı geçerek birçok köyü yakıp yıktılar. Yüzlerce esir ve binlerce hayvan sürüp getirdiler. İşte Kafkasya'da tüm bu olaylar gelişirken 1787 yılında Türkiye, Rusya'nın gerek Kafkasya'da gerek Balkanlarda yaptığı aleyhte faaliyetleri durdurmak için artık savaştan başka çare kalmadığını anladı³⁸⁸.

³⁸⁶ Cemal Gökçe, a.g.e., s. 84, 85, 86.

³⁸⁷ Cemal Gökçe, a.g.e., s. 11, 116.

³⁸⁸ John Baddeley, a.g.e., s. 72.

4.4. 1787-1792 SAVAŞI

4.4.1. 1787-1792 Osmanlı Rus Savaşı'nın Sebepleri

Kaynarca antlaşmasından beri Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki ihtilaflar eksik olmuyordu. Birçok mesele iki taraf arasında halledilmeden gerginliği artıracak şekilde 1787 yılına kadar geldi. Nitekim, 1787'de Rus elçisi Bulgakof Osmanlı Devleti'ne aralarındaki bazı meseleleri halledilmesi için bir uyarıda bulundu. Bunlar:

- 1-Eflak ve Boğdan'ın meselesinin görüşülerek çözülmesi,
- 2-Gürcistan meselesinin halledilerek Rus himayesinin tanınması,
- 3-Kafkasya'da bazı kabilelerin Kuban nehrini geçerek Rus arazisine akın etmelerinin önlenmesi,
- 4-Rusya tüccarlarının mastariye vergisinin af ve ilga edilmesi,
- 5-Cezayirlilerin zabtettikleri Rus gemisinin geri alınması,
- 6-Tuna sahillerinde Osmanlılar'a bağlı Kazaklar'ın hududdan uzaklaştırılarak yağmalarının önlenmesi,
- 7-Kaynarca antlaşması hükmünce Varna'ya konsolos tayinine izin verilmesi,
- 8-Kılburnu memlahalarından çıkan tuzun yarısı Ruslar'a, diğer yarısı Özi halkına verilmesi³⁸⁹.

Bulgakof'un 1787 yılı başlarında verdiği bu nota, Türk tarafını iyice kızdırdı. İstanbul halkı Ruslar'a tahammül edemeyecek hale geldi³⁹⁰. Buna rağmen Osmanlı hükümeti sulhu bozmamak için gayret sarfediyordu. Ancak Ruslar isteklerine sürekli yenisini ekliyordular. Ardı arkası gelmeyen istekler dolayısıyla Yusuf Paşa harekete geçti. Kendisi Ruslarla harp yapılması taraftarı bir insandı. Bu nedenle 22 Temmuz 1787 tarihinde Reisülküttab Süleyman Feyzi Efendi vastasıyla Rus elçiliğine 7 maddelik bir ultimatom sundu. Buna göre;

- 1-Rusya adına Boğdan'da bulunan konsolos Aleksandr Mokardato'nun

³⁸⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 501.

³⁹⁰ Yorga, a.g.e., s. 46.

azledilmesi,

2-Tiflis'te Rus birliklerinin bulunması iki yıldır Gürcistan ve Çıldır bölgesinde bir sürü karışıklıklar ve ayaklanmalara yol açtığından Rus birliklerinin o bölgeden çekilmesi,

3-İstanbul'a gelen ve buradan giden Moskov gemileri yasak mallar aldıkları bir gerçek olduğundan bunun hepsinin ayrıcalıksız bir şekilde yoklanıp kontrol edilmesi,

4-Altı ay önce Yaş şehrinden kaçarak Rusya'ya sığınan Boğdan voyvodası Aleksandr Mokardota'nın teslimi,

5-Kılburnu göllerinden çıkan tuzun Özi ahalisine verilmesi,

6-Rusya topraklarında bulunan Osmanlı tüccarlarının korunması için bazı kişilerin atanması.

Bu teklifler karşısında şaşkına dönen Rusya elçisi Kırım ile ilgili madde hariç diğerlerini hükümetine bildireceğini bildirerek ayrıldı³⁹¹.

Rus elçisi ile yapılan görüşmeden on dört gün sonra yani 14 Ağustos 1787 tarihinde toplanan mecliste Rusya ile olan mevcut gerginlik hali görüşüldü. Sadrazam, Rus elçisinin cevabının beklenmesinin boşuna olduğunu bildirdi. Aynı fikirde olan şeyhülislam Müftüzade Ahmet Efendi'nin savaş yapılabileceğine dair fetva vermesi üzerine de Ruslar'a harp ilanına karar verildi. Bu arada mecliste, karara bazı muhalif sesler yükselmişti. Ancak kararın değişmesine tesirleri olmadı. Nihayet 19 Ağustos 1787'de harp ilan edildi. Harp kararının 6 ay önceden ilan edilmesi sadrazamın acele etmesinden ileri gelmiş, dolayısıyla büyük aksaklıklar ortaya çıkmıştı³⁹². Sadrazam Kırım'ı almak için büyük istek duyuyordu. Halk Kırım'ın acısını unutmuş değildi. Bu nedenle İstanbul'da kargaşa çıkacağından endişe ediyordu.

Osmanlı sadrazamı kadar savaşa istekli diğer bir kişi de, Rusya'da Katerina'nın başbakanı sıfatındaki Potemkin'di. Potemkin Kırım, Baserabya ve Polonya'yı birleştirip buraların hükümdarı olmak istediğinden Osmanlı Devleti

³⁹¹ Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., Cilt III-IV, s. 174.

³⁹² Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, Cilt 4 / LBölüm, s. 504, 505, 506.

ile hemen harbe başlanmasını istiyordu. Rusya ve Osmanlı hükümdarının hiç arzu etmemelerine rağmen savaşın başlamasının kaçınılmaz olduğunu biliyorlardı³⁹³.

Savaş kararının alınmasıyla beraber İstanbul'daki Rus elçisi Bulgakof mahiyetindeki dokuz kişi ile birlikte Yedikule'ye hapsedildiler. Fransa ve Avusturya elçileri, Rus elçisinin serbest bırakılması için talepte bulundularsa da sadrazam Yusuf Paşa olumsuz cevap verdi. Bu cevabın olumsuz yönde olmasında İngiliz elçisinin büyük tesiri oldu.

Harp kararının bütün vilayetlere tebliği için fermanlar gönderildi. Bu arada Padişah, veziriazama gönderdiği hat-ı hümayûnda, ordunun iyi bir düzen ve nizam içinde bulunmasını, Rusya'nın Kırım'ı istilasının ve Karadeniz'de donanma bulundurması maksadının ne olduğunu askere anlatılmasını ve bunun yanında uli'l-emre itaat edilmesini istedi³⁹⁴. Ecnebi devletlere harb kararının bildirilmesi de ihmal edilmemişti. İstanbul'daki elçilere verilen beyannamede Ruslar'ın daha önceki antlaşmalara aykırı davranışlarından bahsedildi³⁹⁵.

Osmanlı Devleti harp açmasının sebebini diğer devletlere şöyle açıklamıştır: "Rusya hükümeti, Kaynarca ve Aynalıkavak muahedeleri ile Osmanlı Devletine ağır şartlar kabul ettirmiş olmasına rağmen bununla yetinmedi. Kırım'ı istila etti. Şimdide Tiflis ve Gürcistan taraflarına müdahale etmekte, Feld Mareşal Potemkin kumandasında olarak 60 bin askeri sınıra toplamakta ve Rusya'ya firar eden Boğdan voyvodasını teslim etmemektedir³⁹⁶. Osmanlı Devleti tüccar gemileri, Rusya iskelelerine ihtiyaç olduğunda su almak gibi bir zaruret ile yanaşmak isterse kurşun atıp yanaştırılmıyorlar. Yeni bir andlaşma ile dostluk kurulmasına Osmanlı Devleti taraftar olmuş iken Rusya elçisi Kırım ile ilgili maddeyi devletime yazamam diyerek andlaşmaya pek

³⁹³ Mustafa Nuri Paşa, a.g.e., cilt III-IV, s. 173.

³⁹⁴ Ahmet Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, cilt 2, İstanbul 1994, s. 875.

³⁹⁵ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, cilt 4 / I Bölüm, s. 507.

³⁹⁶ Özi Muhafızı İsmail Paşa'ya, Halep valisi ve Soğucak Muhafızı Mustafa Paşa'ya gönderilen Zilkade 1201 tarihli hüküm özetinde savaş sebepleri bu şekilde açıklanmaktadır. Başbakanlık Osmanlı arşivinin Cevdet Tasnifi "Hariciye" bölümünde "3990" sıra numarası ile tasnif edilmiş olan belgenin aslının çürük olması sebebiyle yararlanılamamıştır.

yanışmamıştır. Ayrıca, devletim Kırım'dan vazgeçmez diyerek kesin cevabı da vermiştir. Bundan başka bilinmeyen nice sebebler çıkarmışlardır"³⁹⁷. Bütün bu sebebler harb için yeterli görülmüştü.

4.4.2. Yabancı Devletlerin Gerginliğe Bakışı

Fransa, herşeye rağmen Osmanlı Devletinin korunmasını istemekteydi. Rusya'nın aşırı derecede büyümesinin tehlikeli olacağını biliyordu. Bunun için Rusya'nın müttefiki olan Avusturya imparatoru Jozef'i uyarmıştı³⁹⁸. Ancak, aşırı derecede büyüyen Rusya'nın önüne geçemeyeceklerini biliyorlardı. Bu nedenle Rusya ile ittifak yaparak, hem fırsatları değerlendirecekler hem de gerekirse Rusya'nın kararlarında etkili olarak kendi aleyhlerine gelişmesine engel olacaklardı. Bu doğrultuda hareket eden Fransa Osmanlı ordusunu ıslah etmek amacıyla Osmanlı Devleti'ne gelmiş olan mütehassıslarını ve fen adamlarını Rusya'nın arzusuyla geri çekti³⁹⁹.

Avusturya imparatoru II. Jozef, Osmanlı Devleti'ne son darbeyi vurmak için 1787 yılında Rusya ile bir antlaşmaya vardı⁴⁰⁰. Katerina, bu antlaşma ile Grek projesi adıyla bilinen planını uygulayacaktı. Buna göre; Buğ ve Dinyester nehirleri arasındaki arazi ile Ege adaları Rusya'ya ait olacaktı. Besarabya, Eflâk ve Boğdan "Dakya krallığı" adı altında Potemkin'in idaresine verilecekti. Sırbistan, Bosna ve Hersek, Dalmaçya, Mora, Kıbrıs ve Girit Avusturya'nın payına ayrılacaktı. Bu paylaşımında Fransa'nın da gönlünü almak için Suriye ve Mısır onun payına verildi. Ayrıca Trakya, Bulgaristan, Makedonya, Kuzey Yunanistan (Tesalya) ve Arnavutluk'u içerisine alacak şekilde Bizans imparatorluğu kurulacak, başına da II. Katerina'nın torunu Konstantin getirilecekti⁴⁰¹.

³⁹⁷ Leh Cumhuriyetine gönderilen 11 Zilkade 1201 tarihli hüküm. B.O.A., Nâme-i Hümâyûn, No: 9 / 6.

³⁹⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 503.

³⁹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / II. Bölüm, s. 209.

⁴⁰⁰ A.N.Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 36.

⁴⁰¹ Stleyman Kocabaş, a.g.e., s. 150, 151.

İngiltere ve Prusya ise Osmanlı Devleti'ni harbe teşvik ediyorlardı. Rus imparatoriçesi, Prusya ile yıllardır süren ittifakı bozup Avusturya ile ittifak yapmıştı. Bu nedenle Prusyalılar Ruslar'a kırgındı. Fransa ile ticaret andlaşması yapmasından da İngilizler memnun kalmamışlardı. Rusya, Avusturya, Fransa devletleri aralarında Osmanlı Devleti'nin topraklarını bölüşürlerse hem toprak olarak hem de siyasi olarak güçleneceklerdi. Bu düşünce İngiltere ve Prusya devletlerini rahatsız etmekte idi. Hemen harekete geçerek İstanbul'daki elçileri vasıtasıyla Osmanlı Devleti'ni Rusya'ya karşı harp açması için kışkırtmaya başladılar. Böylece Rusya'dan intikam alacaklardı⁴⁰².

4.4.3. Osmanlı Devleti'nin Harp Hazırlığı

Rusya'ya harp ilân olunmuş, ancak kış mevsimi yaklaşmış olduğundan Osmanlı ordusunun harekete geçmesi bahara kalmıştı. Böylece her iki taraf da kışı savaş hazırlığı yaparak geçirdiler. Sadrazam ordunun ve donanmanın mühimmat ikmalini tamamlamaya çalıştığı gibi, Rumeli ve Anadolu'da bulunan komutanların da tayin ve azl olunması gerekenlerin görevlerini değiştirdi⁴⁰³.

Kafkasya'da Çerkezler, Abazalar ve başkaca topluluklar Rusya'yı yıpratmak kadar çoklukta vardı. Ancak bu kabileler dağınık halde bulunuyorlardı. Osmanlı Devleti, kabilelerin hem kendi yanında olmasını, hem de Ruslar'a karşı düzenli bir örgüt halinde mücadele vermelerini istiyordu. Bunun için önce Canikli Ali Paşa'yı sonra Ferah Ali Paşa'yı bölgeye gönderdi⁴⁰⁴. Onların vasıtasıyla Ruslarla yapılacak savaşta kabilelerden yararlanılması düşünülüyordu.

Osmanlı Devleti Kafkasya yönünden Rusları vurmak için serdar olarak Çıldır valisi Süleyman Paşa'yı görevlendirmişti. Süleyman Paşa, Dağıstan ve Azerbaycan halkı ile ittifak yaparak Ruslar üzerine yürüyecekti. Ancak bunlardan birbirleriyle olan mücadeleleri dolayısıyla pek yararlanılamamıştı⁴⁰⁵.

⁴⁰² Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt 2, s. 876.

⁴⁰³ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt 2, s. 877.

⁴⁰⁴ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt 2, s. 878, 879.

⁴⁰⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I.Bölüm, s.520.

Bunun haricinde Osmanlı sınırları içindeki Rus tüccar gemilerine el konuldu. Babiâli tarafından Boğaz hisarlarındaki dizdarlara⁴⁰⁶ ve zâbitanlara gönderilen evâil-i zilhicce sene 1201 (Eylül 1787) tarihli emr-i şerifde; Boğaza, gerek öte ve gerek beri taraftan ulaşan Rusya tüccar gemilerinin tutuklanması hususu bildirilmiştir. Bu hususta memurların gaflet ve rehavet göstermemeleri istenmiştir⁴⁰⁷.

Savaş hazırlıkları yapıldığı sırada Özü muhafızı İsmail Paşa Kılburun kalesini ele geçirmek için saldırdı. Rus ordularının başında meşhur Rus generali Suvarov bulunuyordu. Suvarov Türk kuvvetlerini mağlub etti. 1787 Eylül'ündeki bu kavgada birçok Osmanlı askeri şehid oldu⁴⁰⁸.

4.4.4. Rusya'nın Harp Hazırlığı

Osmanlı Devleti gibi Rusya da kışı boş geçirmemişti. Savaş hazırlıklarını yapmıştı. Büyük miktarda Rus askeri Kuban bölgesinde ve bir takımı da Kırım'a gelmek üzere hareket etmişti. Hotin karşısındaki Kamanıçe'de Yalta şehrine kadar olan Rus ordusunun başındaki generallerin hepsi Potemkin'in emir ve idaresinde idi. Potemkin'in emrinde 112 bin kişi vardı. Toplam Rus ordusunun mevcudu ise 250 bin kadardı. Gürcistan bölgesindeki Tiflis Hanı da Ruslar'a tâbi olmuştu. Karadeniz'de de 8 kapak ve 12 fırkateyn ve tahminen 200 kadar şalope gemileri vardı. Baltık denizi donanması ise iki kola ayırarak biri Karadeniz'de dolaşmak diğeri de Akdeniz'e gönderilmek üzere tertiplenmişti⁴⁰⁹.

II. Katerina, bir yandan sınırdaki kuvvetleri takviye ederken diğeri yandan da Avrupa içindeki sosyal bir olayı kendi lehine kullanmaya çalıştı. Bu olay Cizvit tarikatı rahiplerinin Avrupa'nın her yerinden kovulması meselesiydi. Rusya bu rahiplere destek olup bol para vererek Osmanlı Devleti sınırları içerisine gönderdi. Devletin her tarafına yayılan rahipler, hristiyan ahaliyi metbuları aleyhine ayaklanmaya teşvik ettiler. Bol para sarfederek Rusya lehine

⁴⁰⁶ **Dizdar:** Kale muhafızı, kalenin her şeyinden sorumlu olan.

⁴⁰⁷ B.O.A., **Cevdet Hariciye**, no: 2523.

⁴⁰⁸ Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, cilt 2, s. 881.

⁴⁰⁹ Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, cilt 2, s. 884.

propagandalar yaptılar. Bu çalışmalarının neticesinde İstanbul'da küçük çapta da olsa Rus sempatanlığı ortaya çıktı⁴¹⁰.

4.4.5. Harbin Gelişmesi

Harp kararının alınması ile beraber Özi valisi İsmail Paşa Kılburnu kalesini geri almak için harekete geçti. Ancak başarılı olamadı. Osmanlı kuvvetleri büyük zarar gördü. Muharebe ilân edileli 6 ay olmuştu; Avusturya Rusya ile yaptığı antlaşma gereğince⁴¹¹ 80 bin askeri ile beraber savaşa iştirak etti⁴¹².

Yaş ve Hotin'in Düşmesi: Rus ordusu boşkomutanı Potemkin 150 bin asker, top ve havandan başka 137 sürat topu ile harekete geçti. Avusturya ordusuna yardım etmesi içinde Suletkof isminde bir generali Yaş kasabasına gönderdi. Nitekim Yaş kalesini savunamayan Boğdan voyvodası Mikdat Paşa mukavemet edemiyerek kaleyi Rus istilasına bıraktı. Böylece Hotin kalesi de tehlikeye düşmüştü (1788)⁴¹³.

Ruslar, diğer bir önemli nokta olan Özi kalesine saldırdılar ve kuşatma altına aldılar. Bir süre sonra Rus askerleri kaleye girerek yağma ve katliam yaptılar. Osmanlı kuvvetleri muhasara sırasında 20 bin, istila sırasında ise 25 bin şehid verdi⁴¹⁴.

4.4.6. Osmanlı-İsveç İttifakının Kurulması ve Bozulması

İsveç devleti, Petro zamanından beri Rusya ile husumet halinde idi. Osmanlı Devleti'nin de XVIII. yüzyıl boyunca Rusya ile mücadelelerde bulunması, iki devleti birbirine yakınlaştırmakta idi. 1787 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, İsveç devleti Babiâli'ye ittifak teklifinde bulundu.

⁴¹⁰ Kemal Beydilli, *Osmanlı-Prusya Münasebetleri*, (Doçentlik Tezi), İ.Ü.Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1980, s. 182.

⁴¹¹ Avusturya imparatoriçesi Maria Tereza'nın ölümünden sonra yerine geçen II.Jozef 1780 yılında II.Katerina ile Mehilof'da buluşarak Osmanlı Devleti'nin paylaşılması meselesini görüşmüşlerdi.

⁴¹² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I.Bölüm, s. 520.

⁴¹³ Kâmil Paşa, a.g.e., cilt III, yıl 1327, s. 234.

⁴¹⁴ Kâmil Paşa, a.g.e., cilt III, yıl 1327, s. 536.

Hatta İngiltere ve Prusya devletleri de İsveç'i Rusya aleyhine tahrik ederek, yardım edeceklerine dair söz verdiler. Adı geçen devletler İsveç kralı III. Güstov'un aracılığı ile Osmanlı Devleti'ne de haber gönderdiler. Buna göre, Osmanlı Devleti üzerine kara ve denizden yönelecek Rus tehlikesine engel olacaklarını bildirdiler. Bunun karşılığında da savaş masrafı için senede üçer bin kese akçe talebinde bulundular. Osmanlı Devleti, eğer harbe girerse bu parayı vereceğini taahhüd etti. İsveç devleti de harbe girdiği takdirde savaş senelerinde 8 bin, savaş sonrası 10 yıl boyunca da 3'er bin kese akçe istemiştir. Babiâli buna verdiği cevapta "akçe esirgenmez deyü" diyerek söz verdi⁴¹⁵.

Bunun üzerine İsveç kralı bir vesile ile Rusya üzerine harp açtı. İsveç kralının amacı Rusya'nın elinde bulunan Finlandiya topraklarını geri almak ve Kırım'ın Osmanlı'ya tekrar verilmesini sağlamaktı⁴¹⁶. Ancak Osmanlı Devleti, Avusturya'nın savaşa girmesi sebebiyle İsveç'e vadettiği parayı veremedi. Çünkü harp masrafları bir misli daha arttı. Buna rağmen İsveç ile 7 Temmuz 1789 (12 Şevval 1203) tarihinde İstanbul'da ittifak antlaşması yapıldı. Ancak, İsveç'in harp sırasında mâlî durumunun gittikçe kötüye gitmesi Rusya ile anlaşmaya mecbur etti. Sonuçta da 1790'da Varen antlaşmasıyla eski hududlar üzerinde olmak üzere İsveç ile Rusya anlaştı⁴¹⁷.

4.4.7. Savaşın Osmanlı Devleti Aleyhine Dönmesi

İsveç'in Türkiye yanında harbe girmesi, Rus kuvvetlerinin tamamının Osmanlı üzerine gelmesine engel oldu. Fakat bu sıralarda Rus ordularının komutanın Suvarov olması Ruslar için büyük bir avantajdı. Rus tarihinin en büyük, dahi kumandanlarından sayılan Suvarov, 1783'te Kuzey Kafkaslar'da, Kuban nehri boyundaki Nogayları imha etmekle ün kazanmıştı. O'nun bilinen en büyük özelliği Türkler arasında katliam yapmasıydı. Nitekim Ruslar'ın kendilerinden üstün olan Osmanlı kuvvetleri üzerinde zafer kazanmaya

⁴¹⁵ Kamil Paşa, a.g.e., cilt III, yıl 1327, s. 236.

⁴¹⁶ Yorga, a.g.e., s. 80.

⁴¹⁷ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, cilt 4 / I. Bölüm, s. 546

başlamasında önemli ölçüde etkisi vardı. 1788'de düşen Özi kalesinde Suvarov'un yaptığı katliamlar bilinmekteydi⁴¹⁸. Özi kalesinin düşmesinden sonra Osmanlı Devleti'nde saltanat değişikliği oldu. I. Abdülhamid gelişmelerin vermiş olduğu sıkıntı dolayısıyla vefat etmişti. Yerine 7 Nisan 1789 tarihinde III. Selim geçti. Halk, yeni padişahın savaşın gidişatını değiştireceği hususunda ümivardı. Ancak, onun zamanında da Osmanlı kuvvetleri kendilerini bir türlü toplayamadı. Ordu, 1 Ağustos'da Fokşani'de, 23 Eylül'de Boza'da mağlup oldu⁴¹⁹.

4.4.8. Osmanlı-Prusya İttifakı

Prusya ve İngiltere savaşın başından beri Rusya ve Avusturya'ya karşı bir politika ortaya koyuyorlardı. Rusya ve Avusturya'nın gün geçtikçe büyümesini kendisi için tehlike gören Prusya, bir fırsatını bulup bunları durdurmayı düşünüyordu. Bu amacını gerçekleştirmesinde kendisine destek olabilecek tek ülke Osmanlı Devleti idi. Çünkü Osmanlı'da sözkonusu iki devletten rahatsız idi. Nihayet, veziriazam Gâzi Hasan Paşa zamanında iki devlet arasında bir ittifak yapıldı. İttifaka Osmanlı Devleti adına sadaret kaymakamı Mustafa Paşa, Rumeli kazaskeri Hamizade Mustafa Efendi, Anadolu kazaskeri Abdullah Efendi ile reisülküttab Raşid Efendi ve Prusya hükümeti adına da İstanbul'daki elçisi Joh. V.Heidestam elçi olarak katılarak, 5 maddeyi içeren bir antlaşma imzaladılar (11 Temmuz 1787)⁴²⁰.

Prusya ittifakından sonra Rusya'ya karşı olmak üzere Leh Cumhuriyeti de Osmanlı Devleti'ne ittifak talebinde bulundu. Leh Cumhuriyeti daha önceki tarafsız durumundan vazgeçerek, Osmanlı Devleti ve Prusya ile beraber olup var kuvvetiyle Rusya üzerine cenk edeceğini beyan etti. Osmanlı Devleti ile üç maddelik bir andlaşma imzalayarak bu durumu resmileştirdi⁴²¹.

Prusya-Osmanlı ittifakı karşısında Avusturya devleti Babiâli'ye sulh teklifinde bulundu. Avusturya'nın böyle bir teklifte bulunmasında imparator

⁴¹⁸ A.N. Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 37.

⁴¹⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 547-553.

⁴²⁰ Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara 1992, s. 149, 150.

⁴²¹ B.O.A., *Cevdet Hariciye*, cilt I, no: 2323.

değişikliği de önemli bir rol oynadı. 20 Şubat 1790 tarihinde II Jozef ölmüş, yerine kardeşi II. Leopold geçmişti. II. Leopold, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması düşüncesine yabancı birisiydi. Diğer bir sebep de bu sıralarda cereyan etmiş olan Fransız ihtilâli idi. II. Leopold'u en çok endişelendiren eniştesi olan Fransız kralının geleceği ve monarşi prensibinin istikbali idi⁴²².

Ortaya çıkan siyasi gelişmeler dolayısıyla Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında 4 Ağustos 1791 tarihinde Zıştovi andlaşması imzalandı⁴²³.

4.4.9. Rusya Cephesi

Veziriazam Şerif Hasan Paşa Ruslarla andlaşma yapılacağı ümidine kapıldıysa da Rusya'nın sulh yapmaya pek niyeti yoktu. Potemkin'in baş kumandanlığındaki Rus orduları Kili kalesini muhasaraya başladılar. 23 Ekim 1790'da da kaleyi teslim aldılar. Kili'den sonra Tuna deltasındaki Tolçı ve arkasından İsakçı kaleleri düştü. 23 Aralık'da ise 7 aydır muhasara altında bulunan İsmail kalesi düştü⁴²⁴.

1791 yılının sonlarına doğru gelindiğinde Osmanlı ordularının durumu hiç de iyi değildi. Prusya'nın ise Ruslar'a karşı muharebeye girişmeyeceği belliydi. Çünkü Fransız inkılabının Avrupa'ya sıçrayacağı endişesi kendisini korkutuyordu. Bunun yanında Kafkas cephesinde de Anapa ve Soğucak gibi önemli iki mevki elden çıkmıştı. Bu şartlar içinde harp yapılamıyacağını anlayan sadrazam Yusuf Paşa sulh için Rus generali Repnin'e bir mektup yazdı⁴²⁵. General Repnin de ülkesinin içinde bulunduğu maddi sıkıntılar dolayısıyla, teklife olumlu cevap vererek mütareke için üç maddelik bir teklif sundu. Buna göre⁴²⁶,

1-Kaynarca Antlaşması ve ondan sonraki antlaşmaların kabul edilmesi,

2-Eflâk ve Boğdan'ın bazı şartlarla Osmanlı Devleti'ne iadesi,

⁴²² Yorga, a.g.e., s. 87.

⁴²³ İ.H.Danişmend, a.g.e., cilt 4, s. 70.

⁴²⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 574, 575, 576.

⁴²⁵ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 582.

⁴²⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I.Bölüm, s. 589, 590.

3-Turla(Dinyester) nehrinin hudud kabul edilmesi.

Rus generali tarafından bildirilen bu şartlar ağır bulundu. Özellikle III. madde kabul edilecek gibi değildi. Sınırın Turla nehrinden geçmesi Özi bölgesinin Ruslar'a bırakılması demektir. Maddelerin hafifletilmesi için general Repnin'e mektup yazılmışsa da kabul edilmedi. Repnin, verdiği cevapda; bildirdiği noktalar üzerinde müzakerelere devletin hazır olduğunu beyan etti. Osmanlı padişahı III. Selim devletin vaziyeti dolayısıyla tekrar itirazda bulunmadı. Bunun üzerine dönemin resmi tarihçisi olarak da bilinen Vasıf Efendi mahiyetindeki üç-beş kişi ile beraber Repnin ile müzakerelerde bulunmak üzere gönderildi. Uzun tartışmalardan sonra 12 Ağustos 1791⁴²⁷ tarihinde beş maddeyi içeren ve 8 aylık geçerli olacak bir antlaşma Kalas'ta imzalandı⁴²⁸. Buna göre;

1-Küçük Kaynarca barış antlaşmasıyla ondan sonra imzalanan her çeşit antlaşmanın hükümleri aynen geçerli olacaktır.

2-Eflâk ve Boğdan Küçük Kaynarça ve ondan sonraki antlaşmaların içerdiği şekilde Osmanlı Devleti'ne iade edilecek.

3- Turla nehri sınır olacak.

4-Turla nehrinin sol kıyısında Ruslar'a kalacak yerlerde bu devlet tarafından askeri tesisler ve müdafaa noktaları kurulmaması asıl barış antlaşmasında görüşülüp kararlaştırılacaktır. Diğer yerlerde iki devletin hududu savaştan evvelki gibi olacaktır.

Bu barış bazı kesimler tarafından hoş karşılanmadı. Kırım'ın geri alınması için girişilen bu savaşta Özi'yi de kaybediliyordu. Ancak ordunun durumu bilindiğinden barışın şart olduğu meclisce de kabul edildi⁴²⁹. Esas barış görüşmeleri yapılmak üzere Boğdan'ın merkezi Yaş kasabası seçildi. Yaş kasabasına müzakere için gelenler Zıştovi barış müzakerelerine gelen

⁴²⁷ Bu tarih Mustafa Nuri Paşa'nın *Netâyic-ül Vukuat* (III-IV) adlı eserinin 193. sayfasında 10 Ağustos 1791, İsmail Hami Danişmend'in *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* (cilt IV) adlı eserinin 71. sayfasında da 10 Ağustos 1791 olarak verilmiştir.

⁴²⁸ *Mufassal Osmanlı Tarihi*, cilt 5, İstanbul 1962, s. 2737.

⁴²⁹ *Mufassal Osmanlı Tarihi*, cilt 5, İstanbul 1962, s. 2737.

delegelerdi⁴³⁰.

4.4.10. Yaş Andlaşması (1792)

Osmanlı Devleti, Avusturya ile Zıştovi andlaşmasını imzalayarak savaşı durdurmuştu. Diğer muharib devlet olan Rusya'da 4 yıl önce başladığı harbe son vermek için anlaşmayı kabul etti. Bunun için iki tarafın murahhasları Yaş kasabasına geldiler. Ruslar'ın baş murahhası Potemkin'in yeğeni Samaylof, ikincisi ince Rus donanması kumandanı Dibas ve üçüncüsü Boğdan generali Laskarof idi. Fakat, çarçe adına Rus delegelerine başkanlık edecek olan Potemkin hastalığı sebebiyle öldü. Onun yerine müzakereleri idare etmesi için hariciye nazırı kont Besborodho tayin edildi⁴³¹.

Sulh müzakereleri 1791 Kasım sonlarında başladı. Çeşitli aralıklarla onbeş celse sonunda 5 Ocak 1792 (15 Cemaziyevvel 1206) tarihinde 13 maddelik antlaşma imzalandı⁴³².

Yukarıda da görüleceği gibi ikinci madde ile 1774 Kaynarca Antlaşması, 1779 Aynalıkavak Tenkihnamesi, 1783 ticaret andlaşması, 1784 Kırım ve Kuban ile ilgili antlaşmalar aynen kabul ediliyordu.

Osmanlı Devleti, Kırım'ı almak için savaşa girişmişti. Ancak Andlaşmanın üçüncü maddesi ile Kırım'ı almak bir yana Özi bölgesini de kaybetti.

Yaş Antlaşması'ndan sonra Osmanlı hükümeti ile Rusya arasında elçiler gelip gitti. Antlaşmanın onuncu maddesi gereğince iki tarafda birbirinin şanına uygun hediyeler gönderecekler ve elçileri merasimle karşılayacaklardı. Osmanlı Devleti adına Mustafa Rasih Efendi gönderildi. Rusya adına ise Feld Mareşal Kutozof gönderildi⁴³³. Elçilerin mübadele yeri konusunda bir aralık ihtilaf çıkmıştı. Babiâli Bender'i, Rusya ise Tombasar'ı istemişti. Ancak Babiâli daha

⁴³⁰ Mufassal Osmanlı Tarihi, cilt 5, İstanbul 1962, s. 2738.

⁴³¹ Mufssal Osmanlı Tarihi, cilt 5, İstanbul 1962, s. 2738.

⁴³² Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, cilt 4 / I. Bölüm, s. 591. Antlaşma maddelerinin tamamı için bkz. Nihat Erim, a.g.e., s. 187-194.

⁴³³ Faik Reit Unat, Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri, Ankara 1992, s. 163, 164. Ayrıntılı bilgi için bakınız Halil İnalçık, "Osmanlı-Rus Münasebetleri, A.Ü. D.T.C.F. Dergisi, sayı 2, yıl 1946, s. 202.

sonra Rusya'nın isteğini kabul etti⁴³⁴. Gerek elçilerin gidiş gelişlerinde gerek tüccarların faaliyetlerinde ve gerekse evrakların gidip gelmesinde iki tarafta büyük dikkat sarfediyordu. Osmanlı Devleti, Rusya'dan gelen evrakların titizlikle korunması için yol üzerindeki nûvvab ve kethüda görevlilerine emri-şerifler gönderiyordu. Çünkü yol üzerinde hudud eşkiyalarının saldırıları, yol kesenlerin gaspları ve akçe talepleri eksik olmuyordu. Bir defasında Rusya devleti, tüccarlarının mallarının gasp edildiğinden dolayı Osmanlı Devleti'ne şikayette bulunmuştu. Osmanlı Devleti bu şikayet üzerine nûvvab, kethüda ve kudatlarına bu konuda dikkat etmesi için uyarılar göndermişti. Aynı olay tekrar ettiğinde cezalandıracağını bildirmişti⁴³⁵.

8 Ekim 1793 tarihinde Petersburg'a varan Mustafa Rasih Efendi'nin görevi, getirdiği nâme ve hediyeleri sunmaktı. Bunun yanında diğer bir görevi de muharebe esnasında Ruslar'a esir düşen müslüman kadın ve erkeklerin Ruslaştırma baskısından kurtararak memlekete iadelerini sağlamaktı. Ancak bunda pek müsbet bir neticeye varamadı⁴³⁶. 8 Şubat 1794 tarihinde de Petersburg'dan ayrıldı⁴³⁷.

Rus elçisi Kutuzof da İstanbul'a geldiğinde bazı girişimlerde bulunmuştu. Fransız ihtilalinin etkisi dolayısıyla Rusya ve İngiltere, Fransa aleyhine hareket için anlaşmışlar. İşte bu sıralarda İstanbul'a gelen Kutozof, Fransızların memleketten çıkarılmaları hususunda ısrar etti. Ancak Osmanlı Devleti asırlardan beri dostu olan Fransa'ya sadık kalarak teklifi reddetti⁴³⁸.

Netice itibariyle dostluğun sürekliliğini korumak için iki taraf arasında fevkalade elçiler gidip geldi. Buna rağmen Osmanlı-Rus münasebetleri henüz iyileşmiş değildi. Her iki taraf hükümdarları barışı kabul etmişlerse de gerçekte bu barış şüphe ve kin dolu mütarekeden başka birşey değildi⁴³⁹.

⁴³⁴ Faik Reşit Unat, *Osm. Sefirleri ve safaretnameleri*, s. 164.

⁴³⁵ B.O.A., *Rusya Ahkâm Defteri*, No: 85/3, hüküm; 42, 204.

⁴³⁶ Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 166.

⁴³⁷ Halil İncelik, "Yaş Muahedesinden Sonra Osmanlı-Rus Münasebetleri", *A.Ü. D.T.C.F. Dergisi*, sayı 2, Yıl Ocak 1946, s. 202.

⁴³⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, cilt 4 / I. Bölüm, s. 595.

⁴³⁹ Halil İncelik, "Yaş Muahedesinden Sonra Osmanlı-Rus Münasebetleri", (Rasih Efendi ile Kutozof'un elçilikleri), *A.Ü. D.T.C.F. Dergisi*, sayı 2, s. 202.

4.5. II. KATERİNA'NIN OSMANLI SİYASETİNİN NETİCELERİ

1768-1774, 1787-1790 yılları arasındaki Türk-Rus savaşları sonunda elde edilen geniş ve verimli saha, yani Kafkasya ve Kırım Hanlığı, Ruslar için bir kolonizasyon faaliyetine yol açmıştır. Katerina tarafından bu işe memur edilen Potemkin, çok az bir zamanda büyük işler yaptı. Nikolayef ve Cherson şehirlerinde tersaneler tesis edildiği gibi, Karadeniz Rus donanmasına üs olacak Sivastopol kalesinin temelleri atıldı. Orta Dinyeper boyunda da (bugünkü Dneprostroy) şehri kuruldu. Rusyanın birçok yerinden muhacirler celbedilerek yeni zabtedilen mıntikalara yerleştirildiler. Böylece Rus hakimiyeti sağlanmaya çalışıldı.

Katerina'nın "Türk siyaseti" sayesinde, Rusya, daha Kiyef Rusya'sı devrinde ulaşmak istediği Karadeniz'e inmek amacı gerçekleşmiş olduğu gibi, Rusya'nın güney mıntıkları için daima bir tehlike teşkil eden Kırım Hanlığı da ortadan kaldırılmış oldu. Katerina, Osmanlı Devleti'ni tasfiye etmek, Boğazlar'ı ele geçirmek politikasını, prensib kabul etmekle ilerideki Rus fütihat emellerine bir istikamet vermiş oldu⁴⁴⁰.

⁴⁴⁰ A.N. Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 292.

III. BÖLÜM

5. XVIII. YÜZYIL IKİNCİ YARISINDA OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİNDE TİCARET

5.1. KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI ÖNCESİNDE KARADENİZ'DE TİCARET

Rusya ile olan ticari ilişkilerimiz coğrafi şartlar gereği Karadeniz yoluyla sağlanmıştı. Karadeniz, tarih boyunca deniz ticareti bakımından önemli bir yere sahip olmuştu. II. Mehmet'in İstanbul'u fethetmesinden sonra Karadeniz'deki Cenevizliler'in elinde bulunan limanlar Osmanlılara geçti. Böylece Karadeniz bir iç deniz haline geldi ve ticaret Türklerin eline geçti⁴⁴¹. Bundan sonra bölgede sadece Osmanlı bandıralı gemiler seyir halinde bulunup ticaret yaptılar. Yani Karadeniz'de ticaret Türk denizcileri ve tekneleri tarafından yapılmaya başlandı. "Osmanlı fetihleri ve özerk İtalyan kolonilerinin birer birer Türklerin eline geçmesi, XV. yüzyılını ikinci yarısında Karadeniz ticaretinde bir gerilemeye yol açacak ve XVI. yüzyılda Akdeniz ticaretinde başlayan durgunluk Karadeniz bölgesinde daha da etkili olacaktır"⁴⁴².

XVII. yüzyıla kadar Karadeniz ticaretinde Osmanlı Devleti aleyhine önemli bir gelişme olmaz iken, XVIII. yüzyılda bu durum aleyhine döndü⁴⁴³. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti, uluslararası ticarete Batı'nın varlığını aleyhine olarak hissetti. Hükümetlerin desteklediği bir ticaret kapitalizminin açılıp sergilendiği dönemdi. Elçilerinin ve konsoloslarının desteğinden yararlanan devletler, gelişip yayılması ile kendini belli ettiler. Bu elçiler ve konsoloslar, Osmanlı Devleti'nin

⁴⁴¹ M. Ali Ünal, "XVI. ve XVII. yüzyıllarda Karadeniz-Basra Körfezi Ticareti", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1988, s. 473.

⁴⁴² Şerafettin Turan, "Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri", *Birinci Karadeniz Kongresi Bildirileri*, Samsun 1988, s. 158.

⁴⁴³ İdris Bostan, "İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1856", *Türlük Araştırmaları Dergisi*, M.Ü. Fen.-Edebiyat Fak. yay., sayı 6, İstanbul 1991, yıl 1990, s. 21.

gücü azaldığı ölçüde otoritelerini artırdılar⁴⁴⁴. Özellikle Kuzey komşumuz Rusya, Karadeniz'e çıkabilmek için bu türlü gayretler sarfetmesi ayrıca bir yer tutmaktadır.

XVIII. yüzyıl başına kadar Ruslar Karadeniz'de ticaret yapamıyorlardı. Osmanlı Devleti bu yüzyıla girmeden hemen önce, Avrupalı Devletler karışısında büyük bir yenilgiye uğramış ve 1699 yılında Karlofça Antlaşması'nı imzalamıştı. Rusya ise, Avrupalı devletlerden farklı olarak, Osmanlı Devleti ile 1701 yılında İstanbul Antlaşması'nı imzaladı. Çar Petro, bu antlaşma ile Rus ticaret gemilerinin serbestçe Karadeniz'de dolaşmalarını sağlamaya çalıştı. Ancak her türlü teminatı vermesine rağmen bu hakkı elde edemedi⁴⁴⁵.

1711 Prut Savaşı'nda yenilen Ruslar, İstanbul Antlaşması ile inmiş oldukları Karadeniz kıyılarındaki kalelerden vazgeçmek zorunda kaldılar. Azak ve Taygan kalelerini Osmanlı Devleti'ne teslim ettiler. Böylece Karadeniz ile direk olabilecek bağı da kesilmişti⁴⁴⁶. Belgrad Antlaşması'na kadar Karadeniz, Rusya için ticarete kapalı kaldı.

Rusya'nın yıllar sonra ilk defa elde ettiği imtiyaz I. Mahmut zamanında yapılan 3 Eylül 1739 tarihli Belgrad andlaşması ile oldu. Antlaşmanın 9. maddesi⁴⁴⁷ ile Osmanlı Devleti'nin gemilerinin yardımı ile ticaret yapabilme hakkını elde ediyorlardı⁴⁴⁸. Her Rus tüccarı, ticari faaliyetlerini tamamladıktan sonra da İstanbul gümrüğüne gümrük ücreti ödeyip edâ tezkeresini alarak memleketine dönüyordu⁴⁴⁹.

⁴⁴⁴ Robert Mantran, "XVIII. Asırda Osmanlı Devleti: Avrupa Baskısı", çev. Server Tanilli, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi - I*, Cem yayınevi, İstanbul 1995, s. 343, 344.

⁴⁴⁵ Cemal Tükin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İ. Ü. Edebiyat Fak. yay., İstanbul 1947, s. 26.

⁴⁴⁶ Cemal Tükin, a.g.e., s. 40.

⁴⁴⁷ **9. Madde:** Ticaret hususu sulh ve salahın neticesi olup devletler reayası ve berayasının menfaatine olup Devlet-i aliyye tüccarı Moskov devletinde, diğer devletlerin tüccarına tanıdığı ve o miktar vergi ile serbest ticaretlerini icra ederler. Bunun karşılığında Moskov devletine tâbî olan tüccarlar dahi Osmanlı Devleti taraflarından bu misillü serbestiyet ile ticaretlerini yaparlar. Karadeniz'de vaki Rusların ticareti Osmanlı Devleti reayası gemileriyle ola. Muahedat Mecmuası, cilt 3, s. 244.

⁴⁴⁸ Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Andlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, Döler neşriyat, İstanbul 1988, s. 141.

⁴⁴⁹ Osman Köse, *Osmanlı Rus münasebetleri - I*, (Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1993, s. 60.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanıncaya kadar bütün Rus hükümdarları, Rus tüccarlarının Karadeniz’de serbest dolaşabilmesi için Osmanlı Devleti nezdinde taleplerde bulunmuşlardı. Özellikle, Çariçe Elizabet zamanında bir çok defa bu istek yinelenmiş, fakat kabul edilmemişti⁴⁵⁰.

5.2. KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI’NDAN SONRA KARDENİZ’DE TİCARET

Rusya’nın yüzyıla yakın süren mücadelesinden sonra, 1774 Küçük Kaynarca antlaşmasıyla elde ettiği Karadeniz’de kendi gemileri ile ticaret yapma hakkı, bu denizi bir Türk iç denizi olmaktan çıkardı. Osmanlı Devleti Küçük Kaynarca Antlaşması’nın XI. maddesi ile Rusya gemilerinin Akdeniz’den Karadeniz’e ve Karadeniz’den Akdeniz’e geçmesine izin veriyordu. Böylece, Rus tüccarları ilk defa kendi gemileri ile serbest ticaret yapma hakkını elde etmişlerdi. Fransa ve İngiltere devletlerinin tüccarlarının uymakta olduğu şartlara uyacaklardı. Herhangi bir mesele çıktığında da yine bu devletlerin tüccarları örnek gösterilecekti⁴⁵¹. Yeni elde ettiği hakları iyi değerlendiren Ruslar, diğer Avrupa devletleri gibi Osmanlı pazarlarına girmeye başladı. Hatta Ruslar, İngilizler’in uzun zamandan beri sahip oldukları demir piyasasını ellerine geçirdikleri gibi Kürk pazarlarında da söz sahibi oldular⁴⁵².

Küçük Kaynarca Antlaşması iki devlet arasındaki meseleleri tam olarak çözülmedi. Hatta bazı maddelerinden dolayı ihtilaflar çıkmakta idi. Osmanlı Devleti, özellikle deniz ticaretini ilgilendiren maddelerin yeniden düzenlenmesinin ihtiyacını hissetti. Bu nedenle 21 Mart 1779 Aynalıkavak Tenkihnamesinin VI. maddesiyle, Rusya’nın ticarî ayrıcalıkları biraz kısıtlanmıştı⁴⁵³. Ancak Rusya güneye inme politikasının bir gereği olarak

⁴⁵⁰ Cemal Tukin, a.g.e., s. 49.

⁴⁵¹ Cemal Tukin, a.g.e., s. 50.

⁴⁵² Ali İhsan Bağış, “III. George Döneminde İngiltere’nin Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Ekonomi Siyaseti 1760-1815”, *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıl Dönümü)*, Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü yay., Ankara 1985, s. 44.

⁴⁵³ Nihat Erim, *Siyasi Tarih Metinleri*, cilt I, Ankara 1953, s. 155.

Karadeniz'in kuzeyindeki toprakları ele geçirdi. Karadeniz için oldukça stratejik bir mevkide bulunan Azak bölgesini, 1739 Belgrad Antlaşması ile almıştı. Önemli bir liman merkezi olan Kefe'yi ise, 1771'de işgal ettiler ve 1783'de de nihaî olarak ele geçirdiler⁴⁵⁴. Yine aynı yıl, diğer bir önemli bölge olan Kırım'ı işgal ederek tasarruflarına aldılar. 1788 yılında da Özi'yi, 1792 yılı Yaş Antlaşması'yla da Buğ ve Dinyester arasındaki araziye aldılar. Böylece Rusya XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Karadeniz'in kuzeyindeki limanları tamamen ele geçirmiş durumdaydı⁴⁵⁵.

Osmanlı Devleti ise, Aynalıkavak Tenkihnamesi'nden sonra Rusya ile aralarında herhangi bir mesele çıkmasını istemiyordu. Ancak Rusya, denizdeki haklarını daha genişletmek için uğraşıyordu. 1781 yılında Avusturya ile ittifak yaparak Babiâli üzerinde baskısını artırdı. Bu sırada Rusya, Kırım'ı istila etmiş, savaş için bahane aramaktaydı⁴⁵⁶. Bunun üzerine, Babiâli, Rusya ile arasında olan ticaretini bir düzene koyabilmek için antlaşma yollarını aramaya başladı. Çünkü bozulan siyasi denge diğer alanlara da etki etmişti. Nitekim bir süre sonra, Rusya ve Avusturya, Osmanlı Devleti'ne üç maddelik bir takrir sunarak isteklerini dile getirdiler. Bu maddelerden biri ticarete ait idi. Bu madde gereğince İstanbul'daki Rus elçisi 81 maddelik bir ticaret antlaşması hazırladı. Ticaret maddelerinin görüşülmesi için Osmanlı Devleti adına Reisülküttap Hayri Efendi, İstanbul Kadısı Müftüzâde Ahmet Resmi Efendi, Elhaç Mustafa Efendi katılırken Rusya adına ise İstanbul elçisi Yokoda Polikof katılmıştı⁴⁵⁷. Maddeler üzerinde görüşme yapıldıktan sonra 22 Haziran 1783'te (1197 Recebinin 21.günü) antlaşma imzalandı⁴⁵⁸.

“Kaynarca andlaşmasının XI. maddesine dayanılarak hazırlanan ilk Türk-Rus ticaret andlaşmasının hazırlanmasında Devlet-i aliyye tarafından Fransa'ya

⁴⁵⁴ W. Barthold, “Kefe”, İ.A., cilt 6, M.E.B. yay., İstanbul 1967, s. 537.

⁴⁵⁵ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt 1, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 489. ; Cemal Tukin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İ. Ü. Edebiyat Fak. yay., İstanbul 1947, s. 56.

⁴⁵⁶ İdris Bostan, “Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması”, s. 359.

⁴⁵⁷ *Muahedat Mecmuası*, cilt III, s. 285.

⁴⁵⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, cilt I, İstanbul 1994, s. 513.

tanınan 1740 yılındaki Kapitülasyonlar örnek tutulmuştu. 81 maddeden oluşan bu andlaşmanın 47 maddesi Fransız kapitülasyonlarında olduğu gibi geçirilmişti. Kalan maddeler de, Türk-Rus ticaretinin özelliklerine aitti. 1783’de imzalanan bu ticaret andlaşması, Rusya’nın Osmanlı ülkelerinde yapmak istediği ekonomik faaliyetin mahiyetini göstermekte ve Ruslar’ın bilhassa Karadeniz ticaretine önem verdiklerini açığa çıkarmaktaydı. Bu ticaret antlaşması aynı zamanda kapitülasyonlarla Rusya’ya tanınan hak ve imtiyazları destekler nitelikte idi⁴⁵⁹.

Antlaşmada, Rus tüccarlarının Osmanlı Devleti sınırlarında serbestçe ticaret yapabilmeleri, Kendilerine verilen Mürûr Tezkiresi ile istedikleri yere gidebilecekleri, denizde kazaya uğrayan Rus gemilerine Osmanlı gemilerinin yardım etmesi, Fransa ve İngiltere tüccarlarına tanınan hakların Rus tüccarlarına da tanınarak, % 3 gümrük vergisini verdikten sonra istediği yere gidebilmesi, Rusya’ya gidecek olan Osmanlı reayasının, yetkililerden habersiz gitmelerini önlemek için Rus elçisi tarafından pasaport verilmemesi, Rus gemilerinin Osmanlı limanlarında tamir edilmesi, gelip geçecek eşyanın neler olacağı gibi konular üzerinde anlaşmaya varıldı⁴⁶⁰.

Antlaşma maddesi gereğince, Osmanlı Devleti önceleri kendi mülkü olan ve Rusya idaresine geçen sözkonusu limanlardan zahire satın almaya gelen reayasına müsaade edilmesi şartını kabul ettirdi⁴⁶¹.

Karadeniz kenarındaki birçok limanı elinde bulunduran Rusya, aynı zamanda bu sahillerde liman inşa etmekten geri kalmamıştı. 1778’de Dinyeper nehrinin ağzına Kerson’u ve 1794’de de Odessa liman şehirlerini kurmuştu⁴⁶².

1780-1784 arasında Rusya tarafına gitmek için Karadeniz’e çıkan gemiler, bu tarihlerde Rusya’nın hakimiyeti altında bulunan Azak, Taygan, Yenikale, Potekali limanlarına gidiyorlardı⁴⁶³. Rus tüccarları da kendi ülkelerine getirdikleri malları genelde Akdeniz’deki Osmanlı limanlarından bazan İstanbul’dan,

⁴⁵⁹ A.N.Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 30, 31.

⁴⁶⁰ İdris Bostan, “Rusya’nın Karadeniz’de Ticarete Başlaması”, s. 359, 360.

⁴⁶¹ İdris Bostan, *a.g.m.*, s. 22.

⁴⁶² İdris Bostan, *a.g.m.*, s. 23.

⁴⁶³ İdris Bostan, *a.g.m.*, s. 37.

Fransa, İngiltere, Venedik, Malta ve diğer yerlerden satın alıyorlardı⁴⁶⁴.

5.3. OSMANLI DEVLETİ REAYASININ RUSYA İLE TİCARET KONUSUNDA UYMAK ZORUNDA OLDUĞU HUSUSLAR

Osmanlı Devleti, Rusya ile ticareti sağlayacak olan tüccarlara taşıdıkları yük konusunda kısıtlama getiriyordu. Osmanlı topraklarından bazı malların çıkarılması yasak olduğu gibi Rusya'dan da her istediklerini getiremiyorlardı. Ancak bu kurallara uydukları takdirde ticaret yapabilmeleri için kendilerine izn-i sefîne adıyla bilinen ruhsat veriliyordu⁴⁶⁵.

XVIII. yüzyılda İstanbul veya Akdeniz'den, Rusya'ya götürmek üzere mal yükleyen Rus tüccarları, yükünü iki bölgeye indiriyorlardı. Bunlardan birisi Azak bölgesi, diğeri Özi bölgesi idi. Azak bölgesine gelen mallar Taygan limanından, Özi bölgesine gelenler de Kılburun ve Çarkaski'den Rusya içerilerine sevk ediliyorlardı⁴⁶⁶.

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Karadenizde ticaret canlanmıştı. Boğazdan geçen bütün gemiler Osmanlı gümrük görevlileri tarafından kontrol ediliyorlardı. Böylece, ihracı yasak olan malların ticareti engelleniyordu⁴⁶⁷.

Tüccarlar ham sirke, kuruyemiş, barud⁴⁶⁸, kuru üzüm, hurma, limon suyu, limon, portakal, taze meyva, keçi boynuzu, zeytin, süpürge, hamr gibi ihracı yasak olmayan malları Rusya'ya götürebiliyorlardı⁴⁶⁹. Havyar, tuzlu et, kuru balık, peynir, çay, buğday, arpa ve zahire, eşya ve malzeme olarak da; demir, balmumu, kürk, çuka, halat, yelken bezi gibi maddeler de Rusya'dan getirilmesi

⁴⁶⁴ İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 370.

⁴⁶⁵ B.O.A., *Cevdet İktisat Tasnifi*, no: 1167.

⁴⁶⁶ İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 362.

⁴⁶⁷ İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 367.

⁴⁶⁸ B.O.A., *Cevdet İktisat Tasnifi*, no: 218.

⁴⁶⁹ İdris Bostan, *a.g.m.*, s. 36.

serbest ticaret malları idi⁴⁷⁰. Zeytinyağı, kahve, sabun, kükürt, v.b.maddeler ise ihracı yasak olan maddelerdendi. Rusya'dan getirmelerine izin verilen mallar ise buğday arpa ve zahire idi⁴⁷¹.

Osmanlı-Rusya arasında ticaretle uğraşanların bazı şartları yerine getirmesi gerekiyordu. Her gemi reisi ikamet etmekte olduğu adanın Kocabaşısında bulunan "Kebir Ada" mührüyle mühürlenmiş kefalet kâğıdı alacaktı. Bu belge de reisin emrindeki denizcilerin ve diğer adamların miktarları, isimleri, ünvanları, memleketleri yazılıp Asitâne-i Aliyye'ye (İstanbul'a) gönderiliyordu. İsimler, Tersâne-i amire ve İstanbul gümrük defterine kayıt olunuyordu. Yine bu gemi reisine İstanbul'dan bir kişi de kefil oluyordu. Bütün bu şartlar yerine getirildikten sonra ticarete izinli olduklarına dair emr-i şerif gümrüğe gönderiliyor ve bir defalık müsaade veriliyordu. Eğer Rusya'dan dönüp geldikten sonra tekrar gitmek isterse yeniden emr-i şerif verilmesi gerekiyordu⁴⁷².

Rusya tüccar gemileri İstanbul'a geldikten sonra buradan Akdeniz'e geçmek isterlerse hükümdar tarafından kendilerine yol emri verilmesi gerekiyordu. Eğer taşıdıkları malları Osmanlı Devleti yasaklamış değilse Akdeniz'e geçmeleri için emr-i şerif veriliyordu⁴⁷³. 1786 yılında Rusya tüccarlarından birisi Rusya memleketinin ürünleri olan 1500 kile hinta (buğday), 450 kile hububat ile Karadeniz'den gelip Akdeniz'e geçmek istediğinde deftere kayıtlı olarak kendisine sefine emri verilip Akdenize çıkışına müsaade edilmiştir⁴⁷⁴. Rus tüccarları Akdeniz'deki adalara da gidip gelebiliyorlardı⁴⁷⁵. Yine aynı şekilde Rusya tüccar sefinesi Rusya memleketinden almış olduğu yüz on dört kantar Tuna Balığı ve Beş bin dörtyüz kile hinta (buğday) ile

⁴⁷⁰ B.O.A., *Cevdet İktisat Tasnifi*, no: 1167. ; İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 373.

⁴⁷¹ B.O.A., *Cevdet İktisat Tasnifi*, no: 1167.

⁴⁷² B.O.A., *Cevdet İktisat Tasnifi*, no: 1167.

⁴⁷³ Rusyalı olup ticaret amacıyla Karadenizden Akdenize gitmek isteyen tüccarlara izin verildiğine dair birçok örneğe B.O.A., *Rusya Ahkâm Defteri*, 85/3 nolu defterin, 1381,1382,1383,1384, 1385,1388 numaralı hükümlerinde rastlanmaktadır.

⁴⁷⁴ B.O.A., *Rusya Ahkâm Defteri*, No: 85/3, hüküm: 1386.

⁴⁷⁵ B.O.A., *Rusya Ahkâm Defteri*, No: 85/3, hüküm: 1387.

Karadeniz'den Akdeniz'e çıkıp yabancı devletlere götürmek için Osmanlı Devleti'nden Sefine Emri verilmesini istemişlerdir. İstek üzerine kendilerine sefne emri verilmiştir⁴⁷⁶.

Rusya reayasından olan tüccarlar, Rusya'dan veya başka memleketlerden aldıkları ticaret eşyalarını Osmanlı sınırları içerisinde satmak isterlerse bir defaya mahsus olmak üzere uğradıkları ilk mahalde yüzde üç vergi alınır⁴⁷⁷. Ancak satmadığı mallar için gümrük vergisi ödemek zorunda değil idi⁴⁷⁸. Verginin alındığına dair kendisine bir eda tezkiresi verilirdi. Bu belge sayesinde ikinci kez gümrük vergisi ödemek zorunda kalmazdı. Malını diğer limanlara götürüp satmak istediğinde limanda görevli gümrükçülere elindeki bu tezkireyi gösterip tekrar vergi ödemekten kurtulabilirdi. Eğer Osmanlı Devleti'nden alıp Rusya veya diğer memleketlere ticaret eşyası götürmek isterlerse bu defa gittikleri yerin gümrükçüsüne bir defaya mahsus olmak üzere yüzde üç vergi verirlerdi⁴⁷⁹.

Bu vergiyi ödeyen tüccar ikinci kez gümrük ödemekten, cizye vermekten, mürûriye⁴⁸⁰ ve diğer koyulacak vergilerden muaf olurdu.

Osmanlı Devleti, kendi sınırları içerisinde ticari eşya nakli ile uğraşan Rus gemilerinin korunmasına da özen gösteriyordu. Saldırıya veya soyguna uğrayan gemilerin mallarının temini için ilgili bölgenin mutasarrıfına emirler gönderiyordu.

1782 yılında bir Rus gemisi Gümüşhane iskelesinden 45 bin kuruşluk emtia ve eşya ile yüklü olarak İstanbul'a gelir iken Şile nahiyesi sınırları içerisinde sahile yanaşmıştır. Ancak sahile çıktıklarında bölge ahali tarafından gasp ve soyguna uğramışlardır. 14134 kuruşluk zarar ve ziyanları olmuştur. Bunun üzerine Şile naibine emr-i ferman gönderilerek, zararı verenlerin yakalanması ve tüccarların ziyanlarının karşılanması istenmiştir⁴⁸¹. İstanbul'dan

⁴⁷⁶ B.O.A., *Rusya Ahkâm Defteri*, No: 86/4, hüküm: 36.

⁴⁷⁷ B.O.A., *Rusya Ahkâm Defteri*, No: 86/4, hüküm: 1.

⁴⁷⁸ B.O.A., *Rusya Ahkâm Defteri*, No: 86/4, hüküm: 898.

⁴⁷⁹ B.O.A., *Rusya Ahkâm Defteri*, No: 86 /4, hüküm: 1.

⁴⁸⁰ Mürûriye: Osmanlı Devleti sınırları içerisinde geçen yabancı devletlerin gemilerinden alınan verginin adıdır. Süleyman Sudi, *Osmanlı Vergi Düzeni* (Defter-i Muktesid), Yayına Haz. Mehmet Ali Ünal, Isparta 1996, s. 190.

⁴⁸¹ B.O.A., *Rusya Ahkâm Defteri*, No: 85/3, hüküm: 486.

Yenikale, Azak ve Özi bölgeleriyle, oralardan Rusya hududuna varıncaya kadar yol üzerinde görevli olan kadı, naib, kethüda-yeri, yeniçeri serdarı, iskele emini, geçit zabiti, gümrükçülerin hepsi ticaret ile ilgili hususların düzenli uygulanmasından sorumluydular⁴⁸².

Osmanlı Devleti Rusya'lı tüccarların alacakları konusunda da yardımcı oluyordu. 1782 (1196) yılında Rusya'lı bir tüccar Mora adasında bulunan bir reayadan alacağı olan 5 bin gruşu alamamıştır. Osmanlı Devleti bu paranın tahisili için Mora valisi ve Mora mütesellimine emirler göndermiştir⁴⁸³.

⁴⁸² İdirs Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 363.

⁴⁸³ B.O.A., **Rusya Ahkâm Defteri**, No: 85/3, hüküm: 492.

SONUÇ

Osmanlı Devleti ve Rusya coğrafi konumları sebebiyle birbiri ile siyasi ve ticari ilişkilere girmişti. Birçok mevkide çıkarları çatıştığı için çoğu zaman münasebetler gerginliğini korumuştur. 1400'lü yılların sonlarına doğru başlayıp devam eden ilişkiler 1700'lü yıllara kadar Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü sözkonusu olmuştur.

XVIII. yüzyıl ile birlikte üstünlük yavaş yavaş Rusya devletine geçmiştir. Özellikle, Belgrad Antlaşmasının imzalanmasından sonra Rusya, bütün gücü ile güneye ve Kadaradeniz'e inme yollarının aramıştır. Bunun için de kendine Kafkaslar'dan ve Balkanlar'dan olmak üzere iki yol seçmiştir. Kara harici denizden ilerlemek için de birçok faaliyetlere girişmiştir. Balkanlar'a hakim olabilmek için kendisi gibi Balkanlar'da gözü olan Avusturya ile ittifak yapmıştır. Kendisini Balkanlar'a ve Batıya açacak olan Lehistan'ı almak için Avusturya ile ortak hareket etmiştir. Kafkaslardan da kendisine bağlı unsurları kullanarak ilerlemeye çalışmıştır. Karadeniz üzerinden ilerlemek için Kırım'ı elde etmenin yollarını aramıştır. Kırım kuzeyde ikamet eden bir topluluk için Karadeniz'in kilidi sayılır. Kuzey komşumuz Ruslar, Kırım'ı alarak Karadeniz'de hakimiyet kurmak isteyeceklerdir.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşmasının imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti oldukça büyük bir sarsıntı içerisine girmiştir. Bu antlaşma ile Rusya yıllardır içinde topladığı kinini ortaya koyuyordu. Karadeniz bir Türk denizi olmaktan çıkıyordu.

Osmanlı tüccarları ile beraber Rus tüccarları da serbet ticaret hakkının Kaynarca Antlaşması ile elde etmişti. Kırım bağımsız hale getirliyordu ki bu, bölgenin Ruslar'ın himayesine düşmesi demektir. Nitekim 1783 yılında Rusya Kırım'ı işgal ederek hakimiyeti alanına alacaktır. Böylece ilk defa olmak üzere Türk-Müslümanların ikamet ettiği bir toprak kaybediliyordu. Avrupa'nın XI. yüzyıldan beri aleyhine gelişen Şark Meselesi 1699'da lehine dönmüş, 1774'de ise tamamen kontrolü altına girmiştir.

Ruslar'ın Kırım'ı almaları güneye ve Kafkaslara inmelerini kolaylaştırmıştır. Osmanlı Devleti, Ruslar'ın Kafkaslar'da ilerlemesini engellemek için öncelikle bölge halkını Ruslar'a karşı örgütlemeye çalışmıştır. Çünkü bölgedeki gruplar tefrika halinde idiler. Aralarında birlik yoktu. Bu vaziyet de Ruslar'ın ilerlemesini kolaylaştırıyordu. Bütün bunları bilen Osmanlı Devleti, Rusya'ya karşı etkili bir mücadele verebilmek için bölgedeki grupları ortak bir payda altında birleştirip daha etkili bir politika izlemeyi hedeflemiştir. Bunun için Ferah Ali Paşa^{gibi} hem dini hem askeri vasfi olan kişileri bölgeye göndermiştir. Bu politikasında din unsurunu (İslâmiyeti) kullanmıştır. Böylece, Ruslar'ın uzun süre güneye inmesi engellenmiştir.

XVIII. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nde olan siyasi üstünlük zaman ilerledikçe derece derece Rusya'ya geçmeye başlamıştır. Bu durum ticari alanda da aynı paralelliği göstermiştir. 1774 yılına kadar Türk ticaret gemilerinin aracılığı ile ticaret yapan Rus tüccarlar bu tarihten sonra kendi gemileri ile ticaret mallarını taşıma hakkını elde etmişlerdir. Belli bir vergi karşılığında da Osmanlı limanlarının herbirinden istifade ettikleri gibi güvenliklerini de sağlamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA

ARŞİV BELGELERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri

Cevdet Tasnifi Hariciye, Belge No: 1130.

Cevdet Tasnifi Hariciye, Belge No:5801.

Cevdet Tasnifi Hariciye, Belge No:2664.

Cevdet Tasnifi Hariciye, Belge No: 424, Tarihi: 1177.

Cevdet Tasnifi Hariciye, Belge No: 2523.

Cevdet Tasnifi Hariciye, Belge No: 2323.

Cevdet Tasnifi Hariciye, Belge No: 3990, Tarihi: 1201.

Cevdet Tasnifi İktisat, Belge No: 1167.

Cevdet Tasnifi İktisat, Belge No: 218.

Rusya Ahkâm Defteri, No: 85/3, Hüküm; 42, 204, 486, 492, 1381, 1382, 1383, 1384, 1385, 1386,1387, 1388.

Rusya Ahkâm Defteri, No: 86/4, Hüküm; 1, 36, 898.

Türk Tarih Kurumu Arşiv Belgeleri

Ahmed Resmi Giridi, Hûlasatü'l-itibâr, Dersaadet Mühendisyan Matbaası, Yıl 1286.

Cavid Bey'in Esernamesi, T.T.K. Yazma Eserler Katoloğu, No: 570.

KİTAP ve MAKALELER

- Ahmed Cevdet Paşa, **Tezakir 1-12**, Yayınlayan: Cavid Baysun, T.T.K. yayınları, Ankara 1991.
- Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih- Cevdet**, Cilt 1-2, Sadeleştiren; Dündar Günday, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994.
- AKTEPE Münir, **Mehmed Emni Beyefendi'nin Rusya Sefareti ve Sefaretnamesi**, T.T.K. yayınları, Ankara 1989.
- AKTEPE Münir, **Şemdani-zâde Fındıklı Süleyman Efendi Tarihi, Mür'it Tevarih II.B**, İstanbul Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul 1980.
- AKYÜZ Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara Üniversitesi yayınları, Ankara 1989.
- BADDELEY John F., **Rusların Kafkasya'yı İstilas ve Şeyh Şamil**, Çev. Sedat Özden, Kayıhan yayınları, İstanbul 1995.
- BALA Mirza, "*Kırım*", İ.A., Cilt VI, M.E.B. yayınları, İstanbul 1967.
- BARTHOLD W., "*Kefe*", İ.A., Cilt 6, M.E.B. yayınları, İstanbul 1967, 535-537.
- BAYSUN Cavid, "*Azak*", İ.A., Cilt II, M.E.B. yayınları, İstanbul 1961, Sayfa 85-89.
- BAYUR Hikmet, **XX. Yüzyılda Türklüğün Tarih ve Acun Siyaseti Üzerine Etkileri**, T.T.K. yayınları, Ankara 1989.
- BEES Nikos A., "*Mora*", İ.A., Cilt VIII, M.E.B. yayınları, İstanbul 1971, Sayfa 413-427.
- BENİĞSEN Aleksandr, "*Çarlık ve Sovyet Hakimiyeti Altındaki Türkler*", Çev. Kemal Aytaç, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı 41, Yıl 1986.
- BENİĞSEN Aleksandr, **Step'de Ezan Sesleri**, çev. Nezih Uzel, Selçuk Yayınları, İstanbul 1989.

- BERKER Aziz, “*Mora İhtilali Tarihçesi ve Penah Efendi Mecmuası*”, **Tarih Vesikaları Dergisi**, Cilt II, Sayı 7, Sayfa 63-80.
- BERKOK İsmail, **Tarihte Kafkasya**, İstanbul Matbaası, İstanbul 1958.
- BEYDİLLİ Kemal, **Osmanlı-Prusya Münasebetleri (Başlangıcından III. Selim’e Kadar, Doçentlik Tezi, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, İstanbul 1980.**
- BOSTAN İdris, “*İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz’de Rusya İle Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları (1780-1846)*”, **M.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Türklük Dergisi**, Sayı 6, İstanbul 1991, Sayfa 21-44.
- BOSTAN İdris, “Rusya’nın Karadeniz’de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu”, **Bellekten**, Sayı 225, Cilt 59, Ağustos 1995, T.T.K. yayınları, Ankara 1995. s. 353-394.
- BOZKURT Gülnihal, **Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, T.T.K. yayınları, Ankara 1989.
- BRIAN-CHANİNOV, **Rusya Tarihi**, Çev. Galip Kemali Söylemezoğlu, Ankara 1939.
- BUDAK Mustafa, “*Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya*”, **Avrasya Etüdüleri**, Sayı 4, Yıl 1995, Sayfa 101-128.
- BULDANLI Ahmet, **Türkler ve Şimal Komşumuz Rusya**, Ankara 1968.
- DANIŞMEND İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, Cilt IV (1703-1924),
- DAVISON Roderic H., “*Küçük Kaynarca Antlaşmasının Yeniden Tenkidi*”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı X-XI, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Matbaası İstanbul 1981, Sayfa 343-368, Ayrıbasım.
- DECEİ Aurel, “*Boğdan*”, **İ.A.**, Cilt II, M.E.B. yayınları, İstanbul 1970, Sayfa 697-705.

- DECEI Aurel, “*Eflak*”, İ.A., Cilt IV, M.E.B. yayınları, İstanbul 1964, Sayfa 178-189.
- DRIAULT Edovart, **Şark Meselesi Bidayet-i Zuhurundan Zamanımıza Kadar**, Çev. Nafiz, Muhtar Halit Kütüphanesi Neşriyatı, İstanbul 1328.
- DURAN Tülay, “*Türk-Rus Savaşlarının Nedenleri ve Sonuçları*”, B.T.T.D., Sayı 12 / Sayfa 52-56, Sayı 13 / Sayfa 23-27, Sayı 15 / Sayfa 40-43, Sayı 17 / Sayfa 34-35, Sayı 18 / Sayfa 48-53, Sayı 20 / Sayfa 40-43, Yıl 1967-1968.
- EMMOTT N.W- PORTNEX J.N., “*Türk-Rus Deniz Savaşları ve Amiral Seniavin*”, Çev. Mete Tunçay, **Tarih ve Toplum**, Sayı 3, İstanbul 1984.
- ERENDİL Muzaffer, **Tarihte Türk-Rus İlişkileri**, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara 1975.
- ERİM Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Cilt 1, T.T.K. yayınları, Ankara 1953.
- FALKUS M.E., **Rusya'nın Endüstrileşmesi 1700-1914**, Çev. Alaaddin Şenel, Ankara 1986.
- FİŞHER Alan, “*Rusların Kırım'ı İlhakı*”, Çev. Refhan Dedeoğlu, **Emel Dergisi**, Cilt 13, Sayı 74/ Sayfa 11-28, Sayı 75/ Sayfa 13-25, Sayı 76/ Sayfa 16-31, Sayı 77/ Sayfa 14-28, 78/ Sayfa 8-23, Cilt 14, sayı 79/ Sayfa 6-18, Sayı 80/ Sayfa 8-15, Sayı 81/ Sayfa 6-15.
- GORIANOV Serge, **Devlet-i Osmaniyye Rusya Siyaseti**, Çev. M. İskender - A. Reşat, Kanaat Matbaası, İstanbul 1331.
- GÖKÇE Cemal, **Kafkasya ve Osmanlı Devletinin Kafkasya Siyaseti**, Şamil Eğitim Vakfı yayınları, İstanbul 1979.
- GÜRSEL F. Haluk, **Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri**, Baha Matbaası, İstanbul 1968.

- HAMMER Jozef Von, **Osmanlı Devleti Tarihi**, cilt 15-16, Çev. Vecdi Bürün, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966.
- İNALCIK Halil, “*Kırım Hanlığının Osmanlı Tâbiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi*”, **Belleten**, Sayı 30, T.T.K. yayınları, Ankara 1944, Sayfa 185-229.
- İNALCIK Halil, “*Osmanlı-Rus Münasebetleri Menşei ve Don-Volga Kanalı Meselesi*”, **Belleten**, Sayı 46, Yıl 1948, Sayfa 349-399
- İNALCIK Halil, “*Yaş Muahedesinde Sonra Osmanlı-Rus Münasebetleri (Rasih Efendi ve General Kutuzof Elçilikleri)*”, **A.Ü. D.T.C.F. Dergisi**, Cilt IV, Sayı 2, Ocak-Şubat 1946, Ankara 1946, Sayfa 198-203.
- İNALCIK Halil, “*Yeni Vesikalara Göre Kırım Hanlığının Osmanlı Tabiliğine Girmesi ve Ahidname Meselesi*”, **Belleten**, Sayı 30, Yıl 1944.
- İNAN Abdülkadir, “*Sibirya’da İslâmiyetin Yayılışı*”, **Makaleler ve İncelemeler**, Cilt II, T.T.K. yayınları, Ankara 1991.
- KAMİL Paşa, **Tarih-i Siyasi Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, Cilt III, Matbaa-i Ahmed İhsan, Yıl 1327.
- KOCABAŞ Süleyman, **Tarhte Türk-Rus Mücadelesi**, Vatan yayınları, İstanbul 1989.
- KODAMAN Bayram, “*XVIII. Yüzyıl Somunda Samsun Gümrüğü*”, **Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri II, (1-3 Haziran 1988)**, Samsun 1990, Sayfa 92-97.
- KÖPRÜLÜ Orhan Fuad, “*Alton S. Donelly’in Kitabının Tanıtımı*”, **Türk Kültürü**, Sayı 88, Şubat 1970.
- KÖSE Osman, **Osmanlı-Rus Münasebetleri - I**, Yüksek Lisans Tezi, Ondukuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1993.
- KURAN Ercüment, **Türklerin Batılalaşması ve Milli Meseleler**, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara 1994.

KURAT Akdes Nimet, **IV ve XVIII. Yüzyılda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, Murat Kitabevi yayınları, Ankara 1992.

KURAT Akdes Nimet, "*Rus Hakimiyeti Altında İdil-Ural Ülkesi*", A.Ü. **D.T.C.F. Dergisi**, Cilt 23, Sayı 3-4, Temmuz-Aralık 1965, A.Ü.Basımevi, Yıl 1968, Sayfa 91-125.

KURAT Akdes Nimet, **Rusya Tarihi**, T.T.K. yayınları, Ankara 1993.

KURAT Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1990.

KURDAKUL Necdet, **Osmanlı Devleti'nin Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar**, Döler Neşriyat, İstanbul 1988.

KÜTÜKOĞLU Mübahat, **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)**, Ankara 1974.

LEVIS Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, T.T.K. yayınları, Ankara 1991.

MANTRAN Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi - I**, Çev. Server Tanili, Cem yayınevi, İstanbul 1995.

MATTEI Jean-Louis, "*Kırım ve Kafkasya'da Osmanlı Nüfuzunun Gerilemesi ve Ruslara Karşı Kafkas Kabilelerinin Direniş Girişimleri (1792)*", **Toplumsal Tarih**, Haziran 1994, Temmuz 1994, Sayfa 40-47.

MERAM Ali Kemal, **Türk-Rus İlişkileri Tarihi**, Kıtış yayınları, İstanbul 1969.

MOURAVIEFF Boris, **Siyasi Vasiyetnameler**, Çev. Refik Özdek, İstanbul 1966.

MOZGFESKY, **Rus Karadeniz Filosu Tarihi**, Çev. Fevzi Kurtoğlu, Deniz Matbaası, İstanbul 1935.

Mufassal Osmanlı Tarihi, Cilt 5, Güven yayınevi, İstanbul 1962.

Muahedat Mecmuası, Cilt III, İstanbul 1926.

- MEHMET Mustafa Ali, “*Romanya 'da Yayınlanan Belgeler Külliyyatından Osmanlı Tarihine ve Türk-Romen Münasebetlerine Dair Malumat Hakkında Bazı Mühahazalar*”, **XI. Türk Tarih Kongresi 5-9 Eylül 1990**, Cilt III, T.T.K. yayınları, Ankara 1994.
- Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l-vuku'at**, Cilt III-IV, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, T.T.K. yayınları, Ankara 1992.
- Mustafa Kamil, **Mesele-i Şarkiyye**, Kahire Türk Matbaası, Kahire 1323.
- MUTAFCIEVA V.P., “*XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi*” Çev. Bayram Kodaman, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi**, Sayı 31, Mart 1977, İstanbul 1978, Sayfa 163-182.
- NEBİOĞLU Osman, **Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar**, Türkiye İş Bankası yayınları, Ankara 1986.
- Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, Cilt 1, IRSICA yayınları, İstanbul 1994.
- ÖZKAYA Yücel, “*Canikli Ali Paşa Risalesi: Tedabirü'l-Gazavât*”, Tarih Araştırmaları Dergisi, Cilt VII, Sayı 12-13, Yıl 1969.
- ÖZTUNA Yılmaz, “*Osmanlı İmparatorluğu*” **Türk Ansiklopedisinden** Ayrıbasım, Cilt XXVI, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1977.
- ÖZTUNA Yılmaz, **Osmanlı Tarihi**, Cilt V.
- PAKALIN Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Cilt I-II-III, M.E.B. yayınları, İstanbul 1993.
- PALMER Alan, **Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Tarihi**, Çev. Belkıs Ç. Dışbudak, Bilgi yayıncılık, İstanbul 1995.
- PARMAKSIZOĞLU İsmet, “*Rusya'nın Mikenos Adasında Konsolosluk Kurma Teşebbüsü ve Bununla İlgili Vesikalar*”, **Belleten**, Cilt 41, Sayı 161, Sayfa 125-135.

- SARAY Mehmet, “*Rusların Orta Asya’yı Ele Geçirmeleri*”, Çev. Erkut Göktan, **O.D.T.Ü. Asya-Afrika Araştırmaları Grubu yayınları**, Ankara 1984, Sayfa 1-28, Ayrıbasım.
- SARAY Mehmet, *Rusya’nın Orta Asya’da Yayılması*, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi**, Yıl 1979-1980, Sayı 10-11, Sayfa 279-302.
- SARAY Mehmet, “*Türk-Ukrayna Münasebetleri Tarihçesi*”, **Avrasya Etüdleri**, Cilt 2, Sayı 3, Yıl 1995, Sayfa 81-87.
- SAYDAM Abdullah, “*Rus Sömürgecilğinde Uygulanan Demografik Yöntemler: Kırım-Kafkasya Örneği*”, **Avrasya Etüdleri**, Sayı 2, Yıl 1996, Sayfa 114-128.
- SEMİROF Vasili, **Devlet-i Aliyye ile Rusya Devleti ve Kırım Hakkında Bazı Malumat-ı Mühimme ve Tahirarat-ı Resmîyyeye Havi Mecmua**, Petersburg 1298.
- SERTOĞLU Midhat, **Osmanlı Tarih Lügatı**, Enderun yayınları, İstanbul 1986.
- SEYFİ Ali Rıza, **Çeşme Deniz Muharebesi ve Akdeniz’de İlk Rus Donanması**, Deniz Matbaası, İstanbul 1943.
- SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası İktisad**, Güzem yay., İstanbul 1994.
- SHAW Stanford, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, E yayınları, İstanbul 1982.
- SUDİ Süleyman, **Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)**, Hazırlayan: Mehmet Ali Ünal, Isparta 1996.
- SOREL Albert, **XVIII. Asırda Mesele-i Şarkîyye**, Çev. Yusuf Ziya, Matbaa-i Hayriyye ve Şûrekası, İstanbul 1911.
- TANSEL Selahattin, “*Osmanlı-Leh Münasebetleri 1764-1768*”, **A.Ü. D.T.C.F. Dergisi**, Cilt IV, Sayı 1-2, Ankara 1951.
- TANSEL Selahattin, “*1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma*” **A.Ü. D.T.C.F. Dergisi**, Cilt VIII, Sayı 4, Ankara 1950, Sayfa 477-536.
- TEKELİ Sevim, **Modern Bilimin Doğuşuna Bizans’ın Etkisi**, Ankara 1975.

- TEKİNDAĞ M.Şehabeddin, “*XVIII. Yıyilda Akdeniz 'de Rus Donanması ve Cezzar Ahmed Bey'in Beyrut Savunması*”, **B. T. T. D.**, cilt 1, sayı 5, İstanbul 1968, Sayfa 37-45.
- TUGAY E.F., **Rusya Tarihi**, Cilt 1, İstanbul 1948.
- TUKİN Cemal, “*Küçük Kaynarca*”, **İ.A.**, Cilt 6, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, Sayfa 1064-1071.
- TUKİN Cemal, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi yay., İstanbul 1947.
- Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)**, Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü yayınları, Ankara 1985.
- TURAN Şerafettin, “*Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri*”, **Birinci Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun 1988, s. 147-158.
- UNAT Faik Reşit, **Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Klavuzu**, T.T.K. yayınları, Ankara 1974.
- UNAT Faik Reşit, “*Kırım Tarihi ve Necati Efendi'nin Rusya Sefaretnamesi*, **Tarih Vesikaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 13, İstanbul 1944, s. 60-68.
- UNAT Faik Reşid, “*Necati Efendi Sefaretnamesi*” **Tarih Vesikaları Dergisi**, cilt III, Sayı 14.
- UNAT Faik Reşid, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, T.T.K. yayınları, Ankara 1992.
- UNAT Faik Reşit, “*Şehdi Osman Efendi Sefaretnamesi*”, **Tarih Vesikaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Yıl 1941, Sayfa 66-80.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “*18. Asırda Boğdan'a Voyvoda Tayini*”, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi**, Sayı 1, İstanbul 1937, Sayfa 32-37.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “*Sadrazam Halil Hamid Paşa*”, **Türkiyat Mecmuası**, Cilt V, İstanbul 1935, Sayfa 213-267.

- ÜREKLİ Muzaffer, “*Rus Yayılması Karşısında Kırım Hanlığı ve Kafkasya*”
Kafkas Araştırmaları - 1 (Mehmet Saray), Acar
yayımları, Sayfa 12-69.
- ÜNAL Mehmet Ali, “*XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Karadeniz-Basra Körfezi
Ticareti*”, **Birinci Karadeniz Kongresi Bildirileri**,
Samsun 1988, s. 471-475.
- YAKUBOVSKIY A. Yu, **Altınordu ve Çöküşü**, Çev. Hasan Eren, M.E.B.
yayımları, Ankara 1976.
- YORGAN., **Osmanlı Tarihi**, cilt V (1774-1912), Çev. Bekir S. Baykal,
Ankara Üniversitesi yayımları, Ankara 1948.
- YÜKSEL İbrahim, “*Çarlık Rusya’sının Azerbaycan’ı İstilas ve Osmanlı
Devleti’nin Tutumu*”, **Kafkas Araştırmaları -I**, Acar
yayımları, s. 25-33.

EK

*KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI**

(CUMADEL'EVVEL 1188 - 21 TEMMUZ 1774)

Evvelki Madde: İki devlet beyninde sebkât iden her dürlü muadat ve muhasama şimdiden ilelebed mahv ve izale olunub gerek alat-ı harbiye ve gerek sair takrib ile tarafeynden amel ve tebadür ve icra olunana zarar ve teaddiyat nisyan-ı müebbedi ile firamuş olunub bu babda vucuhla ve asla bir vakitte ahz-ı intikam olunmaya düşmanlık yerine berren ve bahren müebbed ve kavi ve tegayyürden münezzehten müsalahaya riayet ve hırsaset oluna gerek taraf-ı hümayunumdan ve gerek ahlaf-ı emcadım taraflarından ve kezalik Rusya padişahı müşarünileyha ve ve vahlafı beyinlerinde temhid olunan ittifak ile safi ve müebbed ve tagyirden beri müvalat hıfz ve hırsaset olunub iş bu maddeler kemali dikkat ve ihtimam ile icra ve muteber kılınalar ve iki devlet ve emlak ve memaliki ve reaya ve ahali tarafeyn miyanelerinde iş bu müvalât maddesi böyle riayet oluna ki fimabaid canibinden birbirinin aleyhine sırran ve aleniyeten bir dürlü amel-i buğz ve izrar olunmaya ve tecdid olunan muvalât ve musafat muktezasınca bila istisna iki tarafa ve herne gûne töhmet iden cümle reayanların tarafeynden nesyen mensiyya cerayimleri külliyyen af olunub çekdiri ve sair mahseplerde bulunanları azad ve sebilleri tahliye ve menfi ve meks ittirilen kesane avdete ruhsat verilüb mukaddema kamiyâb oldukları her dürlü paye ve emvalleri musallahaden sonra red ve icra olunub ve sairleri ki her ne ukubete müstahak oldular ise dahi haklarına asla bir illet ve bahane ile taarruz ve ziyan ve zarar ve te'dib olunmayalar ve aharlar tarafından mezburuna bir dürlü zarar ve ziyan taarruz olunmak tecviz olunmyub izrar ve taarruzlarına kasd idenler te'dib olunalar ve mersumundan her biri zir-i himayet ve muhafaza-i kavanin ve vilayetlerinin adetleri üzere sair hem vilayetlerine kıyasan muaşeret ideler.

İkinci Madde: İş bu ahidname-i mübarekenin inikadı ve tasdiknamelerin mübadelesinden sonra iki devletin reayasından bazıları ahar bir töhmet ve adem-i itaat veyahud cinayet idüb devleteynin birine ihtifa veyahut iltica kasdında olur ise devlet-i Aliyye'mde din-i islâmı kabul ve Rusya devletinde tanassur idenlerden maada asla bir bahane ile kabul ve himayet olunmayub derekab red veyahud hiç olmaz ise iltica ettikleri düvelin memalikinden tard olunurlar ki bu misillu yaramazların sebebi ile iki devlet beynine muris-i burudet veyahud bais-i bahs-i abes olur. Asla bir mana vaki olmaya kezalik tarafeyn reayasından olub gerek ehl-i islâm ve gerek hristiyan zümresinden bir kimesne bir dürlü taksirat idüb her ne mülahaza ile bir devletten ol bir devlete iltica ederler ise bu misilluler taleb olundukca bila tehir red olunalar.

* Muâhedât Mecmuâsı, cilt: 3.

Üçüncü Madde : Kırım ve Bucak ve Kuban ve Yedisan ve Çarboyluk ve Yedickül kabail-i tevayif-i Tatar bilcümle bieyyihal bila istisna devleteyn tarafından serbesiyyet ve bigayri tealluk müstakil ve vucuhla ecnebi bir devlete tabî olmamak üzere itiraf ve kabul olunanlar tevaif-i Tatar bilcümle rey ve ittifaklarıyla alf cengiz soyundan intihab ve nasb olunan kendü hanları müstakil olan tahtı hümetlerinde olmağla bir zamanda düvel-i uhradan bir devlete ve hiç bir maddeye muhasebe virmemek şartıyla atik kanun ve adaletleri üzere merkulmaları hüküm ve gerek hanı mumaileyhin intihab ve nasbı hususunda ve gerek umur-ı mahsus ve deruniye ve umuri devletlerine dair bir dürlü devlet-i Aliyye'mizle Rusya devleti müdahale için hükümeti hariciyye ve devletlerine dair bir müstakil devlet sair müstakil düvel kendü kendüler memaliklerini tahkim iderler gibi ve cenabı barîden gayrı kimesneye tabî olmamak üzere taife-i merkume itiraf ve kabul ve lakin mezhepleri ehl-i İslâmdan olup zatı madeletsimatı şehriyarenen imamü'l - müminin ve halifetü'l - müvahhiddin olduğuna binaen taife-i merkume akd olunan sebesiyyeti devlet ve memleketlere hâlel getirmeyerek umur-ı diniyye ve mezhebiyyelerini taraf-ı hümayunum hakkına şeriat-i İslâmiyye muktezasınca tanzim ideler ve Rusya devletine tahsis olunan Kerç ve Yenikale arazisi ve limanlarından maada Kırım ve Kuban canibelerinde vaki istila olunan kasaba ve kıla ve mesakin arazi ve Berda ve Kuçki-vode ve Özi suyu nehrinin Aksu ve Turla nehirleri beyinde olan cemi arazi Leh memleketi hududuna varınca tevaifi merkumeye istirdad ve Özi kalesi kadimi ülkasile kelevvel Devlet-i Aliyye'min tahtı tasarrufunda baki kalan ve musallahanın ahidnamesi tekml-i mübadelesinden sonra memalik-i Tatariyyeden Rusya devleti cümle askerlerini ihraç eylemesine teahhüd ide. Kırım cezaresinde ve Kuban ve Taman cezaresinde vaki kıla ve kasaba ve mesakin ve sairleri hakkında cüz'î ve külli her dürlü istihkakdan Devlet-i Aliyye'miz kezalik kefi yedine teahhüd ide ve mahal-i merkume fimabaâd muhafaza askeri veyahud başka asker irsal eylemeye memalik-i mezkureyi tevaif-i Tatar'a bu vech üzere Devlet-i Aliyye'miz istirdad idüb ve kimesneye tabî olmaksızın Rusya devleti merkulmaların hakikaten müstakilen taht-ı hükümetlerinde ve serbesiyyeti mutlaka vech-i mamulünbih üzre eylediği gibi kezalik Devlet-i Aliyye'miz teahhüd ide ki kasaba ve kıla ve arazi ve mesken-i mezkurlarında fimabaâd muhafaza askeri veyahud başka askeri veyahud başka bir nevi asker başka sekban veyahud sair asker zümresinden her ne isimde ve her ne güne ise bas ve tesyir eylemeyüb cümle tavaif-i merkumeye Rusya devleti tarafından terk olunan serbestiyyeti ve kimesneye tabî olmaksızın istikalleri üzere Devlet-i Aliyye'miz dahi terk ide.

Dördüncü Madde : Cümle düvele mahsus olan istihkak-ı aslisi muktezasınca kendü memleketinde münasib görecek nizami icra etmek her devlete caiz olmağla iki devlet ruhsat-ı kâmile-i na mahsure virilür ki kendü memleketlerinde ve hududlarında münasib gördükleri yerlerde kıla ve şehirler ve kasabat ve ebniye ve mesakin bina ve atik kıla ve sehir ve kasabat ve sairleri tamir ve tecdid ideler.

Beşinci Madde : İş bu musalaha-i mübarekenin inikadı ile tecdid-i muvalât ve müsafât-ı hem civarı müyesser olduktan sonra Rusya devleti canibinden paye-i saniye yani ekobyano tabir olunur orta elçisi veyahud murahhas elçisi lakabı ile Devlet-i Aliyye'mizde ale'd-devam bir Rusya elçisi ikamet idüb ziyade muteber olan düvelin elçileri hakkında ifa olunan merasim-i itibâr ve riayet mumaileyh Rusya elçisinin rütbesine dahi Devlet-i Aliyye'miz canibinden ifa olunan umumen resmi amme ve vukuunda Alman imparatorunun elçisi paye-i müteşabihede mumaileyh Rusya elçisi derakab iş bu Alman elçisini takib eyleye Alman elçisi paye-i refia veyahud sagirede olduğu takdirde derakab Nderland'da büyük elçisinden sonra takib eyeleye

Altıncı Madde : Devlet-i Rusya elçisinin bilfiil hıdmetinde bulunanlardan bir kimesne sirkat ve töhmet-i azime veyahud şayeste-i tazir bir fil-i naşayeste ittikten sonra badettazir eşya-yı mesruka elçi tarafından beyan olunacak vech üzere tamamen istirdad oluna ve hal-i sekrinde din-i Muhammediyi kabul etmek sevdasında olanlar din-i Muhammedi'de kabul olunmayub def-i sekirden sonra hal-i aslilerine ric'at idüb akılları başlarına geldikten ve ikrar ve itirafları elçi tarafından gönderilecek ademin muvacehesinde dahi bazı bi garaz müslümanların karşısında beyan ettirilüb böylece kabul olunalar.

Yedinci Madde : Devlet-i Aliyye'miz taahhüd ider ki Hristiyan diyanetinin hakkına ve kinisalarına kaviyyen siyanet ide ve Rusya devletinin elçilerine ruhsat vire ki her ihtiyacda gerek on dördüncü maddede zikr olunub mahruse-i Konstantiniyye'de beyan olunan kinisa-yı mezkure ve gerek hademesinin siyanetine ibraz-ı tefhimat-ı mütenevvia ile ve elçi-i mumaileyhin bu güne aruzı Devlet-i Aliyye'min dost-ı safi ve hem civarı olan devlete müteallik âdem-i mutemedi tarafından arz ve tebliğ olunmağla Devlet-i Aliyye'miz tarafından kabul eylemeleri Devlet-i Aliyye'miz taahhüd ider.

Sekizinci Madde : Rusya devletinin gerek rehabin zümresinden ve gerek sair reayasından olanlar tamamen ruhsat verileki kuds-i şerif ve sayeste-i ziyaret olan sair mahallere seyahat ideler. Bu güne yolcu ve seyyahlardan gerek Kuds-i Şerif'de ve gerek sair mahallerde ve esnayı tarikde dahi bir dürlü cizye ve harac ve virgü ve asla bir teklif taleb olunmaya sair Düvelin reayalarına virilen fermanlar ve yol emirleri ve mersumuna dahi vech-i layık üzere eda olunalar ve mademki Devlet-i Aliyye'miz arazisinde ikamet iderler kendulerine bir dürlü dahl ve taaruz olunmayub kuvvet-i ahkâm-ı şeriat muktezasınca tamamen himayet ve siyanet olunalar.

Dokuzuncu Madde : Mahruse-i Konstantiniyye'de mukim Rusya elçilerinin hıdmetinde bulunan tercumanlar her ne milletden olur ise devlet umuruna hıdmet eylediklerine binaen hıdmetleri iki devlete raci olmağla kemal-i mürüvvet ile muamele ve itibâr olunalar ve mahdumları tarafından kendulerine sipariş olunan mevad için şayetste-i müahaza olmak caiz olmaya.

Onuncu Madde : İş bu müsalaha-i mübareke imza olunub tarafeyn askerinin serdarları taraflarından lazım olan tenbihat iktiza eden mahallere isâl olununca ol aralıkda eğer bir mahalde bir dürlü fiil-i muhasama hudus ider ise iras-i taarruz olunmak üzere add olunmayub bu takrîb ile vaki olacak futuhat ve istilâlar dahi madumu'z-zuhur olmak üzere muteber tutulmayub böyle vakiadan bir kimesne faidemend olmaya.

Onbirinci Madde : Menfaat-i devleteyn için memalikini tereşşuh iden cümle deryalarında iki devlete müteallik gemi ve tüccar sefainine bi gayr-i mümanaatın serbesiyyet üzere geşt ve güzâr eylemeleri akd ve temhid olunub iskelelerine ve her mahlle mutlaka sair devletlerin icra ettikleri ticaretlerinde kamiyâb oldukları vech üzere iş bu Rusya gemilerini tüccar sefainine dahi Devlet-i Aliyye'm canibinden ruhsat virile Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e mürur ve amme-i sevahil ve kıyılarının limanlarda maru'z-zikr deryalar ittisalinde olan memer ve boğazlarında meks ideler ve iş bu maddeye dair bâlada izah olunduğu üzere Devlet-i Aliyye'mizin memalikinden emr-i ticarete dair bi aynihi Françe ve İngiltere misillü dost ehlibba olub ziyade müsade buyrulan milelin müsalemet ve muafiyyeti ile ticaret imyah misillü merren ticaret itmek ve Rusya devletinin reayalarına Devlet-i Aliyye'miz canibinden ruhsat virilüb berminva muharrer nehr-i Tuna'da dahi geşt û güzâr ideler. Gerek emr-i ticaret ve gerek Rusya tüccarının hakkında iş bu maddede lafz-ı bilafz tahrir olunduğu gibi her dürlü ihtiyac zuhurunda maru'z-zikr iki milletin ve sairlerin şurutları mer'i ve muteber tutula. Milel-i mezburdan virdikleri rusamât-ı müşakelesine ve aynını eda ittiklerinden sonra Rusya tacirleri her dürlü emtia makulesini nakl ve ihrac idüb Karadeniz ve sair deyaların sevahil ve limanlarına ve mahruse-i Konstantiniyye'ye varmaları caiz ola ve vech-i meşruh üzere bila istisna umumen sularında emr-i ticaret ve seyr-i sefain maddesini tarafeyn reayalarına tecviz birle kendu tacirlerine iki devlet canibinden ruhsat virilür ki ru'yet-i mesalih ve idare-i ticaretlerine lazım olan müddetde tarafeyn memalikinde ikamet ideler bu babda tarafeynden taahhüd olunur ki dost olan sair devletlerin reayalarına irzani kılınan serbesiyyet ve müsalemet Rusya tüccarına dahi irzani kılınan hırsaset-i nizam maddesini cümle keyfiyyâtda mevad-ı elzemden olmağla Rusya devleti tarafından lazım görülecek amme-i mevakide konsoloslar ve konsolosvekillerinin tayinine Devlet-i Aliyye'miz canibinden ruhsat virilüb dost olan sair düvelin konsolosları itibâr oldukları gibi merkulmaları dahi muteber tutulalar ve iş bu konsolos ve konsolos vekillerine ruhsat virile ki beratlu tabir olunur berat-ı padişahanem ile müsellim tercumanlar maiyyetlerinde tutup İngiltere ve Françe ve sair milletlerin hizmetlerinde bulunan emsalleri kamiyâb oldukları muafiyata bunlar dahi nail ve kamiyâb olalar ve Rusya devletinin dost ecnebi olan milelin imtiyazat ve muafiyatı ile berren ve bahren Rusya memalikinde ticaret itmeğe ve rusum-ı mutadeyi eda ettikten sonra Devlet-i Aliyye'miz reayalarına Rusya devleti canibinden ruhsat virilür ve seyr-i derya esnasında kazaya düşar olan sefainine tarafeynden vucuhla ianet ve bu guna kazalar zuhurunda dost-i ehab olan milelin hakkında icra olunan muzaharet ile muavenet olunalar. Kendularına lazım olan

eşya narh-ı cari ile kendulerine alıvirile.

Onikinci Madde : Afrikalılar ile yani Trablus-i Garp ve Tunus ve Cezayir garb ocakları ile Rusya devleti akd-i şerait-i ticarete rağbet ittikleri halde Devlet-i Aliyye'miz taahhüd ider ki Devlet-i Rusya'nın bu guna rağbeti pezira-yı husulüne kendü itibâr ve ruhsatını bezl ve şamil ide uhudat-ı mersume hıfz ve hırsaset olunmak emrinde dahi maru'z-zikr ocakların hakkında Devlet-i Aliyye'miz zamim ola.

Onüçüncü Madde : Cümle senadât ve mekâtib-i ammede ve her hususda tamamen Rusyalılar'ın imparatoriçesi lakab-ı muteberine dair Devlet-i Aliyye'miz canibinden türki lisan ile tamamen Rusyalılar'ın padişahı tabiri istimal oluna.

Ondördüncü Madde : Düvel-i saireye kıyisen kilisa-yı mahsusadan maada galata tarafından beğoğlu nâm mahallin yolunda tarik-i anda Rusya devleti bir kinisa ittirmek caiz ola. İş bu kinisa kinisa-yı avam olub Ruso-Grek kinisası tabir ile tesmiyye ve ilelebeb Rusya devletinin elçisi siyanetinde olub her dürlü taaruz ve müdahaleden emin ve beri ve hırsaset oluna.

Onbeşinci Madde : İki devletin hududları tayin ve tahdid olundukları nizam muktezasınca tarafeyn reayalarına mucib-i mubahasa ve basis-i niza-ı cesim olacak bir madde olmadığı eğerçi mülahazadan baid olmayub ve lâkin avâriz-ı gayr-ı mamuleden zuhuru muhtemel olan esbab-ı mazarrat ve ziyanları define iki devlet bi'l-ittifak karar virmişlerdir ki bu güne nesnelere zuhurundan re'si hududda olan hakim zuhura gelen maddeyi teftiş veyahud mahsusan tayin olunan memurların maarifetiyle tefahhuz ideler. Bu güne memurlar maddeyi gereği gibi teftiş ettikten sonra bila tehir hakkı olan şahsın hakkını ihkak ideler ve pâk taahhüd olunur ki iş bu ahidmane-i mübareke inikadı ile müceddeden temhid olunan muvalât ve hüsn-i nizam maddesi bu güne kazayanın zuhuru ile asla tagyir olunmaya.

Onaltıncı Madde : Cümle Bucak memleketi Akkerman ve Kili ve İsmail kaleleri ile sair kasabat ve kurâ derunlarında mevcut bulunan amme-i eşyaları ile Rusya devleti tarafından Devlet-i Aliyye'me red olunub ve Bender kalesini dahi Devlet-i Aliyye'me red ider ve kezalik Eflâk-Boğdan memleketlerini cümle kıla ve şehirler ve kasabat ve kurâları derunlarında mevcut bulunan cümle eşyalar ile kezalik Devlet-i Aliyye'me red ider. Devlet-i Aliyye'm dahi atil beyan şerait ile memalik-i merkumeyi kabul idub iş bu şeraiti tamamen ve kâmilen zabt ve hırsaset eylemesini vâd-i mamulunbih ile taahhüd eyleye.

Evvelen ; İş bu iki voyvodalıkların ahalisi her ne paye ve keyfiyyât ve hal ve isim ve i'yalden iseler bila istisna haklarında tamamen ve kâmilen nesyen mensiyen affolunub her türlü töhmetleri veyahut Devlet-i aliyyenin umurunu muhalif hareket eylediklerine isnad-ı mazanne olunan cümle âmalleri ilelebeb feramuş olunub evveki maddenin mazmunu üzere mansıb ve payeleri ve emlak-ı

sabıkaları müceddeden halleri tekmiil olunub iş bu maharebeden mukaddem malik oldukları emlaklarına iade olunalar.

Saniyen ; Kelevvel Hristiyan diyaneti vucuhla serbest olub icrasına bir dürlü mümanaat olunmayub ve kilisaların müceddeden binasına ve atiklerinin tamirine mümanaat olunmaya.

Salisen ; Ez kadim manastırlarına ve sair şahsa müteallik olub badehu bi gayr-ı hak kendülerden ahz olunub İbrail ve Hotin ve sair yerlerin dairesinde mevcut bulunan arazi ve emlak ki elan reaya ismi ile tesmiye olunur mersumuna istirdad olunalar.

Rabian ; Rehabin zümresine münasib olan imtiyaz ile itibâr oluna

Hamisen ; Terk-i vatan idüb ahar mahallere varmak rağbetinde olan hanedanlar eşyaları ile nakl etmeğe serbestiyyet üzere menzun olalar ve iş bu hanedanlar kendu mesalihini tanzimi için vakt-i kâfileri olmak için serbestiyyet üzere vatanlarından nakl itmelerine bir sene müddeti imhal olunub iş bu müddet mühlet-i ahidname-i mübarekenin mübadelesi tarihinden madud ve mahsub oluna.

Sadisen ; Atik muhasebeler için her güna ise gerek nukûd akçe ve gerek sair tarîk ile bir nesne tahsil olunmaya.

Sabian ; İş bu muharebenin tamamen müddeti için bir dürlü teklif veyahud ahar dürlü taleb olunmayub muharebe imtidadında pâzede oldukları mazarrat ve tahribat-ı müteaddidelerine nazaran mersumuna bundan sonra dahil iki senelik mühlet virilüb iş bu mühlet mübadele-i ahidname-i hümayun tarihinden add oluna.

Saminen ; İş bu mühlet mürur ittikten sonra Devlet-i Aliyye'miz taahhüd ider ki cizyelerin akçesini tayine mürüvvet-i külliyye ile muamele ve hayyiz-i imkan rütbesinde sehavet-i celilesi hırsat ide iki senede bir kerre meb'uslarının vesatıyyla cizyeleri eda oluna ve tayin olunan iş bu cizyelerinin tamamen edasından sonra asla bir paşa veyahud hakim ve her kim olur ise olsun mersumanı asla bir vakitte taarruz itmeyüb ahar bir dürlü virgü veyahud teklif her güna isim ve bahane ile kendülerden taleb olunmayub cedit emcedim Sultan Mehmed Han'ı Râbi zamanı sa'adetlerinde mütemeddi oldukları imtiyazat ile kâmiyâb olalar.

Tasian ; Umurlarına rü'yet iden kapukethudalarının yerinde iş bu voyvodaların beğlerine dahi ruhsat virile ki Devlet-i aliyyede herbirinin tarafından Rum mezhebinden Hristiyan olmak üzere maslahatgüzârlar tayin ideler ki mersum maslahatgüzârları iş bu memlekete mütevakkıf olan mesalihinin rü'yet ideler. Devlet-i Aliyye'm canibinden dahi haklarına kemal-i mürüvvet ile muamele olunub hal-i acizânelerinde kavaid-i milel istihkakına müstehik olub yani her dürlü taaruzdan beri ve emin olmak üzere itibâr olunalar.

Aşiren ; Devlet-i aliyye canibinden Rusya imparatorluğunun elçilerine ruhsat ve muvafakat virilür ki iş bu iki voyvodalıkların iktizasına göre sıyanet ve müsa'ade olunmalarına müzakere ideler devleteyne layık olan itibar-ı dostane muktezasınca Rusya elçilerinin arz ettikleri kelimatlarına riayet eylesine Devlet-i Aliyye'miz taahhüd ider.

Onyedinci Madde :

Evvelâ ; Elân Rusya devletinin zir-i zabtında bulunan Akdeniz adalarını Rusya devleti Devlet-i Aliyye'mize istirdad ider. Devlet-i Aliyye'm dahi taahhüd ider ki evvelki maddesinde musarrah olan her dürlü kabahatların ve Devlet-i Aliyye'min umuruna muhalif olmak muzannesisi ile icra olunan amme-i efaalin nesyen mensiya afv-ı külli ile mahv ve afv olunmak maddesi cezayir-i mezkurenin ahalisi hakkında dahi kemal-i istikamet ile riayet ider.

Saniyen ; Hristiyan diyanetine asla edna bir taarruz ile i'sâl-i tazyik olunmayub kilisalarının tamir tecdidine vucuhla mümanaat olunmaya maru'z-zikr kilisalarına hüdmet iden eşhas asla bir takrib ile taarruz ve müdahale olunmaya.

Salisen ; İş muharebe sebebi ile kendulerine iras olunan tekdirât ve tahribat sebebi ile Rusya devletinin zir-i hükümetinde buldukları tarihten ve bundan sonra iki sene müddetine değin ki iş bu müddet Cezayir-i merkumenin Devlet-i Aliyye'me istirdadı tarihinden add olunmak gerekdir. Devlet-i Aliyye'm canibinden Cezayir-i mezkure ahalisinden asla bir dürlü resm-i senevi tahsil olunmaya.

Râbian ; Terk-i vatan idüb ahar mahallere varmak rağbetinde olanlar tamamen mal ve eşyaları ile nakl etmek Devlet-i Aliyye'm canibinden merkumune ruhsat virilür ve tanzim-i mesalihlerine vakit kâfi olmak için iş bu ahidname-i mübarekenin mübadele olunacak tarihinden bir sene mühlet müddeti kendulerine imhal oluna.

Hamisen ; Rusya donanmasının avdete ve ricatinde ki inşaallütealâ işbu ahidname-i mübarekenin mübadelesinden sonra üç ay müddetinde vaki olmak gerekdir bir nesneye ihtiyacı vaki olur ise Devlet-i Aliyye'm canibinden vüsü ve imkan mertebesinde müzaheret oluna.

Onsekizinci Madde : Özi suyu boğazında vaki Kılburun hisarı nehr-i mezburun sol tarafı sahilinde kifayet idecek arazi ile ve Aksu ile Özi suyu beyninde vaki sahrayı haliyenin muarazadan âri müstakilen aleddevam Rusya Devleti'nin taht-ı tasarrufunda kala.

Ondokuzuncu Madde : Kırım ceziresinde vaki Yenikale kalesi ve Kerç ve limanları derunlarında mevcut bulunan ile ve araziler ile Bahr-ı siyahdan başlayub tulen Kerç'in atik hududlarına vararak Bohace nâm mahalle varınca ve Bohace mahellinden hatt-ı müstakim ile balâda Azak Denizi'ne varınca muarazadan âri müstakillen ale'd-devam Rusya devletinin taht-ı tasarrufunda kala.

Yirminci Madde : Milâd-ı Hazret-i İsa'nın bin yedi yüz senesi yani hicret-i Hazret-i Nebviyyeninbin yüz on üç senesinde Tolstoy nam hakimi ile Ece muhafızı Hasan Paşa beyninde akd ve temhid olunan senedât mefhumunda beyan olunduğu üzere Azak kalesi ülke ve hududu ile ilelebed Rusya devletine tahsis oluna.

Yirmibirinci Madde : İki Kabartalar yani Büyük Kabartalar ve Küçük Kabarta taifesi ile vaki civariyetlerinden naşi Kırım Hanlar ile teallukları olmağia Rusya devletine tahsis olunmaları maddesi Kırım Hanları'nın ve meşveretinin ve Tatarbaşı'larının idaresine ihale oluna.

Yirmiikinci Madde : İki devlet beyninde inikadı vukubulan cümle uhudname ve şerait-i sabıkayı ve Belgrad kalesinde vaki ahidnameyi ve andan sonra vücüde gelen amme-i şeraitimahv ve izale ve ilelebed feramuş itmek iki devlet miyanesinde bi'l-ittifak karar virilüb şöyle ki mersum uhudatın hakkına fimabaad bir dürlü daiye makulesini bina itmeyeler ve lâkin Milâd-ı Hazret-i İsa'nın bin yedi yüz senesinde Tolstoy nam hakim ile Ece kalesinin Hasan Paşa muhafızı beyninde Azak kalesinin ülkesi hududu ve Kuban sınırının tayin ve tahdidine dair vaki şerait iş bu istisnadan beri olub kelevvel bila tagyir baki kala.

Yirmiüçüncü Madde : Gürci ve Mekril havalisinden vaki Bağdadçık ve Kutayis ve Şehurban kaleleri ki Rusya askeri tarafından zabt olunmuşlardır. Kadimden beri müteallik oldukları asıl sahiblerine mütevakkıf olmak üzere Rusya devleti tarafından kabul olunub şöyle ki eğer tahkikan kadimden beru veyahud müddet-i mediden mukaddem Devlet-i Aliyye'm kıla-ı mezkûreye malik olmuş ise Devlet-i Aliyye'me raci olmak üzere kabul olunub iş bu ahidname-i mübarekenin mabüdelesinden sonra vakt-i mahudedede Rusya askeri kıla-ı mezkureyi tahliye eyleye Devlet-i Aliyye'm dahi kendu tarafından teahhhüd ider ki evvelki maddenin mazmunu muktezasınca havali-i mezburede iş bu maharebe imtidadında Devlet-i Aliyye'min aleyhine her ne minval üzere hareket itmiş olanları nesyen mensiyya af eyleye ve vech-i mamulünbih üzere ilelebed oğlan ve kız virgüsünden ve her ne güna cizye-i saire talebinden iba ve keffiyed ider ötedenberi müteallikleri olanlardan maada tevaif-i mezkure arasında kendu reayası olmak üzere ferd-i vahidin hakkına daiyye etmeğe Devlet-i Aliyye'm taahhüd ve Gürci Mekrileri tarafından ötedenberu zabt olunan arazi ve sair müstahkem yerleri tekrar mersumunun hükûmet ve muhafaza-i mutlakalarına terk eyleye ve diyanet ve manastır ve kinisaları hakkına bir dürlü taarruz ev tazyık etmeyub atık olanların tamirine ve cedidlerin binasına mümaneat olunmaya ve Çıldır Paşası ve sair serkerde ve zabitan tarafından bir dürlü daiye tahtında emvallerini izaat ile tearruz olunmalarını Devlet-i Aliyye'm men eyleye ve tevaif-i mezbure Devlet-i Aliyye'min reayasından olmağla Rusya devleti asla mersumuna müdahale etmeyub taarruz eyleye.

Yirmidördüncü Madde : Badelimza ve tasdikal'mevâd der'akab nehr-i Tuna'nın sağ tarafında mevcut bulunan cümle Rusya askerleri avdet ve ricate mütevecih olub imza tarihinden bir ay zarfında Tuna'nın sol kıyasına murur ideler ve asker-i mezkûr tamamen Tuna'nın sol kıyasına geçtikten sonra Hırsova hisarı boşaldıub asâkir-i İslâm'a teslim oluna badehu Eflâk ve Bucak memleketlerinin tahliyesine birden ve an-ı vahidde mübaderet olunub iş bu tahliye maddesine iki ay mühlet tayin olunur ve cümle Rusya askerleri memleketeyn-i mezkûreteynden çekildiklerinden sonra bir taraftan Yergögö

kalesini ve badehu İbrail'i ve taraf-ı diğerden İsmail kasabasını Kili ve Akkerman kaleleri ile Rusya askeri terk idüb asâkir-i sairelerine mülhak olmağla müteveccih olduktan sonra asâkir-i İslâmiyyeye kıla-ı mezkûreyi terk ideler iş bu iki memleketin tamamen tahliyesine üç ay müddet tevkit olunur. Balâda zıkr olunan keyfiyyetden sonra Rusya askeri Buğğdan meleketini terk idüb nehr-i Turla'nın sol tarafına murur idecektir bu takrib ile maru'z-zıkr mevazi ve memalik tahliyesi iki devletin müsalemnet ve müsalaha-i müebbedelerinin imzasından sonra beş ay zarfında vaki olub cümle Rusya askeri nehr-i Turla'nın sol kıyasına murur eyledikte ol zaman Hotin ve Bender kaleleriasâkir-i islâmiyyeye teslim olunurlar. Ancak mücerred bu şurut ile ki yine vakt-i mezburrda Kılburun hisarı tasrih olunan arazisi musalaha-i müebbedenin on sekizinci maddesinde izah olunduğu üzere Aksu ile Özi beyinde vaki sahra-yı haliyenin zaviyesi ile ilelebed muarazadan beri Rusya devletine teslim oluna ve Akdeniz adalarına dair Rusya donanmasının mesalihi ve tanzimât-ı deruniyyelerine kabil olacağı süratle Cezayir-i mezkûre ol havalide bulunan Rusya askeri tarafından kelevvel muarazadan beri Devlet-i Aliyye'min zabtna red olunalar. Çünkü bu'di mesafe sebab ile kabil değildir ki tevkit-i vakit oluna Devlet-i Aliyye'm teahhüd eder ki dost bir devlet olduğu cihetle donanma-yı mezkurenin istical-i azimeti mülahazası ile Devlet-i Aliyye'm ifa-yı levazımına ianet idüb vüsu' ve imkan mertebe iktiza iden nesnelere Devlet-i Aliyye'm red olunan memleketlerinde madem ki Rusya askeri mevcut bulunurlar ise işbu memleketlerin hükümeti ve nizâmı Rusyalının zabtında bulunduğu üzere kalup cümle Rusya askerinin külliyyen hurucları vaktine değin Devlet-i Aliyye'm canibinden memalik-i mezkurenin hükümetine müdahale olunmaya ve bu memleketlerde bulunan Rusya askerinin iktitâf-ı mekûlât ve tedarik-i levazım-ı sairesine el'an amel olunduğu üzere kezalik tamamen huruclarına değin amel oluna. Rusya askerinin baş seraskeri bu babda mahsusan tayin olunan Devlet-i Aliyye'min memuruna memalik-i mezburenin her yeri tahliye olunduğunu haber itmedikçe Devlet-i Aliyye'min askerleri red olunan iş bu kalelere ayak basmayub bi'n-nefs Devlet-i Aliyye'm dahi red olunan iş bu memleketlerinde kendu hükümetini idhal etmeye kıla ve kasabatta mevcut olan Rusyalunun zahayir ve mühimmatı muradları üzere Rusya askeri tarafından tahliye olunub Devlet-i Aliyye'me red olunan kalelerde mücerred bu esnada mevcut bulunan Devlet-i Aliyye'm toplarını terk ideler. Devlet-i Aliyye'me terk olunan amme-i vilayetlerin ahalisi her ne cins ve hal ve keyfiyyetden iseler ki Rusya Devleti'nin hizmetinde müstahdem olmuşlardır akd olunan mühlet-i seneviyyede ehl-ü iyal ve emvalleri birle Rusya askeri ile maan çekilüb nakl etmek rağbetinde olanlar men olunmayub şurut-ı mezkure muktezasınca gerek ol zaman ve gerek tamamen bir sene müddetinde vucuhla men olunmamasına Devlet-i Aliyye'm teahhüd ider.

Yirmibeşinci Madde : Gerek inas ve gerek zukûr cinsinden bi'l-cümle üsera-yı muharebe ve sair esirler her ne paye ve rütbeden iseler iki devletin arazilerinde bulundukça Rusya Devleti'nde hüsn-i iradetleri ile tanassur iden müslimin ve Devlet-i Aliyye'mde yine hüsn-i iradetler ile din-i

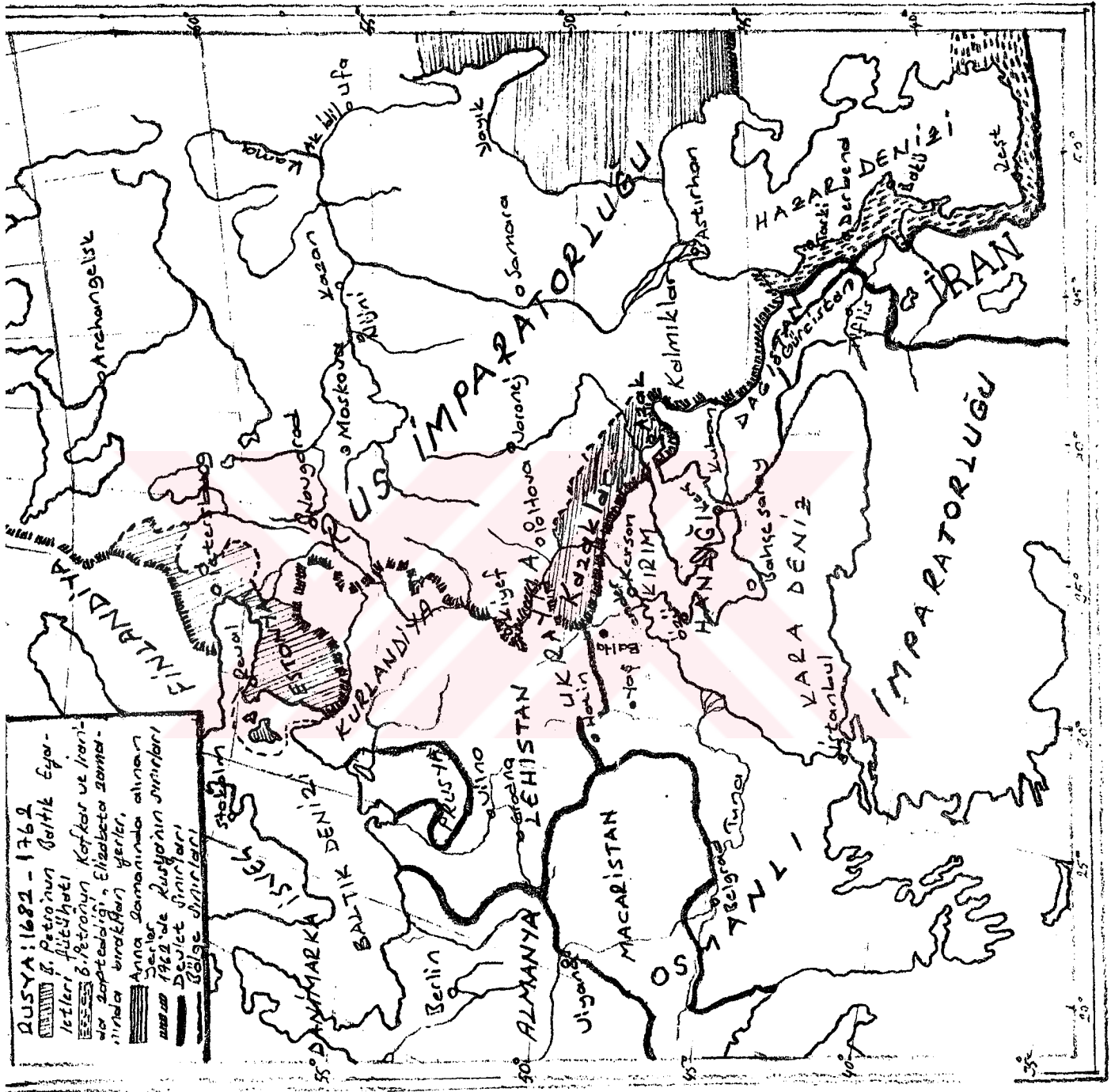
Muhammediye'yi kabul eden Hristiyanlar'dan maada bi'l-cümle iş bu ahidname-i mübarekenin tasdiknameleri mübadelesinden sonra derakab ve asla bir dürlü behane ile tarafeynden bila ivaz ve bigayr-ı semen azad ve istirdâd ve teslim olunalar kezalik girifdar-ı bend-i istirkak olan bi'l-cümle Hristiyanlar yani Lehlu ve Buğdanlu ve Eflaklu ve Moralu ve ehali-i Cezayir ve Gürciler ve sair bi'l-cümle ve bila istisna ve bila semenve gayr-ı ivaz azad olunalar kezalik iş bu musalahanın inikadından sonra bir takrib ile girifdar-ı bend-i istirkak olan Rusya reayaları Devlet-i Aliyye'mde bulundukça red ve teslim olunalar ve kezalik Devlet-i Aliyye'min reayaları hakkına biaynihi ve muamele-i müteşabihe üzere hareket etmeğe Rusya Devleti teahhüd eder.

Yirmialtıncı Madde : İş bu maddeler imza olunduğu haberi Kırım'a ve Özi'ye reside olduğu gibi derakab Kırım'da olan Rusya askeri Özi muhafız ile muharebe idüb İş bu imza tarihinden iki ay zarfında mutemed ademler gönderile ki Kılburun hisarını maru'z-zikr onsekizinci maddede tasrih olunan sahralar ile teslim ve teslüm ve kabul ideler ve iş bu mutemed adamları mülakatları gününden iki ay zarfında maru'z-zikr maddeyi tekmil ideler. Şöyle ki bi'eyyihal iş bu ahidname imza olunduğu günden dört ay müddetinde ve kabil ise müddet-i ekalde madde-i meşruh hitampezir olub külliye icra oluna ve memuriyetleri tekmil olunduğunu sadrazam canibine ve Cenaral Feld Maraşal tarafına bila tehir ihbar ideler.

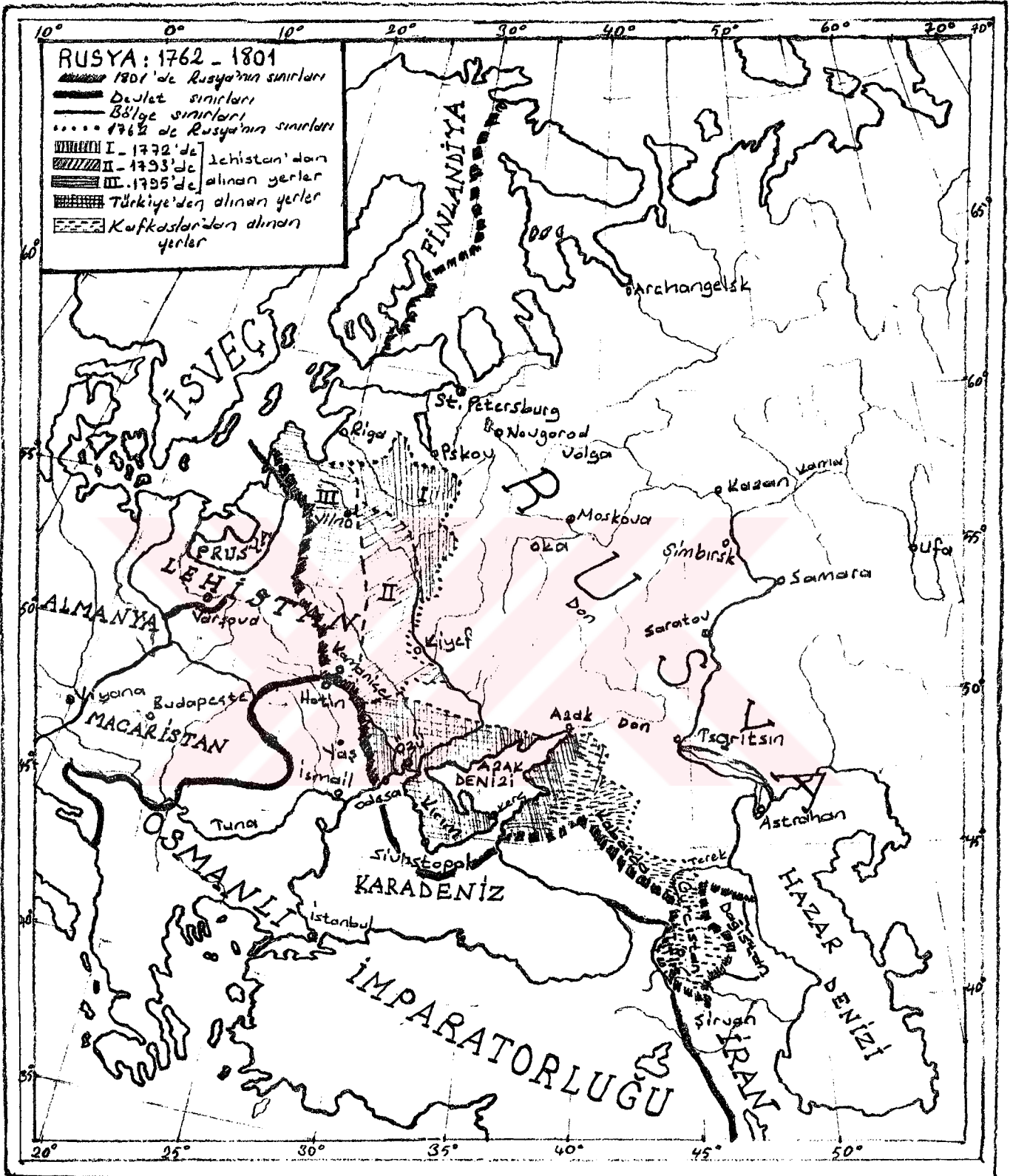
Yirmiyedinci Madde : Bu müsalaha-yı mübarekeyi ve müvalât ve müsafatı beyne'd-devleteyn ziyade te'kid ile temhid ve takviye zimmında tarafeyn rızası ile tevkit olunacak müddetde iş bu müsalaha-i hayriyye-yi tasdikan tasdiknameler ile fevkalade büyük elçiler re'si hududda muamele-i muşabihe ile mukabil olub Devlet-i Aliyye'min indinde ziyade muteber olan Avrupa devletinin elçileri haklarında riayet olunan resm-i mutad üzere mumaileyhima dahi mer'i kılınıb delalet-i safvet-i canibeyn olmak üzere elçiyan-ı mumaileyhima vesatati ile şan-ı devletlerine layık hedaya irsal oluna.

Yirmisekizinci Madde : Devlet-i Aliyye'm murahhasları mumaileyhima tevki-i Resmi Ahmed ve Reistü'l-küttab İbrahim Münib dame mecdehüma ve Devlet-i Rusya'nın Legonta Cenarali Prens Repnen hatamet avakibehu bi'l-hayr taraflarından iş bu müsalaha-i müebbedenin maddeleri imza olunduktan sonra sadrazam ve Rusya Devleti Feld Maraşal'ının tenbihatı isal ile berren ve bahren külliye ve sair yerlerden vaki asakir-i canibeyn miyanelerinde her dürlü muamele-i hasımane men olunmak lazım gelmekle derakab sadrazam ve cenaral Feld Maraşal caniblerinden Akdeniz ve Karadeniz ve Kırım karşusunda vaki donanmaya ve mevaki-i saire-i muharebeye ulaklar gönderilir ki bade inikadı müsalaha her yerde muadât ve mukatelât def oluna ve bu güna ulaklar sadrazamının ve cenaral Feld Maraşal'ın tenbihnameleri ile masun ve memun olalar ki Rusya ulağı Rusya askeri tarafına tesabuk ider ise iş bu Rusya seraskerinin vesatati ile sadrazamının tenbihnamesini Devlet-i Aliyye'm seraskerine tesyir eyleye ve sadrazamının ulağı tabadür tekadüm ider ise

seraskeri Devlet-i Aliyye'm vesatat ile Feld Maraşal'ın tenbihnesini Rusya seraskerine ba's ve tesyir eyleleye ve akd olunan müsälaha-yı mübarekenin ukud ve uhudu temhidi gerek taraf-ı hümayûn-ı hüsrevanemden ve gerek Rusya padişahı müşarünileyha tarafından sadrazama ve Devlet-i Rusya Feld Maraşal'i Petro Konte Romancof'a tefviz ve ihale olunmakla ahidnameden mestur olan müsälaha-yı müebbedenin cümel maddeleri ikisinin huzur ve muacehelerinde akd olmuş gibi sadrazama ve Feld Maraşal caniblerinden devleteyn taraflarından kendulere virilen ruhsat-ı kâmile muktezasınca mevâd ve mezkureyi imza ve hatemleriyle tasdik idüb iş bu mevâd mefhumunda akd ve temhid ve vaid olunan maddeler kaviyyen bila tagyir mer'i ve dikkat üzere icra olunub hilafına asla bir nesne amel olunmayub ferd-i vahide dahi ittirilmeye ve bi aynihi mütabikü'l-mana suretleri imza ve hatemleriyle takrir tasdik olunub sadrazamımın sened-i Türki ve İtalyan lisanı ile ve Feld Maraşal'ın sened-i Rusya ve İtalyan lisanı ile devleteyn caniblerinden kendulere virilen ruhsatnameler dahi murahaslar tarafından ve Devlet-i Aliyye'm canibinden olmak üzere Feld Maraşal'a isal ve mevâdden imzasından sonra beş gün veyahud kabil olursa müddet-i ekalde dahi mübadele olunub sadrazamımın senedatını teslim ettikleri anda Feld Maraşal Konte Romancof'un senedlerini ahz ideler.

A.N. KURAT, Rusya Tarihi eserindeki haritadan istifade edilmistir.

A.N. KLIRAT, Rusya Tarihi eserindeki haritadan istifade edilmiştir.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
 DOKÜMANTASYON MERKEZİ